

**KREIKKALAISVAIKUTTEIDEN
VASTAANOTTAMINEN MYÖHÄISTASAVALLAN
ROOMASSA**

Filosofian hyväksyminen Ciceron teoksessa *De oratore*

**Maisterintutkielma
Tuomo-Paavo Salokas
Latinan kieli
Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto
Toukokuu 2018**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty: Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department: Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä – Author: Tuomo-Paavo Salokas	
Työn nimi – Title: Kreikkalaisvaikutteiden vastaanottaminen myöhäistasavallan Roomassa: filosofian hyväksyminen Ciceron teoksessa <i>De oratore</i>	
Oppiaine – Subject: Latinan kieli	Työn laji – Level: Maisterintutkielma
Aika – Month and year: 5/2018	Sivumäärä – Number of pages: 126
<p>Tiivistelmä – Abstract: Toisella ja ensimmäisellä vuosisadalla eKr. roomalainen yhteiskunta ajautui yhä tiiviimmin tekemisiin kreikkalaisperäisten vaikutusten kanssa, ja se joutui ratkaisemaan suhteensa niihin laaja-alaisesti ja kokonaisvaltaisesti. Roomalaiset hyväksyivät kreikkalaisia aloja omista lähtökohdistaan käsin. Mitä käytännöllisempi tai arkipäiväisesti soveltuvampi ala oli kyseessä, sitä helpommin se yleisesti hyväksyttiin. Sitä vastoin tiettyjen abstraktien alojen, kuten filosofian, hyväksyminen oli kompleksinen prosessi. Marcus Tullius Ciceron teos <i>De oratore</i> oli ensimmäinen latinankielinen päämäärätietoinen esitys tehdä filosofiasta yleisesti hyväksytty ala roomalaisten keskuudessa. Vaikea kulttuurihistoriallinen tilanne tekee teoksen argumentaatiosta kuitenkin äärimmäisen hankalaa, mistä syystä on myös nähty, ettei Cicero kykene puolustamaan teoksessaan filosofian asemaa. Kulttuuri- ja henkilöhistoriallisen taustoituksen jälkeen analysoin teoksen <i>De oratore</i> filosofiaa koskevan diskurssin eräänlaisena tapaustutkimuksena. Esitän, että Cicero argumentoi teoksessaan onnistuneesti filosofian aseman, mutta samalla selitän ajanjaksosta johtuvia argumentaatioon liittyviä vaikeuksia sekä sitä, mitä erityisiä kirjallisteknisiä keinoja Cicero teoksessaan käyttää. Tuon myös esille, miten laaja-alainen kysymys filosofian hyväksyminen oli ja miten se liittyi moniin asioihin ja ilmiöihin roomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimukseni tuo lisävaloa siihen, miten filosofiaa alettiin hyväksyä suhteessa roomalaisen yhteiskunnan tapoihin, käytänteisiin, riitteihin, instituutioihin sekä erityisesti hieman aiemmin juurtuneisiin tieteisiin, retoriikkaan ja politiikan teoriaan. Tältä pohjalta voidaan ymmärtää paremmin sitä, miten tieteiden monikenttäisyys vaikutti tieteiden muotoutumiseen. Filosofian kohdalla tämä tarkoitti esimerkiksi sitä, miten roomalainen poliittisen ajattelun ja retoriikan ideaali vaikuttivat siihen, minkälaista filosofiaa Roomassa alettiin hyväksyä kulminoivassa historiallisessa transitiovaiheessa. Taustalla vaikuttivat keskeisesti Ciceron ajattelijapersoonaa sekä hänen laaja kulttuurihankkeensa <i>De oratore</i>, joka vaikutti myöhemmin useisiin hänen omiinsa ja muiden ajattelijoiden teoksiin.</p>	
Asiasanat – Keywords: Marcus Tullius Cicero, De oratore, filosofia, retoriikka, politiikka	
Säilytyspaikka – Depository: jyx.jyu.fi	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	7
2 <i>Graecia capta ferum victorem cepit</i> – Kreikka työntyy Roomaan.....	13
2.1 Johdanto.....	13
2.2 Taustaa.....	13
2.3 Cato vanhempi ja Scipion piiri.....	16
2.4 Kreikkalaiset lähettiläät, sotavangit ja kirjastot.....	21
2.5 Vuorovaikutus ensimmäisellä vuosisadalla eKr.....	26
2.6 Retoriikan ja filosofian torjuminen.....	30
2.7 Kehityksen seuraukset ja johtopäätökset.....	35
3 <i>Non hominis nomen, sed eloquentiae</i> – Ciceron elämä.....	36
3.1 Johdanto.....	36
3.2 Ciceron lapsuus, nuoruus ja koulutus.....	36
3.3 Ciceron roomalaiset ystävät.....	38
3.4 Ciceroon vaikuttaneet kreikkalaiset opettajat.....	40
3.5 <i>Cedant arma togae, concedat laurea laudi</i> – Cicero poliitikkona ja puhujana...	41
3.6 Johtopäätöksiä.....	45
4 <i>De oratore</i> Rooman myöhäistasavallan kontekstissa.....	47
4.1 Johdanto.....	47
4.2 Käsikirjoitustraditio.....	47
4.3 Teoksen intellektuaalinen vaikuttaja.....	49
4.4 Teos ja Rooman henkinen ilmapiiri.....	51
4.5 Dialogin osanottajat.....	59
5 Teoksen <i>De oratore</i> sisältöanalyysi.....	65
5.1 Johdanto.....	65
5.2 Teoriakin on lähtöisin käytännöstä.....	65
5.3 Kouluttautuminen Kreikassa.....	74
5.4 Käytänteet ja vapaa-aika synnyttävät filosofista ajattelua.....	86
5.5 Retoriikan ja filosofian välisen yhteyden katkeaminen.....	89
5.6 Sokrateesta lähtöisin olevat koulukunnat.....	93
5.7 Mikä koulukunta on lähimpänä unelmapuhujaa.....	96
5.8 Puheen ja filosofian lopullinen liitto.....	103
5.9 Johtopäätöksiä.....	106
6 Päättäntö.....	108
Lähdekirjallisuus.....	113
Liitteet.....	124

1 Johdanto

Toisella ja ensimmäisellä vuosisadalla eKr. roomalainen yhteiskunta ajautui entistä tiiviimmin tekemisiin kreikkalaisperäisten vaikutteiden kanssa ja joutui tekemään niiden suhteen valintoja laaja-alaisesti ja yksityiskohtaisesti. Roomalaiset hyväksyivät uusia vaikutteita omista lähtökohdistaan käsin. Mitä käytännöllisempi, hyödyllisempi tai roomalaista ajattelumaailmaa lähempänä jokin ala oli, sitä helpommin se hyväksyttiin. Sitä vastoin tiettyjen abstraktien alojen, kuten filosofian, hyväksymiseen liittyi suurta kompleksisuutta ja problemaattisuutta. Muutamat oppineet roomalaiset alkoivat viedä läpi kirjallisia hankkeita, joissa uusia tieteitä esiteltiin ja puolustettiin roomalaiselle yleisölle. Kuitenkin ristiriitainen kulttuurihistoriallinen tilanne vaikutti siihen, että asioiden argumentointi oli äärettömän herkkää ja varovaista, mikä vaikutti myös teosten kirjalliseen esitystapaan. Marcus Tullius Ciceron (106–43 eKr.) teos *De oratore* (55 eKr.) sijoittui ajanjakson sekavimpaan vaiheeseen ja oli ensimmäinen latinankielinen kirjallinen yritys tehdä filosofiasta yleisesti hyväksytyä alaa roomalaisten keskuudessa. Maisterintutkielmassani tutkin, miten Cicero puolustaa roomalaiselle yleisölleen filosofian asemaa teoksessaan *De oratore* ja mitä ajankohtaan liittyviä vaikeuksia hänen kolmen kirjan muodostama teoksensa ilmentää. Keskeinen tavoite on etsiä vastauksia siihen, miten teoksen sisältöä voidaan selittää kulttuurien ja niiden ideaalien törmäämisen kautta.

Tutkimukseni koostuu kolmesta itsenäisestä mutta toisiinsa läheisesti liittyvästä osiosta. Ensimmäisessä osiossa luvussa 2 perehdyn yleisiin kehityskulkuihin, jotka vaikuttivat siihen, millä tavalla filosofiaa alettiin hyväksyä opinalana. Esittelen ristiriitoja ja kompleksista ympäristöä, jossa filosofian täytyi tieteenä löytää sopiva mutta ainutlaatuinen ilmenemismuoto. Pohjustan tutkimustani vastaamalla, milloin, miten ja keiden ajattelijoiden kautta filosofia tuli tieteenä Roomaan, millaista filosofiaa Roomassa alettiin hyväksyä ja miten roomalaisten omat ideaalit vaikuttivat filosofian hyväksymiseen ja torjumiseen. Koska filosofia useimmiten tuli roomalaisille tutuksi retoriikan kautta, käyn läpi myös retoriikan kehityslinjoja sekä erityisesti sen ja filosofian historiallista vuorovaikutusta.

Myös kolmannella luvulla pohjustan varsinaista tutkimusta. Esittelen Ciceron sosiaalista taustaa ja oppihistoriaa sekä tuon esille, kuinka erityisenä aikana hän eli ja

kuinka nämä kaikki tekijät vaikuttivat siihen, että hän oli kaikin puolin sopiva työstämään kirjallisen hankkeen filosofian puolustamiseksi. Tutkimukseni neljännessä ja viidennessä luvussa keskityn *De oratore* -teokseen. Neljännessä luvussa kontekstualisoin teosta ja esittelen sitä yleisesti. Viidennessä luvussa esittelen teosta tapaustutkimuksena: esittelen ja analysoin siinä käydyn keskustelun, jossa käsitellään filosofian asemaa. Tuon esiin, miten moninaisiin asioihin filosofian hyväksyminen liittyi roomalaisessa maailmassa suoranaisesti ja välillisesti sekä mitä älyllisiä dilemmoja teoksessa ratkaistaan osana sen hyväksymistä. Analysoin teoksen kahdenlaisia piirteitä: Ensinnäkin tutkin otteita, joissa filosofiasta luodaan tietoisesti myönteistä kuvaa roomalaisille. Toiseksi analysoin filosofian hyväksymiseen ja torjumiseen liittyviä tiedostamattomia piirteitä. Kolmanneksi selitän ajankohtaan liittyviä teoksen sisällöllisiä piirteitä ja tuon esille, mitä erityisiä kirjallisteknisiä strategioita Cicero niiden vuoksi käyttää argumentaatioissaan.

Tutkimuksessani seuran lähaisesti filologista periaatetta, jonka mukaan ymmärtääkseen jotakin menneisyyden ilmiötä tutkijan täytyy olla tietoinen ajankohdan ilmiöistä yleisesti. Etenen työssäni yleisestä kohti yksityiskohtaisempaa tutkimusta. Ajallisesti keskityn toiseen ja ensimmäiseen vuosisataan eKr., mikä on perusteltua, kun yritetään ymmärtää teosta *De oratore*. Cicero sai teoksensa valmiiksi vuonna 55 eKr. ja sijoitti sen vuoteen 91 eKr., mutta sen keskustelijat olivat syntyneet toisen vuosisadan puolivälin tienoilla, joten he tuovat teokseen aatehistoriallisen vivahteen myös toiselta vuosisadalta. Teoksessa puheenvuorojaan esittävät vanhemman sukupolven roomalaiset vaikuttivat Ciceroon, ja siten Ciceron ajattelua täytyy ymmärtää jatkumona toisesta vuosisadasta eKr. lähtien. Asia korostuu teoksen *De oratore* kohdalla.

Tässä yhteydessä todettakoon lyhyesti tutkimukseni terminologiasta. Vaikka käsittelen kreikkalaisvaikutteita ja niiden vastaanottamista, en keskity työssäni kreikkalaisuuden sinänsä hyväksymiseen vaan alun alkaen kreikkalaisten abstraktien tieteiden hyväksymiseen. Kreikkalaisuus sinänsä ei ole selittävä tekijä, koska joitakin kreikkalaisia piirteitä hyväksyttiin ja joitakin torjuttiin, ja vieläpä laajalla asteikolla. Termillä 'kreikkalainen' viitataan arkaaisen, klassisen ja hellenistisen Kreikan edustajiin. Tähän olen päätenyt sillä perusteella, että teoksessa kaikkia Kreikan alueella eri aikoina eläneitä kutsutaan kreikkalaisiksi. Pääasialliset tieteet, joita tarkastelen ja jotka elävät rinnan teoksessa, ovat filosofia, retoriikka ja politiikanteoria. Kun viitataan työssäni näihin aloihin, tarkoitan pääasiassa muodollista opinalaa tai sellaiseen samaistettavaa

ajatusmallia. Koska moderniin valtio-oppiin rinnastettavaa alaa ei ollut vielä olemassa, käytän tutkimuksessa nimitystä politiikanteoria. Retoriikasta käytän myös nimitystä kaunopuheisuus. Muita termejä selitän työn edetessä.

Tutkimalla filosofian hyväksymistä voidaan vastata myös siihen, missä vaiheessa kreikkalaisperäisten ideoiden juurtuminen roomalaiseen yhteiskuntaan alkoi olla kokonaisvaltaisimmillaan. Tutkimukseni taustaoletuksena on yleinen tästä ajanjaksosta johdettu näkökulma: mitä vieraampi jokin tiede oli roomalaisille heidän omat lähtökohtansa huomioon ottaen, sitä epätodennäköisemmin se hyväksyttiin Roomassa. Tuon esiin ilmiöitä ja käsitteitä, jotka liittyivät erityisesti filosofian historiaan ja joiden avulla voidaan selittää filosofian hyväksymistä. Esimerkkinä tarjoan retoriikan alalta käsitteen suppea puhetyyli (*adtenuata*), joka oli alun perin ominainen roomalaiselle puhekulttuurille. Kuitenkin ajan myötä tapahtui muutosta laveamman puhetyylin (*grandis*) suuntaan, jota edusti erityisesti asianistinen koulukunta. Toisen esimerkin tarjoaa käsitepari *analogia* ja *anomalía*. *Anomalía*-koulukunnan kannattajat vaikuttivat Pergamonissa, ja se oli hyvin suosittu stoalaisten keskuudessa. Ensimmäisellä vuosisadalla tapahtui kuitenkin muutos *analogia*-koulukunnan suosimisen suuntaan, ja sen keskuukseksi tuli Aleksandria. Nämä retoriikkaan liittyvät paradigmanmuutokset liittyvät ensimmäisellä vuosisadalla tapahtuneeseen filosofiseen paradigmanmuutokseen.

Tutkimuskirjallisuudessa on kiinnitetty riittämättömästi huomiota siihen, kuinka vaikea prosessi filosofian saapuminen Roomaan oli.¹ Ongelma on tiedostettu, mutta en ole nähnyt tutkimuksia, joissa teosten kirjallista muotoa olisi selitetty tästä näkökulmasta samassa mittakaavassa kuin itse teen tutkimuksessani. Toiseksi mielestäni on kiinnitetty liian vähän huomiota siihen, että filosofian historian ensimmäiset kehitysaskleet tapahtuivat Roomassa retoriikan – mutta myös siihen läheisesti liittyvien alojen, kuten grammatiikan – kontekstissa. Filosofian ja retoriikan historiallinen läheisyys antiikin maailmassa on tullut esille erityisesti retoriikan alan tutkimuskirjallisuudessa. Esimerkiksi Kennedy toteaa teoksessaan *A New History of Classical Rhetoric*, että antiikin aikana retoriikan ja filosofian formaalit alat olivat

---

1 Toisaalta on huomattava, että roomalaisessa ja kreikkalaisessa kulttuurissa oli paljon samankaltaisia ihanteita ja piirteitä eikä myöskään niiden suhteeton vastakkainasetteleminen ole hedelmällistä. Kulttuurien tietyt piirteet olivat kuitenkin sellaisia, että niihin sisältyi vastakkaisuutta tai pikemminkin erilaisuutta.

alituudessa vuorovaikutuksessa keskenään.² Koska Rooma oli konkreettisemmin retorinen yhteiskunta kuin Kreikka, filosofian hyväksyminen liittyi moniin ulottuvuuksiin, joissa retoriikalla oli keskeinen sija. Näin ollen filosofian hyväksymisen osalta on tutkittava myös muita tieteitä.

Uudehkossa ja laajassa teoksessaan Dominik ja Hall luettelevat tekijöitä, jotka liittyvät selvemmin juuri roomalaiseen retoriikkaan. Retoriikka oli eliitin kouluttautumisen sekä sosiaalisen ja sukupuolisen identiteetin rakentamisen väline. Se vaikutti roomalaisen kirjallisuuden syntyyn ja oli hyvän keskustelun malli roomalaiselle aristokraattiselle nuorelle. Lisäksi se oli keskeinen itsensä esittämisessä ja edustamisessa, jolloin sen avulla tultiin osaksi roomalaista yhteiskuntaa ja kulttuuria. Retoriikka oli keskeisessä roolissa myös sotilaallisen ja poliittisen vallan ja sosiaalisen arvostuksen vuoksi.³ Näitä asioita käsitelän työssäni yleisten kehityskulkujen yhteydessä ja myöhemmin varsinaisessa analyysissä.

Uusimmassa klassisen filologian tutkimuksessa on havaittavissa piirteitä, jotka ovat tulleet uudemmissa tutkimusparadigmoista. Esimerkiksi retoriikkaa ei enää nähdä transhistoriallisena ilmiönä, vaan sitä lähestytään kulttuurisena konstruktiona.⁴ Tutkimusparadigmojen muutokseen on vaikuttanut ainakin kielellisen käänteen⁵ ilmaantuminen 1960-luvulla, ja se on ulottunut viime vuosina myös filologiseen tutkimukseen. Tässä mielessä työ seuraa uudempaa tutkimusta. Käsitteet analysoidaan ja nähdään vasten aikaansa. Tekstit ja tieteet ovat roomalaisen kulttuurin manifestaatioita, ja niiden nähdään kertovan vain siitä. Tämän vuoksi myös tutkimuksissa esille nousseita ongelmallisia piirteitä, kuten ”roomalaisten ristiriitaista suhtautumista filosofiaan” tai ”ristiriitaista Ciceroa”, voidaan ymmärtää. Osittain asiaan liittyy myös Duganin⁶ esittämä näkemys, jonka mukaan paitsi antiikin ajan henkilöillä myös moderneilla auktoreilla on saattanut vallita liian pelkistetty kuva retoriikasta. Tässä työssä filosofia ja retoriikka nähdään kaikilla yhteiskunnan tasoilla vaikuttavina ilmiöinä. Tästä lähtökohdasta voidaan ymmärtää, miksi filosofiaa käsitellään Ciceron teoksessa monilla tasoilla. Tutkimuksessa analysoin laaja-alaisesti filosofiaa ja

---

2 Kennedy 1994, xi. Erittäin kattavan määritelmän antiikin retoriikasta on antanut Barthes (1972, 7–9). Hänen mukaansa retoriikka oli: 1. *Una tecnica*, 2. *un insegnamento*, 3. *una scienza*, 4. *una morale*, 5. *una pratica sociale*, 6. *una pratica ludica*. Olen käyttänyt Barthesin italiankielistä editiota.

3 Dominik & Hall 2010b, 3–8.

4 Dugan 2010, 16.

5 Kielellinen käänne tarkoittaa näkemystä, jonka mukaan kielen merkitykset ovat liikkuvia, jolloin ei ole olemassa muun muassa ajattomia absoluuttisia merkityksiä. Tältä pohjalta esimerkiksi termi ’retoriikka’ voidaan ymmärtää eri aikakausina eri tavoin.

6 Dugan 2010, 13.

ajankohdan ilmiöitä sekä selitän, miten ne kietoutuvat Ciceron ajattelussa toisiinsa. Teoksessa *De oratore* sen keskustelijat huomaavat tiettyjen kysymysten liittyvän filosofiaan, mutta kuitenkin taustalla näkyy jännitteitä, jotka syntyvät siitä, ettei kaikkien asioiden yhteyttä toisiinsa havaita tai haluta tuoda julki. Näin ollen tutkimukseni liikkuu kahdella tasolla: se analysoi tietoista keskustelua filosofiasta mutta myös vähemmän tiedostettuja tekijöitä.

Varsinaista tutkimusta vien eteenpäin etupäässä tuoreimman tutkimuskirjallisuuden avulla. Klassisia tekstejä tutkin analyysin kohteina, ja niitä edustaa erityisesti *De oratore*. Latinankielisten otteiden rinnalle tarjoan suomennoksen luvussa 5. Tutkimuksessa viitataan useisiin antiikin henkilöihin. Hakuteoksina käytän teoksia *Oxford Classical Dictionary*, *Pauly-Wissowa* ja *Der Neue Pauly*. Bibliografian rajaamisen vuoksi olen viitannut henkilöistä kertoviin artikkeleihin, jos tuon esiin heistä uutta tai erityisen tärkeää tutkimustietoa. Antiikin nimien suomenkielisiä kirjoitusasuja sekä joitakin yleisiä tietoja olen tarkistanut Castrénin ja Pietilä-Castrénin hakuteoksesta *Antiikin käsikirja*, johon en kuitenkaan viittaa. Latinan- ja kreikankielisten sanojen kohdalla käytän pääasiassa teoksia *Oxford Latin Dictionary*, *Oxford Greek Dictionary* ja *Lexicon Totius Latinitatis*.

Antiikin retoriikasta kertovana klassikkona on pidetty Kennedyn teosta *A New History of Classical Rhetoric* (1994), jonka parista mielenkiintoni tälle alueelle alun perin ajautui. Saksankielisellä alueella on ollut vaikutusvaltainen asema Lausbergin teoksella *Handbuch der Literarischen Rhetorik*, jota en kuitenkaan käytä tässä tutkimuksessa. Kennedyn teos on lähestymistavaltaan diakroninen, Lausbergin synkroninen. Teosten vanhentuneena taustaoletuksena voidaan pitää sitä, että kummankin teoksen auktori olettaa retoriikan olevan jokin erityinen, muuttumaton ja aikakausille yhteinen ilmiö tai tiede.⁷

2000-luvulla antiikin retoriikasta on ilmestynyt useita kokoomateoksia, joissa retoriikkaa lähestytään holistisesti sekä idiografisesti. Uusimpia ovat *A Companion to Roman Rhetoric* (Dominik & Hall, 2010), *The Cambridge Companion to Ancient Rhetoric* (Gunderson, 2009) ja *Form and Function in Roman Oratory* (Berry & Erskine, 2010). Kokoomateoksia on ilmestynyt myös Cicerosta, jota lähestytään useimmiten retoriikan ja filosofian näkökulmasta. Yksi laajimmista on *Brill's Companion to Cicero* (May, 2002). Niin ikään käytän teosta *The Cambridge Companion to Cicero* (Steel,

---

⁷ Dugan 2010, 11.

2013). Tutkimuksen kannalta arvoisaa luettavaa on vieläkin Doreyn *Cicero* (1965). Myös ensimmäinen suomenkielinen artikkelikokoelma Cicerosta ilmestyi hiljattain (Knaapi *et al.*, 2015). Lisäksi käytän hyödyllisiä monografioita, kuten *Cicero and the End of the Roman Republic* (Lacey, 1978), *Cicero, the Ascending Years* (Mitchell 1979) ja *Cicero – A Political Biography* (Stockton 1971).

Olen perehtynyt resurssien rajoissa myös aatehistorialliseen, kirjahistorialliseen ja antiikin poliittista ajattelua koskevaan tutkimukseen. Hyödynnän muun muassa teoksia *Man's Quest for Political Knowledge* (Anderson, 1964), *A History of Political Thought* (Coleman, 2000) ja *Cicero's Social and Political Thought* (Wood, 1988). Roomalaista filosofiaa olen lähestynyt pääasiassa artikkeleiden ja yleisen tutkimuskirjallisuuden kautta. Filosofiaa käsittelevistä monografioista mainittakoon *The Roman Stoics: Self, Responsibility, and Affection* (Reydams-Schils, 2005) ja *The Middle Platonists – A Study of Platonism 80 B.C. to A.D. 220* (Dillon, 1996). Näiden teosten lisäksi käytän lähdekirjallisuutta, joka käsittelee filosofian ja retoriikan suhdetta, kuten *Rhetoric and Philosophy in Conflict – A Historical Survey* (Ijsseling, 1976), *Philosophical Rhetoric* (Mason, 1989) ja *In Defence of Rhetoric* (Vickers, 1998).

De oratore -teoksen osalta käytän Kumanieckin kriittistä editiota (1961). Sen ohella käytän Narduccin (1994), Pagen (1942) ja Wilkinsin (1892) editioita, jotka sisältävät johdannot, käännökset ja selitykset. Niiden tutkimusnäkökulmat eroavat jonkin verran toisistaan: Narducci ja Wilkins lähestyvät *De oratore* -teosta laajassa kulttuurisessa kontekstissa, Page keskittyy enemmän itse teoksen analysoimiseen, ja Wilkins sekä Kumaniecki esittelevät myös teoksen käsikirjoitustraditiota. Yleistä *De oratore* -teosta koskevaa tutkimusta on runsaasti retoriikan, filosofian ja kirjallisuuden alojen kirjallisuudessa. Se on ilmestynyt suomeksi nimellä *Cicero Puhujasta* (Vuola, 2006). Hyödynnän suomennosta tutkielmani otteiden käännöksissä, mutta paikka paikoin olen muuttanut ilmaisuja täsmällisemmiksi.

Tällä tutkimuksella pyrin selventämään *De oratore* -teoksen kirjallista olemusta riittämättömästi huomioidusta ja hyödynnetystä näkökulmasta. Tarkastelen teoksen sisältöä ja muotoa suhteessa roomalaisen ja kreikkalaisen kulttuurin törmäykseen toisella ja ensimmäisellä vuosisadalla eKr. Samalla etsin uudenlaisia painotuksia, joita voidaan hyödyntää tutkimuksessa.

2 *Graecia capta ferum victorem cepit* – Kreikka työntyy Roomaan

2.1 Johdanto

Tässä luvussa tarkastelen kreikkalaisen ja roomalaisen kulttuurin vuorovaikutusta toisen ja ensimmäisen vuosisadan eKr. osalta. Tarkastelen henkisen kulttuurin piirteitä erityisesti filosofian, retoriikan ja poliittisen ajattelun osalta mutta sivuan myös muita yleisiä kehityskulkuja siinä määrin kuin se on varsinaisen tutkimuksen vuoksi tarpeellista. Esittelen, milloin ja miten kyseiset tieteet saivat alkunsa Roomassa, miten ne olivat vuorovaikutuksessa ja mistä syystä niitä hyväksyttiin tai torjuttiin. Samalla avaun seuraavissa luvuissa käsiteltävää kysymystä siitä, miten ja keiden ajattelijoiden kautta keskustelu tieteiden asemasta periytyi Cicerolle. Tässä yhteydessä nostan esiin useita ajattelijoina ja pohdin heidän vaikutustaan näiden kehityskulkujen takana. Tämän jälkeen on myös helpompi tulkita Ciceron elämää, päämääriä ja kirjallisia tuotoksia. Lopulta voidaan ymmärtää *De oratore* -teoksen luomisolosuhteiden ja vallitsevan diskurssin pohjalta, miksi retoriikka ja filosofia vaikuttivat roomalaisista yhteensovittamattomilta ja miten Ciceron teos pyrki vastaamaan ongelmaan.

2.2 Taustaa

Italian niemimaalla oli ollut kreikkalaisyhteyksiä luultavasti yhtä kauan kuin Rooman kaupunki oli ollut olemassa. Useimmiten siirtokunnat (*coloniae*) perustettiin vanhoihin kauppakaupunkeihin (*emporia*). Ensimmäiset siirtokunnat Italian niemimaalle perustettiin Kymeen (*Cumae*) ja Pithekussaihin (*Pithacusae*) jo 700-luvulla eKr.; näistä jälkimmäiseen jo noin vuonna 770 eKr. Siirtokuntia perustettiin aktiivisesti myös Sisiliaan ja Etelä-Italiaan, jota alettiin kutsua 500-luvulta alkaen Suur-Kreikaksi (*Magna Graecia*, *Megale Hellas*). Siellä kukoisti filosofisia koulukuntia, kuten pythagoralaisuus, aina kansalaissodan myllerryksiin asti.⁸ Latinalaisalueen laajeneminen varsinkin 300-luvulta alkaen lisäsi yhteyksiä kreikkalaisiin siirtokuntiin. Siitä lähtien kreikkalaiset vaikutteet alkoivat ulottua yhä selvemmin Latiumin alueelle. Joidenkin tutkijoiden mukaan tällöin ilmestyivät myös ensimmäiset kreikkalaiset opettajat.⁹

⁸ Ridgway 2003, 362–3; Rawson 1985, 31–2.

⁹ Corbeill 2010, 70.

Myöhemmin, kun Rooma levisi Aleksanteri Suuren (356–323 eKr.) luomaan hellenistiseen maailmaan, vieraat vaikutteet lisääntyivät. Myös monet yksittäiset tekijät, kuten purjehdustaidon vakiintuminen puunilaissotien aikoihin, vaikuttivat asioiden kulkuun. Horatiuksen sanoin Kreikka otti brutaalin valloittajansa vangiksi ja toi sille opinalat.¹⁰

Kolmannella vuosisadalla eKr. Roomaan siirtyneet kreikkalaisopettajat alkoivat toimia grammatiikan ja erityisesti retoriikan opettajina.¹¹ Juuri retoriikan opetus oli alue, jossa roomalaisten ja kreikkalaisten keskeiset koulutus- ja kulttuuriarvot törmäsivät ensimmäistä kertaa. Roomalainen koulu alkoi järjestyä näihin aikoihin teknisesti kreikkalaisen mallin mukaan, mutta sillä ei sinänsä ollut tekemistä kreikkalaismielisyyden kanssa. Roomalaiset halusivat lainata elementtejä, joiden he katsoivat olevan hyödyllisiä itselleen. Isät valitsivat pojilleen kotiopettajia, joiden pääasiallinen tarkoitus oli opettaa lapsia ja nuoria roomalaisen maailman käytännöllisiä tarpeita silmällä pitäen. Koulutus oli täysin teknistä: sen tehtävänä oli kasvattaa roomalaiseen maailmaan täydellinen puhuja, *orator perfectus*. Näin voimakkaimmat sosiaalistavat tekijät, perhe ja koulu, siirsivät traditiot tuleville kansalaisille.¹²

Kun retoriikan opetus oli saapunut Roomaan, se alkoi Culpepper Stroupin mukaan kohdata voimakasta vastustusta mutta myös myötämielisyyttä. Lopulta kreikkalaistaustainen retoriikan teoria muutti perinteistä roomalaista kuvaa retoriikasta, sen käytäntöjä sekä myös kirjallisuutta.¹³ Tämän lisäksi hyvin usein retoriikan alue ristesii grammatiikan kanssa, ja useat retoriset koulukunnat saivat alusta lähtien vaikutteita suoranaistemmin filosofisista keskusteluperinteistä.¹⁴ Kreikkalaiset reetorit ja filosofit olivat poikkeuksetta perehtyneitä toistensa aloihin. Cicero kuvaa tätä ajanjaksoa teoksensa *De oratore* kohdassa (1.13–14), jossa hän ylistää Ateenaa tieteiden

---

10 Hor. *epist.* 2.1.156. *Graecia capta ferum victorem cepit et artis / intulit agresti Latio*. Ks. myös Irwin 1989, 147; Kenney 1982b, 5. Rooman orientalisoituminen oli myös satiirinen aihe (Iuv. 3.62).

11 Corbeill 2010, 70.

12 Roomalaisesta koulusta voi lukea tarkemmin esim. Kenney 1982b, 6–8.

13 Culpepper Stroup 2010, 24.

14 Näihin aikoihin kielentutkimuksen ja retoriikan aloilla olivat merkittävimpiä stoalainen ja peripateettinen koulukunta, joiden huomattavimpia opettajia olivat Theofrastos Lesboslainen, Demetrios Faleronilainen, Zenon Kitionilainen, Kleanthes Assoslainen, Krysippos Solilainen ja Krates Malloslainen. Erityisen merkittävänä näyttäytyy Aristoteleen seuraajan Khrysippoksen tekemä työ retoriikan parissa. Hän loi neljä käsitettä puheen hyveistä, jotka olivat myöhemmin lähtökohtina myös *De oratore* -teoksen retoriikan teorialle. Demetrios tunnetaan puolestaan Aleksandrian kirjaston ideoijana. Alkuvaiheessa Akatemian ja epikurolaisuuden vaikutus oli vähäistä Roomassa. (Culpepper Stroup 2010, 25–8.)

keskuksena ja antaa esimerkiksi Culpepper Stroupin näkemyksiin nähden yksipuolisen kuvan retoriikan siirtymisestä Roomaan.

Atque ut omittam Graeciam quae semper eloquentiae princeps esse voluit atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas in quibus summa dicendi vis et inventa est et perfecta, in hac ipsa civitate profecto nulla umquam vehementius quam eloquentiae studia vigerunt. Nam posteaquam imperio omnium gentium constituto diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adulescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putavit. Ac primo quidem totius rationis ignari qui neque exercitationis ullam vim neque aliquod praeceptum artis esse arbitrarentur, tantum quantum ingenio et cogitatione poterant consequabantur. Post autem, auditis oratoribus Graecis cognitisque eorum litteris adhibitisque doctoribus incredibili quodam nostri homines discendi studio flagraverunt.

Esitettäköön tässä välissä muutama konkreettinen esimerkki kreikkalaisen muodollisen opetuksen ja roomalaisen puhekulttuurin välillä vallinneista ristiriidoista. Kreikkalainen kouluissa opetettu retoriikan teoria ei palvellut roomalaisen puhekulttuurin tarpeita.¹⁵ Kreikkalainen retoriikka oli filosofian perillinen, kun taas Rooman puhekulttuuri oli voimakkaasti reaalipoliittinen.¹⁶ Kennedy tulkitsee, että esimerkiksi latinan sanan *orator* merkitys oli alunperin 'lähettiläs'.¹⁷ Corbeill on pannut merkille, että aluksi alkeistason koulutuksessa käytetyt gnoomiset kaavat erosivat Kreikassa käytetyistä: Roomassa oli tapana opetella ulkolukuna suurmiesten sanomisia ja tekoja, kun taas Kreikan puolella opetuksessa painottui eettinen kasvatus. Koko tasavallan ajan Roomassa oli myös tapana, että oppilaat kävivät kuulemassa Forumilla puhujia ja poliitikkoja. Kasvatuksen tarkoituksena oli vahvistaa edellisten sukupolvien sosiaalista asemaa. Siihen liittyi erityisesti kasvattaminen poliittiseen kyvykkyyteen, johon retorisen taitavuuden katsottiin kuuluvan.¹⁸

Kuitenkin toiselta vuosisadalta eKr. lähtien Kreikan vaikutus koulutuksessa alkoi voimistua muun muassa siitä syystä, että jotkut varakkaat roomalaiset alkoivat opiskella siellä esimerkiksi filosofiaa ja retoriikkaa.¹⁹ Heistä tiedetään esimerkiksi senaattori ja puhuja Titus Albucius, joka sai runsaasti vaikutteita epikuroalaisuudesta,

---

15 Clarke (1996, 63–65) luettelee useita teknisiä seikkoja, joiden suhteen kreikkalainen ja roomalainen puhekulttuuri erosivat toisistaan. Tässä tutkimuksessa niihin ei syvennyttä.

16 May 2010, 250–1.

17 Kennedy 1994, 103.

18 Corbeill 2010, 70–1.

19 Atkins 1952, 3

minkä vuoksi häntä pilkattiin Roomassa. Hän oli käytännössä kaksikielinen.²⁰ Myös Ciceron *De oratore* -teoksen päähenkilöt kuuluivat Kreikassa opiskelleiden joukkoon.²¹

Kuitenkaan vielä tähän aikaan kaikki sivistyneimmätkään roomalaiset eivät opiskelleet Kreikassa. Heihin kuuluivat sujuvasti kreikkaa puhunut oman ikäpolvensa merkittävin puhuja Quintus Hortensius Hortalus²² (114–50 eKr.) ja luultavasti myös Gaius Blossius (n. 170–130 eKr.), yksi ensimmäisistä roomalaisista filosofeista. Badian mainitsee hänen olleen aatteiltaan roomalaisvastainen ja Titus Sempronius Gracchuksen ystävä. Myöhemmin hän liittyi kreikkalaisfilosofi Aristonikoksen seuraajiin, mutta lähtökohtaisesti hänet on arvioitava roomalaisessa maailmassa koulututtuneeksi.²³

Muutoksesta huolimatta ylivoimaisesti suurimmalle osalle kreikkalaisperäiset ideat tuntuivat vierailta, ja jollei niitä suoranaisesti vastustettu, niin ne ainakin jäivät toiselle sijalle roomalaisten omien ideaalien tieltä.²⁴ Tästäkin huolimatta passiivinen omaksuminen lisääntyi kaikilla alueilla: runouden harrastus kumpusi kreikkalaisista esikuvista, puhetaito sai formaalin oppirakennelmansa, uusien tieteiden kulkeutuminen ja eriytyminen voimistuivat, itseoppiminen väheni ja roomalainen kirjallisuus sai alkunsa. Passiivista omaksumista lisäsivät tietämättään myös kreikkalaisvastaiset henkilöt, kuten Cato vanhempi, esimerkiksi luomalla pohjaa roomalaiselle kirjallisuudelle. Yhtenä syynä latinankielisen kirjallisuuden luomiselle oli halu korvata opetuksessa käytetyt kreikkalaiset teokset roomalaisilla tuotoksilla.²⁵

2.3 Cato vanhempi ja Scipion piiri

Kreikkalaisvastaisuus henkilöityi toisella vuosisadalla sotapäällikössä ja poliitikossa Marcus Porcius Catossa eli Cato vanhemmassa (234–149 eKr.). Vaikka hän osasi kreikkaa ja tunsikin kreikankielistä kirjallisuutta, hän on jäänyt historiaan kreikkalais-

---

20 Rawson 1985, 6; Fordyce & Griffin 2003, 51. Cicero toteaa (*Brut.* 131) Albuciukselta seuraavasti: *Doctus etiam Graecis T. Albius vel potius plane Graecus. Loquor ut opinor; sed licet ex orationibus iudicare. Fuit autem Athenis adulescens, perfectus Epicurius evaserat, minime aptum ad dicendum genus.*

21 Heistä lisää luvussa 5.3.

22 Rawson 1985, 7.

23 Badian 2003c, 245.

24 Coleman 2000, 230.

25 Esimerkiksi Kenney (1982b, 5) näkee kirjoitustradition alkamisen perusehtona kreikkalaisen kulttuurin hyväksymiselle. Cato vanhempi kirjoitti ensimmäisen latinankielisen historiateoksen *Origines*.

vastaisuudestaan.²⁶ Ei voida sanoa, minkä verran hän vaikutti puunilaissodan syttymiseen, mutta varmuudella tiedetään, että hän oli vastuussa, kun Roomasta karkotettiin kreikkalaisia opettajia vuosina 161 ja 154 eKr.²⁷ Caton kuoleman jälkeen kreikkalaisten virta Roomaan alkoi uudestaan. Cato ihaili perinteisiä roomalaisia hyveitä (mm. *virtus*) ja painotti puhetaidon teoriassaan luontaisten kykyjen (*natura*) tärkeyttä. Hänen mukaansa puhujan kyvyt olivat sisäsyntyisiä (*ingenium*)²⁸, minkä johdosta hän vastusti puhetaidon muodollista oppimista (*doctrina*). Catolta elämään jääneen lausahduksen *rem tene, verba sequentur* Frank näkee protesti-ilmauksena kreikkalaisaikalaisten Krateen ja Karneadeen muodollisia teorioita vastaan.²⁹

Cato painotti puhetaidon teoriassaan puheen selkeyttä, täsmällisyyttä, tiivyyttä, asiakeskeisyyttä ja kielellistä virheettömyyttä. Frank jopa esittää, että näihin aikoihin Roomassa vallinnut puhetyyli ei ole ollut riippuvainen Kreikasta: Cicero mainitsee *Brutus*-teoksessaan 85 kukoistanutta roomalaista puhujaa, jotka elivät ennen kuin tuli tavaksi saada koulutusta kreikkalaisilta opettajilta.³⁰ Voidaankin todeta yleisesti, että kaikissa yhteisöissä syntyy luonnollisesti retorista puhetta, vaikka siitä ei olisikaan olemassa oppijärjestelmää. Cato olikin luultavasti itseoppinut puhuja. Sciarrino puolestaan esittää, että Caton puhetaito saattoi periytyä italisesta runonlaulannasta (*carmen Italicum*).³¹ Hänen puheteoriassaan voidaan havaita piirteitä, jotka muistuttavat stoalaista puheteoriaa ja attikistista tyyliä.³² Kuitenkin useiden tutkijoiden mukaan jo alkuperäinen roomalainen puhekulttuuri oli hyvin lähellä stoalaista ja attikalaista

---

26 Briscoe 2003c, 1225.

27 Näitä karkotuksia käsitellään luvussa 2.6.

28 *Ingenium* merkisi yleensä jotakin luontaista kykyä, joka tulee suoraan sen etymologiasta *in+gignere*. Usein sitä käytettiin merkityksessä 'järki', koska sitä pidettiin ihmisen luontaisena ominaisuutena. Sillä viitattiin myös luonnonlahjakkuuteen jonkin taidon (*ars*) osalta.

29 Myöhemmin tuon ilmi, että Cicero vastaa teoksessaan *De oratore* keskusteluperinteelle, jossa termit *natura*, *ingenium* ja *doctrina / ars* olivat keskiössä. Se tarkoitti kysymystä siitä, tuleeko puhujan kyvykkyys oppimisesta (*ex arte*) vai luonnostaan (*ex natura*) (Davies 2010, 51).

30 Frank 1965, 149, 163–5. Ensimmäinen latinalainen dokumentoitu puhe on vuodelta 280 eKr., jolloin Appius Claudius Caecus piti senaatille puheen, jossa hän vastusti rauhannehtoja Epeiroksen kuninkaan Pyrrhoksen kanssa (Kennedy 1994, 102).

31 Sciarrino 2010, 59.

32 Asianismi ja attikismi ovat termejä, joilla puheet ja puhujat jaoteltiin keskeisten piirteidensä osalta. Asianismiin kuuluivat sanaleikit, emotionaalisuus, hienostelu ja rönsyilevyys. Sen perusti miletoslainen reetori Hegesias, jonka esikuvana oli Gorgias. Asianismin vastakohtaksi kehittyi attikismi, joka vastusti äärimmäisyyksiä ja halusi palata attikalaisten puhujien lähteille. Tutkimuskirjallisuudessa näkemykset poikkeavat sen osalta, mitkä filosofiset koulukunnat suosivat mitään puhetyyliä: Wisse (2002a, 369) esittää, että Akatemian filosofit puolustivat attikismia, kun taas Vasalyn (2002, 83–4) mukaan se oli stoalaisten suosima. Tämä tutkielma nojaa Vasalyn näkemykseen. Mahdollisesti sotkia on aiheuttanut muun muassa se, että Cicero erottelee asianismistakin kaksi suuntausta (Kennedy 1994, 96).

puhekuulttuuria.³³ Näin ollen muun muassa stoalaisten vaikutusta puhekuulttuuriin on voitu liioitella.

Caton vastapoolina toimi toisella vuosisadalla Scipion piiri, joka on moderni ilmaisu kreikkalaismielisiä näkemyksiä sympatisoivan Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus nuoremman (n. 185–129 eKr.) ympärille kokoontuneista henkilöistä.³⁴ Scipion piiri sai vaikutteita pääasiassa stoalaisuudesta, ja sen jäsenissä oli niin roomalaisia kuin kreikkalaisiakin, jotka vaikuttivat myös Rooman poliittisessa elämässä.³⁵ Scipioilla tiedetään olleen jonkinasteisia kreikkalaissympatioita jo aiemmin, sillä sotapäällikön ja Hannibalin lyöjän Publius Cornelius Scipio Africanus vanhemman (236–183 eKr.) tiedetään suosineen hellenististä kulttuuria. Myöhemmin hänen ja Caton välille syntyi poliittisia ristiriitoja, joita mahdollisesti syvensivät erot kulttuurimieltymyksissä. Eräs Scipio Africanus vanhemman tyttäristä oli Gracchusveljesten äiti Cornelia.³⁶ Veljekset Tiberius Sempronius Gracchus (162–133 eKr.) ja Gaius Sempronius Gracchus (153–121 eKr.) olivat toisen vuosisadan merkittävimpiä puhujia ja ensimmäisiä, joilla oli kreikkalaisia opettajia ja jotka saivat huolellisen koulutuksen heidän alaisuudessaan.³⁷ Tiberiusta opetti Diofanos Mityleneläinen ja Gaiusta Menelaos Marathonlainen.³⁸ Poikien isä Tiberius Sempronius Gracchus (n. 220–150 eKr.) tunnettiin perinteisenä roomalaisena, joka johti myös kahta lähetystä itään luodakseen poliittisia suhteita.³⁹

Scipion piiriin jäseniksi luetaan yleensä Gaius Laelius, Gaius Furius Philus, Publius Rutilius Rufus, Terentius, Lucilius ja kreikkalaiset Panaitios ja Polybios.⁴⁰ Gaius Laelius (n. 190–129 eKr.) oli merkittävä Rooman toisen vuosisadan aatehistorian kannalta. Hän kuului ateenalaisten filosofien vuoden 155 lähetystöön, minkä johdosta hän sai lisänimensä Sapiens.⁴¹ Hän oli myös huomattava puhuja. Luultavasti näistä syistä Cicero valitsi hänet yhdeksi keskustelijoista teoksiinsa *De amicitia* ja *De re*

---

33 Emanuele Narducci on todennut attikismista Roomassa: *Atticismo era un fenomeno peculiare della cultura romana*. Johtava attikistinen puhuja Roomassa oli 60-luvulta lähtien Gaius Licinius Calvus (n. 82–47 eKr.) (Wisse 2002a, 365).

34 Frank 1965, 134.

35 Erskine 2003, 1369. Toisaalta hän kyseenalaistaa piirin olemassaolon.

36 Briscoe 2003b, 398.

37 Frank 1965, 146–7; Badian 2003q, 1384 & 2003s, 1384–5. Cicero piti Gaius Gracchusta puhujana suuressa arvossa (*Brut.* 125).

38 Clarke 1996, 11.

39 Badian 2003r, 1384.

40 Erskine 2003, 1369.

41 Toisen esikristillisen vuosisadan puolivälissä pelkästään kuuluminen kreikkalaiseen lähetystöön toi jäsenelleen lisänimen Sapiens. Tästä lähetystöstä lisää myöhemmin.

publica.⁴² Toinen *De re publica* -teoksen keskustelijoista on puolestaan Gaius Furius Philus, joka oli kirjailija Terentiuksen suojatti ja vuoden 136 eKr. konsuli.⁴³

Publius Rutilius Rufus (s. 160 eKr.) oli roomalainen stoalainen filosofi ja poliitikko, joka toimi vuoden 105 konsulina. Häntä opettivat muun muassa filosofi Panaitios, oikeusoppinut Publius Mucius Scaevola ja puhuja Servius Sulpicius Galba. Vuonna 92 hän sai *pecuniae repetundae* -syytteen⁴⁴, jonka johdosta hän joutui pakenemaan Smyrnaan. Hän pyrki puolustautumaan oikeudenkäynnissä käyttäen esimerkkinään Sokratesta.⁴⁵ Hän on Ciceron teoksessa *De oratore* (1.227–231) Antoniuksen mainitsema esimerkkitapaus siitä, kuinka oikeustapauksissa filosofian sijaan tulisi turvautua kaunopuheisuuteen. Edellä mainittujen Scipion piirin jäsenten oli tapana yhdistää filosofiaa, retoriikkaa ja politiikkaa toisiinsa, ja he olivat myös saaneet koulutusta niissä kaikissa.

Satiirirunoilija Gaius Lucilius (n. 180–102 eKr.) ja komediakirjailija Publius Terentius Afer (n. 195–159 eKr.) olivat roomalaisen kirjallisuuden pioneereja ja tekivät tunnetuiksi uusilta näyttäviä ideoita. Heitä ennen roomalaiselle kirjallisuudelle loi pohjan Lucius Livius Andronicus, joka tuotiin orjana Roomaan vuonna 272 eKr.⁴⁶ Terentiuksen teoksissa on löydettävissä poikkeuksellisen inhimillinen sävy. Se näkyy häneltä jääneessä lentävässä lauseessa *homo sum, humani nihil a me alienum puto*, jonka voidaan tulkita olevan eräänlainen muunnos hellenistisen filosofian ihmiskäsityksestä. Terentius oli mahdollisesti syntynyt Karthagossa mutta tullut orjana senaattori Terentius Lucanukselle. Hän sai koulutuksensa Roomassa ja ajautui älymystöpiireihin mutta kuoli ennenaikaisesti matkallaan Kreikkaan. Terentius kirjoitti kreikkalaiseen maailmaan sijoittuvat *fabula palliata* –näytelmänsä pääasiassa 160-luvun alussa, jolloin oli juuri koettu ensimmäinen kreikkalaisten lähetystöjen vyöry Roomaan.⁴⁷

Luciliuksen tiedetään vierailleen Kreikassa, missä hänellä oli filosofiystäviä. Hänen *virtus*-käsityksensä oli sekoitus roomalaista aristokraattista ajattelua ja stoalaisuutta. Lucilius myös kritisoi stoalaisia satiireissaan (*saturae*), joissa hän

---

42 Derow 2003a, 811.

43 Astin & Badian 2003, 616.

44 *Repetundae*-syytteet koskivat rahankiristämistä.

45 Badian 2003p, 1340.

46 Andronicus toimi myös kreikan opettajana roomalaisille. Hän loi latinankielistä kirjallisuutta kreikkalaisen mallin mukaan. (Jocelyn 2003, 876–7.)

47 Brown 2003, 1483–4. Barsbyn (2010, 38) mukaan Terentius oli yksi ensimmäisistä roomalaisista, joka käytti teksteissään hyväksi retorisia kuvioita.

moralisoi henkilöitä ja ilmiöitä laajalla kirjolla.⁴⁸ Lucilius ja Terentius ovat esimerkkejä siitä, kuinka laaja-alainen ja välitön kreikkalaisten vaikutus alkoi olla myös kirjallisuudessa, kun sille oli luotu pohja. Heidän lisäksi myös muilla roomalaisilla toisen vuosisadan kirjailijoilla, kuten Quintus Enniuksella (239–169 eKr.), tiedetään olleen läheisiä suhteita Scipion piiriin.

Scipion piirin kreikkalaiset, filosofi Panaitios (185–109 eKr.) ja historioitsija Polybios (200–118 eKr.), vaikuttivat Roomassa monin tavoin. He olivat ensimmäisiä vaikutusvaltaisia kreikkalaisia, jotka alkoivat syvällisesti opettaa roomalaisille kreikkalaista filosofiaa, tarkemmin sanottuna stoalaisuutta. Toiseksi he toimivat neuvonantajina roomalaisille poliitikoille. Kolmanneksi he olivat juurtuneet myös kreikkalaiseen retoriseen kulttuuriin. Todennäköisesti juuri he olivat merkittävässä roolissa siinä, että stoalaisuus oli ensimmäinen filosofinen suuntaus, joka sai sijaa Roomassa. Kennedyn mukaan stoalaisuudella oli välitön vaikutus yksinkertaisemman retorisen tyylin, attikismin, vahvistajana.⁴⁹ Frank näkee, että stoalaisen puheteorian juurruttaja oli Panaitios ja että hän yhdessä Polybioksen kanssa opetti poliittiseen ajatteluun kytkeytynyttä filosofiaa ja etiikkaa.⁵⁰ Tämän lisäksi he opettivat retoriikkaa. Käytännössä Roomassa vierailevien kreikkalaisten opettajien oli siirryttävä myös retoriikan opetuksen pariin, koska sen opettamiselle oli tarvetta.⁵¹

Panaitios sai stoalaisuuden ohella vaikutteita myös Platonin ja Aristoteleen ajattelusta, ja hänet voidaan nähdä myös näiden filosofioiden syntetisoijana. Eräässä etiikan- ja valtioteoriansa hankkeessa hän keskittyi löytämään moraalisesti ylivertaisen viisaan, jolla hän tarkoitti valtiomieskyvyiltään, moraaliselta harkintakyvyiltään ja puhetaidoiltaan ainutlaatuista yksilöä. Hänen ideaaliinsa lienee vaikuttanut Platonin valtiomiesihanne, mutta siihen sekoittui myös hellenistisen kulttuurin elementtejä. Häneltä jäi jälkeensä teos *Peri kathekontos*, jossa hän käsitteli oikeaa ja väärää inhimillisessä toiminnassa. Myöhemmin Cicero jatkoi keskustelua teoksessaan *De officiis*. Sen kahdessa ensimmäisessä kirjassa hän esittelee eettisen teoriansa, jossa roomalainen valtiomieskäytännöllisyys ja moraalinen toimijuus yhtyvät.⁵² Panaitioksen ideaalien perinne näkyy myös teoksessa *De oratore*.

---

48 Coffey 2003, 887.

49 Kennedy 1994, 151. Edellä on tullut ilmi, että roomalainen puhetyyli oli jo alun alkaen hyvin ”stoalaista”, joten Kennedyn näkemys voidaan kyseenalaistaa.

50 Frank 1965, 144–5.

51 Rawson 1985, 54.

52 Inwood 2003, 1104.

Polybiosta pidetään yleensä historioitsijana, mutta hänen historiankirjoitustaan voidaan kuitenkin luonnehtia historianfilosofiaksi, jossa oli voimakas poliittisen filosofian pohjavire. Hänen *Historiai*-teoksensa kuvaa Rooman nousua maailmanvallaksi ja pyrkii oikeuttamaan sen. Hänen mukaansa Rooman valtiomuoto oli kaikista tuohon aikaan vallitsevista paras.⁵³ Polybios oli jo sangen varhain toisella vuosisadalla luomassa roomalaiselle valta-ajattelulle älyllisiä perusteita, joihin myöhemmin ajan ollessa suotuisampi sulautui entistä enemmän filosofisia ajatusmalleja. Myös Polybioksen vaikutus Ciceroon on nähty suurena.⁵⁴ Voidaan hyvällä syyllä sanoa, että Polybioksen kautta Cicerolle asti periytyi näkemys politiikan teorian välttämättömyydestä retoriikan ja filosofian rinnalla. Woodin mukaan Cumming jopa esittää teoksessaan *Human Nature and History* (1969), että Polybios ja Cicero olivat modernin poliittisen ajattelun alullepanijat.⁵⁵ Myöhemmin Polybioksen roomalaisia sympatisoivaa ajattelua täydensi filosofi-historioitsija Poseidonios (135–50 eKr.), joka vieraili Roomassa vuosina 87–6. Hän kirjoitti jatkoa Polybioksen teokselle ja näki valtavan laajassa ja yksityiskohtaisessa teoksessaan Rooman ihannevaltioksi, jota ikuinen logos ohjaa.⁵⁶

Kreikkalaisten vaikutuksesta Rooman oppineille siirtyi keskusteluperinne, jossa yhdistettiin retoriikkaa, filosofiaa ja poliittista ajattelua toisiinsa jo vuosisata aiemmin kuin roomalaiset alkoivat tutkia niitä kirjallisissa hankkeissaan. Uusi ajattelu ei ollut pelkästään pienen eklektisen piirin tuotos, vaan se vaikutti kaikkiin, jotka olivat näiden oppineiden kanssa tekemisissä. Tänä aikana kreikkalaiset ajattelijat alkoivat myös tuottaa roomalaisia silmällä pitäen kirjallisuutta, jonka keskiössä oli kreikkalainen kasvatust- ja ihmisihanne *paideia*. Sillä oli olennaiset kytkökset roomalaiseen *humanitas*-ajatteluun.⁵⁷

2.4 Kreikkalaiset lähettiläät, sotavangit ja kirjastot

Roomalaisessa ajatusmaailmassa kaikki kreikkalaisuuteen liittyvä oli kuitenkin yhä ristiriitaisessa asemassa. Tämä näkyy muun muassa siinä, että kun roomalaiset olivat

---

53 Derow 2003b, 1209–10. Polyb. *hist.* 5.

54 Wood 1988, 154–5.

55 Ks. Wood 1988, 10.

56 Kidd 2003, 1231–3.

57 Rawson 1985, 54.

valloittaneet hellenistisen maailman kaupunkeja, he rahtasivat Roomaan niiden kulttuuriaarteita, kuten kokonaisia kirjastoja, mutta toisaalta samoihin aikoihin sinne matkanneet kreikkalaislähetykset ajettiin pois. Loppujen lopuksi näiden sekavien vaiheiden aikana Roomaan saapui entistä enemmän kreikkalaisia oppineita.

Kirjallisuudessa maininnat Roomaan tuoduista tai matkanneista kreikkalaisen älymyyden edustajista ovat joskus ristiriitaisia. Tämä koskee varsinkin ensimmäisiä, varhain toisella vuosisadalla Roomaan päätyneitä intellektuelleja. Varmaa on kuitenkin, että ensimmäisiin Roomaan matkanneisiin kreikkalaisintellektuelleihin kuuluivat edellä mainitut Polybios ja Krates Malloslainen ja että kreikkalaisten vyöry alkoi pian sotapäällikkö Lucius Aemilius Paulluksen (k. 160 eKr.) Pydnan voittoisan taistelun (168 eKr.) jälkeen.⁵⁸ Tutkijoiden yhteisen käsityksen mukaan taistelun saaliina Roomaan tuotiin kuningas Perseuksen (n. 213–165) kirjasto ja tuhat yläluokkaista kreikkalaista, joiden joukossa oli muun muassa Polybios.⁵⁹

Krates Malloslainen siirtyi Roomaan vuosien 168 ja 165 eKr. välillä.⁶⁰ Hän toi Roomaan filologisen tutkimuksen ja edusti *anomalia*-kieliteoriaa, jolla oli useita edustajia Roomassa seuraavalla vuosisadalla. Tutkimuksissaan hän yhdisti stoalaisen filosofian kieliteoriat retoriikan teoriaan. Tämä oli tärkeää muodollisen retoriikan opetuksen invaasion kannalta, sillä ensimmäiset roomalaiset oppineet, kuten Varro, olivat erityisesti kiinnostuneet kielen tutkimisesta. Krates oli ylipäätään vaikuttamassa suuresti siihen, että roomalaiset kiinnostuivat oppineisuudesta. Hänen oppilaitaan ja välittömiä kielentutkijaseuraajiaan Roomassa olivat Gaius Octavius Lampadio ja Quintus Vargunteius, jotka muun muassa järjestelivät Naeviuksen ja Enniuksen teokset.⁶¹ Krateen saamaan vastaanottoon lienevät vaikuttaneet hänen laajat poliittiset kontaktinsa lähettinä (*legatus*) sekä se, että hänet tunnettiin Pergamonin kirjaston organisaattorina. Roomalaisilla on mahdollisesti ollut kulttuuripoliittisia visioita, varsinkin kun roomalainen identiteetti eli kaikilla alueilla voimakasta murroskautta. Vaikka Polybioksen ja Krates Malloslainen vierailujen alkamisajankohdista ei ole aivan varmaa tietoa, he ehtivät vaikuttaa Roomassa ainakin muutaman vuoden.

---

58 Briscoe 2003a, 21–2.

59 Derow 2003, 1209. Atkinsin (1952, 2) mukaan Polybios tuli Roomaan vuonna 163 eKr., kaksi vuotta Krates Malloslainen jälkeen.

60 Atkins (1952, 2) esittää vuotta 165 eKr., kuten myös Forbes *et al.* (2003a, 406) tietyin varauksin. He esittävät myös, että vierailu saattoi tapahtua jo vuonna 168 eKr. Eumenes II:n hallintokaudella (197–159 eKr.). Samaan vuoteen päätyvät myös Reynolds & Wilson (1968, 20).

61 Suet. *gramm.* 2. Ks. myös Reynolds & Wilson 1968, 20–1.

Vuonna 161 eKr. tapahtui ensimmäinen kreikkalaisten opettajien karkotus. Sen osalta puhutaan joskus kreikkalaisten retoriikan opettajien ja toisinaan kreikkalaisten filosofien karkotuksesta. Suetonius (*rhet.* 25.1–2) viittaa kumpaankin ryhmään, ja myös nykyisen käsityksen mukaan se kohdistui yleisesti kreikkalaisiin opettajiin.⁶² Suetonius lainaa säilyneitä ediktejä, jottei kukaan epäilisi asian todenperäisyyttä, sillä hänen aikaansa (1. vs. jKr.) mennessä tieteet olivat vakiinnuttaneet asemansa roomalaisessa yhteiskunnassa.

Rhetorica quoque apud nos perinde atque grammatica sero recepta est, paululo etiam difficilior quippe quam constet nonnumquam etiam prohibitam exerceri. Quod ne cui dubium sit, vetus <S.C.>, item censorum edictum subiciam:

<C.> Fannio Strabone M. Valerio <Mes>sal<l>a coss. M. Pomponius praetor senatum consuluit. Quod verba facta sunt de philosophis et <de> rhetoribus, de ea re ita censuerunt ut M. Pomponius praetor animadvertet curretque, uti ei e re publica fideque sua videretur, uti ne Romae essent.⁶³

Karkotuksen ajankohta tiedetään varmuudella, sillä Gaius Fannius Strabo ja Marcus Valerius Messalla olivat vuoden 161 eKr. konsuleina. On huomionarvoista, että edikti oli lähtöisin plebeijisukuiselta preetorilta Marcus Pomponiukselta. Koska preetorin valta (*potestas*) ei ulottunut karkotusten tekemiseen, tehtiin asiasta senaatin päätös (*senatus consultum*). Se muistuttaa muodoltaan toiselta vuosisadalta säilyneitä senaatin päätöksiä, mutta siitä puuttuu kuitenkin joitakin yleisiä tietoja ja muodollisuuksia, joten Suetonius lienee tyylytellyt päätöksen jostakin tuntemattomasta tietolähteestä.⁶⁴

Kauan eivät reetorit pysyneet poissa, vaan he saapuivat pian takaisin, ja seuraava karkotus tapahtui jo vuonna 155 eKr.⁶⁵ Rawson pitää karkotuksen syynä yleistä epäluottamusta kreikkalaista retoriikan teoriaa kohtaan. Samalla hän huomauttaa, että roomalainen retoriikan teoria oli vielä noihin aikoihin täysin riippuvainen kreikkalaisista opettajista.⁶⁶ Kreikkalaiset olivat nimittäin tuomassa oppijärjestelmää puheiden pitämisestä, ja siihen liittyi monia vieraalta vaikuttavia elementtejä.

---

62 Rawson 1985, 78; Wilkinson 1982, 234; Frank 1965, 144; Barsby 2010, 38.

63 Kaster 1995, 28.

64 Kaster 1995, 271–2.

65 Wilkinson 1982, 234; Frank 1965, 144.

66 Rawson 1985, 78.

Joko vuonna 156 tai 155 eKr. Roomaan saapui ateenalaisten filosofien lähetystö, johon kuuluivat Akatemian Karneades, peripateettisen koulukunnan Kritolaos ja stoalainen Diogenes Babylonialainen. Wisse⁶⁷ näkee saattueen filosofian alkuunpanijana Roomassa. Wissen huomioon voitaneen yhtyä, sillä aikansa huomattavimpien opettajien ansiosta filosofia alkoi tulla tutuksi entistä itsenäisempänä tieteenalana. Roomaan kantautui myös retoriikan ja filosofian vastakkainasettelu, joka konkretisoitui koulukuntien edustajien välisissä ristiriidoissa.⁶⁸

Tämäkin lähetystö karkotettiin pian saapumisensa jälkeen – todennäköisesti juuri vuoden 155 reetorien karkotuksen yhteydessä. Koulufilosofian tuomiseen liittyi erityisesti se ongelma, ettei Roomassa ollut ennestään mitään filosofian kaltaista alaa. Varhainen roomalainen kirjallisuus saattoi suosia ilmaisia, joita voitaisiin luonnehtia filosofisiksi, mutta filosofiaa omana opinalanaan ei ollut eikä sille koettu tarvetta. Filosofian vastaanottamista ei voitu perustella minkäänlaisilla käytännöllisillä näkökohdilla, kuten oli esimerkiksi retoriikan laita. Edellä on huomattu, että Roomassa saivat jo ennen filosofilähetystöjä vaikuttaa filosofiset ajattelijat, jotka sitoivat filosofian muihin tieteisiin, kuten retoriikkaan. Näin ollen toisella vuosisadalla filosofia vaikutti pääasiassa muiden alojen rinnalla. Mutta kuten tuonnempana käy ilmi, filosofian vaikutus kasvoi ajan myötä myös itsenäisenä alana, ja se alkoi vaikuttaa myös toisiin tieteisiin.

Karneades (214–128 eKr.), joka tunnettiin dialektisista ja retorisisista taidoistaan, luennoi vierailunsa aikana perättäisinä päivinä oikeudenmukaisuuden puolesta ja sitä vastaan. Hän perusti niin kutsutun skeptisen eli Uuden Akatemian, joka alkoi aiempien perinteiden vastaisesti suhtautua kaikkiin tietoväittämiin epäillen, pitäen kaiken tiedon olemassaoloa epävarmana. Uusi Akademia sai vaikutteita myös stoalaisilta, kuten lähettiläiden joukkoon kuuluneelta Diogenes Babylonialaiselta, joka toimi hänen opettajanaan.⁶⁹ Karneades puolestaan opetti Kleitomakhosta (n. 187–110 eKr.), jonka vaikutus näkyy muun muassa Ciceron teoksessa *Academica*.⁷⁰ Karneadeen fallibilismin⁷¹ vaikutuksesta Cicero päätyi kääntämään termin *pithanon* latinalaisella termillä *probabile*. Hänen skeptisisminsä näkyy erityisesti Ciceron teoksessa *De natura*

---

67 Wisse 2002a, 338–9.

68 Wisse 2002a, 362–3.

69 Striker 2003c, 293. Alun perin Akatemian skeptisismi oli lähtöisin Uuden Akatemian perustajalta Arkesilaokselta, joka pyrki kysymysten asettelulla palaamaan sokraattiseen kyselevään metodiin (Striker 2003b, 140–1).

70 Striker 2003e, 349.

71 Fallibilismi (lat. *fallere*) on näkemys, että kaikki tieto on epävarmaa.

deorum, ja sen vaikutuksen alaiseksi joutunut akatemialainen retoriikan teoria näkyy yleisesti Ciceron retoriikassa *in utramque partem disputare* –linjana, joka personoituu erityisesti Antoniuksen puheenvuoroissa *De oratore* -teoksessa.⁷² Karneades vaikutti useisiin seuraajiinsa, jotka myöhemmin opettivat Ciceroa ja joista kukin joutui tekemään ratkaisunsa tietoteorian perusteiden osalta. Myöhemmin Cicero pyrki syntetisoimaan Akatemian oppeja jyrkkien ääripäiden välillä. Hänestä ei kuitenkaan koskaan tullut dogmaattista.⁷³

Peripateettisen koulukunnan Kritolaos oli luultavasti jo hyvin iäkäs saapuessaan Roomaan. Hänenkin filosofisissa opeissaan oli sekoitus usean eri koulukunnan näkemyksiä. Toisen vuosisadan ääripäitä vierastavien ajattelijoiden tapaan hän vastusti muun muassa stoalaisten teoriaa maailmanpalosta, ekpyroosista (*ekpyrosis*). Hän jakoi hyvän sielulliseen, ruumiilliseen ja ulkoiseen hyvään. Hän oli kiivas retoriikan vastustaja eikä suostunut tunnustamaan sen olevan opinala (*ars*).⁷⁴ Diogenes (n. 240–152 eKr.) oli Zenonin jälkeen stoalaisen koulun johtaja. Hän painotti filosofian jaottelua aloihin ja alkoi puhua kielifilosofiasta ja etiikasta erillisinä aloina. Hän kirjoitti tutkielman kaupankäynnin etiikasta.⁷⁵

Kun roomalaiset löivät Karthagon ohella Korintin vuonna 146 eKr., hellenististen vaikutuksien voidaan arvioida lisääntyneen entisestään.⁷⁶ Erityisesti asiaan vaikutti Korintin geopoliittinen sijainti. Korintin valtaajan Lucius Mummiuksen tiedetään tuoneen Roomaan runsaan sotasaaliin (*spolium*). Pergamon sitä vastoin siirtyi roomalaisille testamentilla vuonna 132 eKr., kun sen hallitsija Attalos III Filometor menehtyi ilman perillistä. Pergamonista oli kasvanut Ateenan ja Aleksandrian ohella Välimeren tärkein kirja- ja kulttuurikeskus jo hänen edeltäjänsä Attalos II Filadelfoksen aikana.⁷⁷

Lucius Cornelius Sullan (138–78 eKr.) Ateenan valtauksen jälkeen (86 eKr.) Roomaan tuotiin Aristoteleelle (384–322 eKr.) aiemmin kuulunut kirjasto. Alun perin kirjasto oli päätynyt Aristoteleen ja Theofrastoksen (371–287 eKr.) oppilaille, joilta oppinut Apellikon Teoslainen oli ostanut sen. Tämän jälkeen kirjaston huonokuntoiset

72 Striker 2003c, 293. Wilkinson 1982, 230. Karneadeen skeptisismi periytyi Cicerolle Akatemian Filon Larissalaisen tulkitsemana. *In utramque partem disputare* tarkoittaa Akatemiassa vallinnutta tapaa, jossa pyrittiin argumentoimaan jokaisen asian puolesta ja sitä vastaan.

73 Douglas 1965, 142–4.

74 Sharples 2003, 410.

75 Annas 2003, 474.

76 Ks. esim. Atkins 1952, 1. Tutkimuskirjallisuudesta ei yleensä löydy mainintoja roomalaisten mahdollisesti saamista kirja-aarteista näiden valloituksien yhteydessä.

77 Spawforth & Roueché 2003, 1138–9.

kirjat tuotiin Roomaan, missä Tyrannio vanhempi järjesteli ne myöhemmin.⁷⁸ Seuraavan suuren kirjasaaliin pyydysti prokonsuli Lucius Licinius Lucullus (117–56 eKr.) Mithradateen sotien⁷⁹ aikana Pontokselta. Tuolloin Roomaan tuotiin jälleen merkittäviä oppineita, joihin kuului myös edellä mainittu Tyrannio vanhempi. Hän vaikutti Ciceroon, Caesariin ja Ciceron läheiseen ystävään Titus Pomponius Atticukseen.⁸⁰ Luculluksen yksityiskirjastosta tuli yksi Rooman ensimmäisistä, ja myös Ciceron tiedetään vierailleen siellä. Sen tarkkaa laajuutta ei tiedetä, mutta pelkästään Tyrannio vanhemman yksityiskokoelmassa tiedetään olleen 30 000 papyrusrullaa.⁸¹

Sotaretkien saaliit toimivat perustana roomalaisten yksityiskirjastojen perustamiselle. Niitä oli muun muassa Varrolla, Cicerolla, Atticuksella, Sullalla ja Luculluksella. Yksityiskirjastot järjestettiin ylhäisön huviloihin ja palatseihin. Ne oli jaoteltu latinan- ja kreikankielisen kirjallisuuden osastoihin. Yksityiskirjastot toimivat mallina ja alkuunpanijana myös ensimmäisen julkisen kirjaston perustamiselle, jonka perusti Gaius Asinius Pollio Roomaan vuonna 39 eKr. On tunnistettu, että myös valtapoliitikka liittyi valtaviiden kirjastojen perustamiseen läheisesti.⁸² Ajan myötä kirjojen kopiointi yleistyi, mikä liittyi myös koulutuksen yleistymiseen.⁸³ Yleisesti kirjakulttuurin muutosten taustalla lienee vaikuttanut pitkän sekasortoisen kauden päättyminen. Kun Aleksandria vuonna 31 eKr. liitettiin Roomaan, älyllisen horisontin laajentuminen päättyi maantieteellisesti.⁸⁴ Vaikka kreikkalaisia karkotettiin Roomasta vielä keisari Domitianuksenkin kaudella⁸⁵, ilmapiiri oli ajan saatossa muuttunut suvaitsevaisemmaksi.

2.5 Vuorovaikutus ensimmäisellä vuosisadalla eKr.

Ilmapiiri Roomassa alkoi muuttua ajan myötä sallivammaksi retoriikkaa ja filosofiaa kohtaan.⁸⁶ Roomaan suuntautui 80-luvulla jo kolmas kreikkalaisopettajien vyöry.⁸⁷

---

78 Rawson 1985, 40.

79 Mithradateen sodat olivat Mithradates IV Eupatorin invaasiopoliitiikan aiheuttama kolmen sodan sarja vuosina 89–63 eKr.

80 Forbes *et al.* 2003b, 1567.

81 Rawson 1985, 40–2; Merisalo 2003, 33, 36.

82 McNelis 2010, 294.

83 Merisalo 2003, 36.

84 Ks. esim Atkins 1952, 1.

85 Keisarikausi 81–96.

86 McNelis 2010, 285.

87 Wisse 2002a, 340.

Tällöin saapui erityisesti filosofeja, jotka edustivat Platonin perustamaa Akatemiaa. Mithradateen sotien seurauksena Ateena oli hiipunut tieteiden keskuksena, ja sen viimeisille oppineille jäi vaihtoehdoksi poistua jonnekin muualle.⁸⁸ Grammaatikko Tyrannio vanhemman ohella Roomaan saapui sotavankeina monia muitakin oppineita, kuten polυμαatti Aleksandros Polyhistor, grammaatikko ja runoilija Parthenios sekä grammaatikot Hypsikrates Amisoslainen ja Domitius Kallistratos. He kaikki vaikuttivat merkittävällä tavalla Roomassa harjoitettuihin tieteisiin ja syvensivät erityisesti hellenistisen runouden ja kielentutkimuksen harjoittamista.⁸⁹ Joissakin tapauksissa roomalaista ja kreikkalaista maailmaa yritettiin lähentää hyvin keinotekoisesti, kuten Tyrannio vanhemman kieliteorioissa, joissa hän esitti, että latina on peräisin kreikan aiolilaisesta murteesta.⁹⁰

Ensimmäiseltä vuosisadalta lähtien Roomassa alkoi vieraila oppineita Aleksandriasta, jonne muutamilla roomalaisilla oli läheisiä suhteita.⁹¹ Erityisesti Aleksandrian ja Rooman välisenä linkkinä toimi myöhemmin epikurolainen Filodemos Gadaralainen (n. 110–30 eKr.). Hänen opettajaansa Zenon Sidonilaista pidetään ensimmäisenä epikurolaisena, joka aloitti filosofian ja retoriikan suhdetta koskevan keskustelun epikurolaisessa perinteessä.⁹² Aleksandria alkoi mahdollisesti vahvistua myös hieman yllättävästä syystä: stoalainen *analogia*-koulukunta, jonka keskus oli Pergamonissa, alkoi heiketä stoalaisen filosofian haastajien vaikutuksesta, ja useita oppineita siirtyi Aleksandriaan *anomalía*-koulukunnan tyyssijoille.⁹³ Myös Antiokian ja Pergamonin oppineita alkoi siirtyä Ciceron elinaikana yhä enemmän muualle.⁹⁴

Roomalainen yhteiskunta oli tullut siihen pisteeseen, että siinä saattoivat vaikuttaa eri aloilla ja koulukunnissa kouluttautuneet henkilöt. Ensimmäisellä vuosisadalla entistä useampi ylhäinen roomalainen alkoi osoittaa sympatioitaan aiemmin halveksittua epikurolaisuutta kohtaan. Heitä olivat muun muassa Papirius Paetus, Trebianus, Marcus Marius ja Lucius Manlius Sosis.⁹⁵ Epikurolainen Gaius

---

88 Rawson 1985, 11. Rawsonin mukaan Ateenassa opetti ensimmäisellä vuosisadalla enää yksi Akatemiaan kuulunut filosofi, vaikka se oli aiemmin ollut koulukunnan kotikaupunki.

89 Rawson 1985, 8. Ks. myös Wisse 2002a, 350–1.

90 Forbes *et al.* 2003b, 1567. Vainio (1999) on esittänyt väitöskirjassaan, että tämä ilmiö on liittynyt latinan kielen arvostuksen nostamiseen.

91 McNelis 2010, 294.

92 Wisse 2002a, 363. Cicero kuunteli Zenonia Ateenassa vuosina 79–8. Zenonin opettaja oli epikurolainen Apollodoros. Ciceron halveksuntaan epikurolaisia kohtaan lienee vaikuttanut se, että luennoidessaan Zenon pilkkasi Sokratesta ja Khrysipposta. (Ross & Obbink 2003b, 1635.)

93 Kennedy 1994, 151–2.

94 Rawson 1985, 15–7.

95 Rawson 1985, 24–5.

Velleius nousi jopa senaattoriksi asti.⁹⁶ Kreikkalaissyntyinen Curtius Nicias puolestaan sai poliittista valtaa roomalaisten aristokraattien keskuudessa.⁹⁷ 50-luvulla valmistui myös Titus Lucretius Caruksen (n. 99–55 eKr.) kuuluisa heksametrimitäinen epikurolaisen filosofian esitys *De rerum natura*.⁹⁸ Usein teokset pysyivät turvallisella alueella, kuten oli asianlaita Varron *De lingua Latina* ja Julius Caesarin *De analogia* -teosten kohdalla. Niitä pidettiin kielitieteellisinä teoksina.⁹⁹ Ensimmäinen roomalainen ritarisäätyinen puhetaidon opettaja oli Rubellius Blandus, joka oli aktiivinen 30-luvulta lähtien.¹⁰⁰

Ensimmäisellä vuosisadalla useilla roomalaisilla ylemmän säädyn lapsilla oli tunnettuja kreikkalaisia opettajia, jotka kohosivat sosiaalisessa hierarkiassa: Tyrannio vanhempi opetti Ciceron poikaa Marcusta, Aleksandros Polyhistor Gaius Julius Hyginusta, Emplys Rhodoslainen Marcus Brutusta, Filolagros Metellius Neposta, Painonios Quintus Ciceroa ja Heraklides Temnoslainen useita ylhäisiä roomalaisia.¹⁰¹ Osa kreikkalaisista oli suuntautunut täysipainoisemmin filosofiaan, jonka opetuksesta vastasivat yksittäiset koulukunnat opettajineen.¹⁰² Mitään yleistä kaikki alat kokoavaa oppilaitosta ei ollut ennen kuin *Athenaeum* perustettiin Hadrianuksen keisarikaudella noin vuonna 135.¹⁰³

Toiseen vuosisataan nähden myös matkustelu Kreikkaan lisääntyi, ja Kreikassa kouluttautumisesta tuli yleinen tapa. Useat senaattorisäätyiset miehet vierailivat Ateenassa ja Vähässä-Aasiassa ensimmäisellä vuosisadalla.¹⁰⁴ Joskus Kreikassa opiskelemiseen olivat syinä karkotukset ja maastapaot. Tästä syystä siellä opiskelivat ainakin Titus Albucius, Metellus Numicidius, Rutilius Rufus, Aurelius Opillus ja Gaius Aurelius Cotta.¹⁰⁵ Vähitellen kreikkalaisten opettajien annettiin vaikuttaa suoraan

---

96 Rawson 1985, 5.

97 Rawson 1985, 71–2.

98 Lucretiuksen ja Ciceron älyllinen vuorovaikutus on pysynyt mysteerinä. He mahdollisesti tunsivat toisensa, ja Cicero mainitsee kirjeessään (*ad. Q. fr. 2.10.3.*) Lucretiuksen runoelman. Myöhemmin raamatunkääntäjä Hieronymus jopa väitti, että Cicero editoi Lucretiuksen keskeneräiseksi jääneen runoelman. Fowler & Fowler 2003, 888–90.

99 Wisse 2002a, 352.

100 Wisse 2002a, 345.

101 Rawson 1985, 69, 78.

102 Rawson 1985, 79–83. Roomassa opettivat muun muassa Staseas Napolilainen, Aleksandros, Antiokhos Askalonilainen, Panaitios, Aristos, Filodemos, Athenodoros, Nestor, Diodotos, Kratippos, Antipatros Tyroslainen, Athenodoros Kordylionilainen ja Athenodoros Tarsoslainen.

103 Anderson 1964, 307.

104 Rawson 1985, 9.

105 Rawson 1985, 7. Rutilius Rufuksen maastapako nostetaan esille myös *De oratore* -teoksessa.

roomalaisiin poliitikkoihin. Esimerkiksi puhetaidon opettajat Apollonios Molon ja Ksenokles Adramyttionlainen konsultoivat senaattia kreikaksi.¹⁰⁶

Ensimmäisen vuosisadan alusta ovat säilyneet kreikkalaisen mallin mukaan latinaksi kirjoitetut puhetaidon oppaat *Rhetorica ad Herennium* ja *De inventione*.¹⁰⁷ Mahdollisesti niiden auktorit eivät olleet yleisesti tiedossa edes teosten valmistumisaikana, mikä kielinee kirjoitusympäristön jännitteistä aiheiden osalta, mutta nykykäsityksen mukaan *De inventione* on Ciceron nuoruudessaan kirjoittama tutkielma. *Rhetorica ad Herennium* -teoksen kirjoittajaksi on ehdotettu useita henkilöitä, kuten erästä Cornificiusta. Teoksista on päätelty, että roomalainen puhetaidon teoria rakennettiin hellenistisestä traditiosta. Teoksissa esiintyvät jo keskeiset puhetaidon jaottelut, jotka olivat kreikkalaista perua: puheen aines jaotellaan termeillä *inventio*, *dispositio*, *elocutio*, *memoria* ja *actio*; puheen lajeista esitellään *genus iudiciale*, *genus deliberativum* ja *genus demonstrativum*; tyyleistä puolestaan *gravis*, *mediocris* ja *adtenuata*; puheen osista perinteiset *exordium*, *narratio*, *partitio*, *confirmatio*, *refutatio* ja *peroratio*.¹⁰⁸ Lisäksi teosten hellenististä perua on jaottelu, jossa puhetaito jaetaan siitä puhumiseksi (*de arte loqui*) ja taidoksi, jossa puhutaan sopusoinnussa sen kanssa (*ex arte loqui*).¹⁰⁹

Teoksia ei ollut tarkoitettu julkisesti luettaviksi. Ne oli kuitenkin kirjoitettu roomalaista puheympäristöä ajatellen. Teoksista käy ilmi myös roomalaisten älymystöpiirien jakautuneisuus. Vaikka kummassakin teoksessa tunnustetaan filosofian opinala, *Rhetorica ad Herennium* -teoksen auktori ei pidä sopivana sotkea sitä poliittisen retoriikan diskurssiin. Teoksessa ei myöskään tunnusteta lainkaan kreikkalaista moraalikeskustelun taustaa, joka liittyi aiemmissa teoksissa retoriikan teoriaan. *De inventione* -teoksessa sen sijaan yritetään tehdä filosofian ja poliittisen teorian synteesiä, ja myös filosofian tärkeys puhujalle tunnustetaan, mutta silti se

---

106 Rawson 1985, 8. Edellä on käynyt ilmi, että toisella vuosisadalla kreikkalaiset oppineet saivat käsitellä poliittisia kysymyksiä teoksissaan. Kuitenkin ensimmäisellä vuosisadalla myös suora vaikuttaminen tuli mahdolliseksi, mikä kertoo hyväksynnän lisääntymisestä.

107 Teoksia voidaan yrittää ajoittaa muun muassa sanaston ja tapahtumaviittausten avulla. Kumpikin auktori nojaa pääasiassa stoalaisten teorioihin sekä peripateetikoihin, joiden vaikutus on todennäköisesti kulkeutunut Hermagoras Temnoslaisen teosten kautta. (Hubbell 1968, xiii; Corbeill 2002a, 25.) Näin ollen teokset ovat joka tapauksessa valmistuneet ennen kuin akatemialainen filosofia alkoi vaikuttaa Roomassa täysipainoisesti. Aiemmin latinaksi oli olemassa roomalaisten puhujien puheita sekä joitakin meille säilymättömiä puhetaidon oppaita, joista tiedetään vain Antoniuksen kirjoittama teos (Clarke 1996, 13).

108 Corbeill 2002a, 29–33; Gaines 2010, 168. Teoksissa käytetään hieman toisistaan eroavaa puhetaidon termistöä.

109 Corbeill 2002a, 44.

sijoitetaan julkisen keskustelun ulkopuolelle.¹¹⁰ Asian vaikeutta ilmentää sekin, ettei mitään konkreettista johtopäätöstä saavuteta näiden kahden alan välillä.

2.6 Retoriikan ja filosofian torjuminen

Suetonius mainitsee myös vuonna 92 kreikkalaisia opettajia kohtaan laaditun ediktin. Sitä on erityisen mielenkiintoista tarkastella siitä syystä, että Ciceron *De oratore* -teoksen protagonistina, filhelleeni Lucius Licinius Crassus oli toinen sen laatijoista. Suetonius kirjoittaa siitä seuraavasti (*rhet.* 25.2):

de isdem interiecto tempore Cn. Domitius Ahenobarbus <et> L. Licinius Crassus censores ita edixerunt:

renuntiatum est nobis esse homines qui novum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuventus in ludum conveniat; eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetoras¹¹¹, ibi homines aduloscentulos dies totos desiderare. maiores nostri quae liberos suos discere et quos in ludos itare vellent instituerunt: haec nova, quae praeter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent neque recta videntur. quapropter et iis qui eos ludos habent et iis qui eo venire consuerunt visum est faciendum ut ostenderemus nostram sententiam: nobis non placere.

Ediktin *rhetores Latini* olivat roomalaisia puhetaidon opettajia, joita johti Lucius Plotius Gallus. Ediktistä käy ilmi, että he olivat itse antaneet koululleen nimen (*sibi nomen imposuisse Latinos rhetoras*), joka selvästi viittaa latinalaisen eikä kreikkalaisen retoriikan opettamiseen. Ediktin ovat antaneet Gnaeus Domitius Ahenobarbus ja Lucius Licinius Crassus, ja se koskee jonkin ajan kuluttua (*interiecto tempore*) ilmestynyttä samanlaista ryhmää (*de isdem*). Koska vuosikymmeniä aiemmin karkotetut olivat kreikkalaisia, jotka opettivat uudenlaista retoriikan teoriaa, Suetonius viittaa Kasterin mukaan aiemmin mainitsemaansa samankaltaiseen ryhmään.¹¹²

Ei tiedetä tarkalleen, mitä kaikkea koulussa opetettiin, mutta Suetonius kuvailee, että uudet opit olivat muodostumassa vasten vanhaa puheenpartta ja

---

110 Corbeill 2002a, 37–44.

111 Kreikan kielestä lainattu akkusatiivimuoto *rhetoras* esiintyy latinankielisessä kirjallisuudessa kolme kertaa. Se on kuitenkin tarkalleen ottaen *dis legomenon*, sillä Gellius (15.11.2) lainaa suoraan Suetoniusta. Kolmas käyttö esiintyy Martialiksella (*epig.* 5.56). (Forcellini 1965 s. v. 'rhetor') Wissen (2002a, 334) mukaan muoto *rhetor* vakiintui latinaan noin 100 eKr.

112 Kaster 1995, 273–5.

perimmäistapoja (*praeter consuetudinem ac morem maiorum*).¹¹³ Tästä syystä uusi opinala (*novum genus disciplinae*) ei miellyttänyt (*neque placent*) eikä opettanut oikeita asioita (*recta*). Culpepper Stroup tulkitsee, että opetuksen tekstuaalisuus ja teoreettisuus eivät palvelleet käytäntöä.¹¹⁴ Kaster pitää mahdollisena, että teoreettinen ja oppikirjamainen opiskelu uhkasi muun muassa roomalaista tapaa tehdä ensiesiintyminen (*tirocinium fori*) puhujana sukulaisten ja vanhempien puhujien edessä, mikä oli osa perinteistä tapaa kouluttautua puhujaksi. Toiseksi hän mainitsee, että latinalaisretorit saattoivat opettaa ”vääristynyttä” kreikkalaisperäistä retoriikkaa, josta puuttui alun perin kreikkalaisten opettajien tarjoama keskeinen humanistinen opetuksen eetos. Kolmanneksi hän mainitsee myös poliittiset syyt. Hänen mukaansa uudenlainen retorinen kulttuuri oli mahdollisesti demokratisoimassa roomalaista poliittista kulttuuria, mikä olisi vahvistanut kansanpuoluelaisten (*populares*) asemaa.¹¹⁵ Aiemmin on tullut esille neljäskin syy, joka tulee ilmi myös *De oratore* -teoksessa: vuosisadan vaihteessa Roomassa alkoi vaikuttaa uudenlainen puhe-kulttuuri, jonka syntyyn vaikutti muun muassa akatemialaisen filosofian nousu. Kappaleen ilmaisu *consuetudinem* viittaa todennäköisimmin juuri tähän muutokseen.

Suetonius jatkaa (*rhet.* 25.3) kertoen, miten retoriikka ja sen harjoittaminen saivat pian osakseen kunniaa ja miten retoriikka vakiintui roomalaisessa yhteiskunnassa. Hän käyttää esimerkkinään Ciceroa ja kertoo, kuinka Cicero oli vakiinnuttamassa uutta retorista kulttuuria, kuten deklamaatiota kreikan kielellä. Samalla hän kytkee deklamaation roomalaisen kulttuurin hyveisiin.¹¹⁶ Suetoniuksella hyvän käsite liittyy pääasiassa instrumentaaliseen hyvään. *De oratore* -teoksen analyysissä tulee esille, kuinka asioiden ”hyvyys” määritellään ja argumentoidaan käytäntö- ja hyötynäkökulmista.

Suetoniuksen antama kuva retoriikan noususta on hyvin pelkistetty. Hän kuvaa tapahtumat yli sadan vuoden osalta yhdessä kappaleessa ja kiinnittää huomiota vain retoriikan yhteydessä tapahtuneisiin muutoksiin, vaikka ne liittyivät laajempaan muutokseen roomalaisessa yhteiskunnassa. Kuvaavaa on kuitenkin, että hän tulkitsee ristiriitaisten tapahtumien limittyvän ajallisesti.

---

113 Suetoniuksen ilmaisu ei ole yksiselitteinen. *Praeter* voidaan kääntää tässä yhteydessä joko termillä ’ohelle’ tai ’vasten’, joista olen valinnut jälkimmäisen vaihtoehdon. *Morem maiorum* viittaa yksiselitteisesti roomalaisiin perinnäisiin tapoihin, ja siksi olen tulkinnut, että *consuetudinem*-ilmaisulla on tässä yhteydessä merkitys ’puhetapa’.

114 Ks. Culpepper Stroup 2010, 31.

115 Kaster 1995, 273–5.

116 Kaster 1995, 275–9.

Kirjoittaessaan teostaan *De oratore* Cicero oli tietoinen siitä, että lukijat muistavat Crassuksen toimista, jotka koskivat latinalaisreetoreita. Niinpä hän päätyi selittämään teoksessaan tapahtumia. Samalla tulee Ciceron tulkitsemana esille syy, miksi latinalaisreetoreita ilmaantui ja miksi heidät karkotettiin.

rerum est silva magna, quam cum Graeci iam non tenerent ob eamque causam iuventus nostra dedisceret paene discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri exstiterunt; quos ego censor edicto meo sustuleram, non quo, ut nescio quos dicere aiebant, acui ingenia adulescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Graecos, cuicumodi essent, videbam tamen esse praeter hanc exercitationem linguae doctrinam aliquam et humanitate dignam scientiam; hos vero novos magistros nihil intellegebam posse docere, nisi ut auderent; quod etiam cum bonis rebus coniunctum per se ipsum est magno opere fugiendum. Hoc cum unum traderetur et cum impudentiae ludus esset, putavi esse censoris, ne longius id serperet, providere. (3.93–5)

Cicero kertoo Crassuksen suulla, että retoriikan aineksen laajuuden vuoksi (*rerum est silva magna*) kreikkalaiset opettajat eivät hallinneet sitä (*Graeci iam non tenerent*) ja myös roomalaiset koululaiset alkoivat vieraantua siitä (*ob eamque causam iuventus nostra dedisceret paene discendo*). Tästä syystä kahdessa vuodessa ilmestyi latinalaisia puhetaidon opettajia (*Latini... hoc biennio magistri dicendi exstiterunt*). Latinalaisreetorit olivat uusi ilmiö, joka näyttäytyy eräänlaisena koulutusmurroksena: kreikkalaiset olivat saaneet tuotettua ensimmäisen roomalaisen retoriikan alan opettajasukupolven, mutta se ei kuitenkaan tapahtunut kitkattomasti. Crassuksen mukaan uudet opettajat (*magistri novi*) eivät kyenneet kuin opettamaan röyhkeyttä (*nihil posse docere nisi ut auderent*) hävyttömyyden koulussaan (*impudentiae ludus*). Niinpä hän päätti huolehtia, etteivät uudet opettajat enää jatkossa myrkyttäisi opeillaan (putavi... *ne longius id serperet providere*).

Crassus myös kertoo ymmärtäneensä kreikkalaisilla olevan tämän ilmaisuharjoittelun ohella (*praeter hanc exercitationem linguae*) jonkinlaisen oppijärjestelmän (*doctrinam aliquam*) ja arvokkaan tieteen, joka tuo mukanaan hyvän yleissivistyksen (*humanitate dignam scientiam*). Otteessa tulee esille yleisesti Ciceron viljelemä kolminaisuus, jossa yhtyvät kreikkalainen retoriikan teoria (*doctrinam aliquam*), filosofia (*scientiam*) ja humanismi (*humanitate*), joka tulee filosofian parista.

Näin ollen ainakin Cicero tunnistaa retoriikan taustalla vaikuttavat tieteet ja ajatusmallit. Esille tulee myös, ettei Cicero esitä kritiikkiä kreikkalaisille sinänsä vaan ihailee näitä ja esittää jopa tulkinnan, jossa hienon kreikkalaisen perinteen laiminlyöminen johti latinalaisreettoriin koulun sulkemiseen.¹¹⁷ Kuitenkin Cicero antaa jostakin syystä liian yksinkertaistetun kuvan Rooman kreikkalaistumisesta. Neljännessä luvussa huomataan, että syyt, joita Cicero ei ainakaan tunnusta tiedostavansa, nousevat esille myös *De oratore* -teoksessa, ja niiden pohjalta voidaan myös ymmärtää paremmin teoksen ajoittain ristiriitaista sisältöä.

Edellä sivuttiin kreikkalaisen filosofian ja ihmiskäsityksen hyväksymistä retoriikan ohessa, mutta Cicero myös analysoi roomalaisten suhtautumista filosofiaan sinänsä. Hän käsittelee asiaa *De finibus* -teoksessaan (1.1).¹¹⁸ Hän esittelee neljä ajatusmaailmoiltaan poikkeavaa roomalaisten ryhmää, joilta hän uskoo saavansa kritiikkiä kirjoittaessaan filosofista tekstiä latinaksi. Filosofia voidaan ymmärtää tässä yhteydessä opinalaksi, joka koskee ihmistä ja ympäröivää maailmaa.

Nam quibusdam, et iis quidem non admodum indoctis, totum hoc displicet philosophari. Quidam autem non tam id reprehendunt si remissius agatur, sed tantum studium tamque multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, et hi quidem eruditi Graecis litteris, contemnentes Latinas, qui se dicant in Graecis legendis operam malle consumere. Postremo aliquos futuros suspicor qui me ad alias litteras vocent, genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personae tamen et dignitatis esse negent.

Ensimmäisen ryhmän muodostavat jonkin verran oppineet henkilöt, joita ei kuitenkaan lainkaan miellytä filosofian ala. Toisen ryhmän jäsenet hyväksyvät kevyen puuhastelun filosofian parissa mutta eivät pidä sitä sen suuremman vaivan arvoisena. Kolmannen ryhmän jäsenet hyvin oppineina kreikan taitajina lukisivat mieluiten filosofiaa kreikaksi.¹¹⁹ Cicero arvelee, että neljäs ryhmä olisi sellainen, jonka jäsenet eivät pitäisi filosofian alaan kuuluvan materiaalin tuottamista riittävän arvokkaana varsinkaan Ciceron asemassa olevalle henkilölle, jos hän alkaisi sellaista kirjoittaa.¹²⁰

---

117 Ks. myös Kaster 1995, 274.

118 Ks. myös Wisse 2002a, 335.

119 Tähän ryhmään kuului muun muassa Ciceron ystävä Varro, joka esittää näkemyksensä asiasta teoksessa *Academica* (1.2).

120 Vrt. Suet. *rhet.* 25.3., jossa käy ilmi, että uusia asioita arvioitiin roomalaisen hyöty- ja arvonäkökulman pohjalta.

Cicero ei mainitse lainkaan suurinta joukkoa, roomalaista kansaa (*plebs*), jolta puuttui muodollinen oppineisuus ja jopa lukutaito, abstraktien käsitteiden ymmärtämisestä, hyväksymisestä ja niistä kiinnostumisesta puhumattakaan. Mutta jopa ylempien säätyjen joukossa kaksi ryhmää hylkäävät filosofian opinalan kokonaan. Kolmas ryhmä hylkää muodollisen filosofian, koska näkee sen pikemminkin jonkinlaisena elämänkatsomuksena. Wissen mukaan yhä näihin aikoihin kaikissa roomalaisissa yhteiskuntaluokissa tiedot filosofiasta olivat vähäisiä.¹²¹ Ainoa ryhmä, joka hyväksyy filosofian, katsoo, että sitä tulisi lukea ja ehkä siis harjoittaakin kreikkaksi. Seuraava kysymys on, hyväksyykö yksikään näistä ryhmistä kreikkalaista ihmiskäsitystä eettisestä toimijasta, joka kytkeytyy olennaisesti filosofiaan Cicerolla ja joka nostetaan esille teoksessa *De oratore*. Cicero jäi lähes yksin kreikkalaisperäisen sivistysihanteensa kanssa. Lacey mukaan erittäin harvat ylhäisön jäsenet jakoivat Ciceron ideaaleja; roomalaiseen tapaan heitä kiinnostivat paljon arkipäiväisemmät asiat, kuten sotilasasiat, raha, lemmikkieläimet, vapaa-ajan asunnot, vaatteet, hiustyyli, ruoka ja viini.¹²² Koska puhetaito sai osaksi hyväksyntää, kreikkalaista ihmiskäsitystä alettiin tarjota sen parissa.

Tämän kaiken seurauksena retoriikka ja filosofia alkoivat tulla hyväksytyiksi muodollisina opinaloina, ja lopulta filosofinen diskurssi alkoi myös vaikuttaa retoriikan alueeseen, jolloin alkuperäinen roomalainen retoriikka muuttui. Corbeill¹²³ on tunnistanut muutoksia retoriikan historiassa Roomassa. Hän käyttää esimerkkinään käsitettä *patria potestas*, joka oli diskurssissa lähtökohta tasavallan aikana ja jota ei kyseenalaistettu. Myöhemmin lähestyttäessä keisariaikaa käsitettä ja sen merkitystä aletaan kyseenalaistaa. Hän esittää tähän liittyen, että roomalaiset retoriikan oppikirjat olivat aluksi valtiokeskeisempiä ja konservatiivisempia kuin myöhemmin.

Muutokset liittyvät tapahtuneeseen myllerrykseen retorisen harjoittelun piirissä. Reetorikouluun kuuluivat deklamaatioharjoitukset (*declamationes*), joiden kahta päätyyppiä kutsuttiin nimillä väittely (*controversiae*) ja suostuttelu (*suasoriae*).¹²⁴

---

121 Wisse 2002a, 332.

122 Lacey 1978, 32–3.

123 Corbeill 2010, 72–3.

124 Alun perin deklamaatioharjoitukset olivat olleet roomalaisessa koulussa äänenkäyttöharjoituksia. Ne olivat kreikkalaista alkuperää ja niiden yhteydessä käytetystä kysymyksenasettelusta käytettiin termejä *hypothesis* ja *thesis*, joista *hypothesis* käsitti teoreettiset kysymykset ja *thesis* niistä johdetut käytännölliset kysymykset. Kreikassa nämä kysymykset olivat osa filosofista eettistä kyselyä ja päätöksentekoa. Ne olivat esimerkiksi Aristoteleen näkemyksen mukaan tieteellinen ja eettinen kysymys oikeasta. (Bloomer 2002, 298–302.)

Ensimmäisellä vuosisadalla ne alkoivat muuttua eettisiksi kyselykaavoiksi, jolloin deklamaation alkuperäinen luonne muuttui. Myöhemmin merkittävimmät *suasoriae*-harjoitukset alkoivat muuttua roomalaista ajattelua muovaaviksi moraaliohjeiksi. Myös Ciceron myöhempien moraalifilosofisten teosten on nähty argumentaatiossaan palaavan näihin deklamaatiotyyppeihin.¹²⁵

2.7 Kehityksen seuraukset ja johtopäätökset

Tässä luvussa olen kuvaillut yleisellä tasolla filosofian tuloa roomalaiseen yhteiskuntaan muun muassa retoriikan ja poliittisen ajattelun kautta. Olen esittänyt, kuinka laaja-alainen ilmiö filosofian sulautuminen roomalaiseen yhteiskuntaan toisella ja ensimmäisellä vuosisadalla eKr. oli, ja miten se liittyi useisiin kysymyksiin, kuten muutoksiin kirjallisessa kulttuurissa. Olen tuonut esille myös, kuinka kompleksinen prosessi oli. Myöskään roomalaiset eivät ilmeisesti havainneet, että filosofian hyväksyminen liittyi useisiin muihin kysymyksiin. Näiden havaintojen pohjalta voidaan 4. ja 5. luvussa tulkita ja ymmärtää filosofian jännitteistä asemaa teoksessa *De oratore* sekä analysoida sitä historiallisena tuotoksena aikaansa vasten huomioimalla myös siinä ilmeneviä tiedostamattomia piirteitä.

Lopuksi on syytä kiinnittää huomiota eräisiin seikkoihin, joihin on otettu selvemmin kantaa tutkimuskirjallisuudessa vasta viime vuosina. Luvussa on tullut yleisesti esille muutoksia retorisisissa ihanteissa, jotka saivat alkunsa filosofisten ihanteiden muututtua Roomassa. Olen esimerkiksi kuvaillut stoalaisen niukan ilmaisen muuttumista rikkaammaksi. Brooks on puolestaan havainnut, että myöhemmin keisariaikana retoristen kuvioiden (*figurae*) yleistyminen on yhteydessä samoihin kehityskulkuihin, kun kuvaan tulee mukaan figureiden moninaisuus.¹²⁶ Artikkelissaan *Roman authors on colloquial language* Ferri ja Probert esittävät, että kulloinkin vallinnut retoriikan teoria – johon olemme nähneet vaikuttaneen senhetkisten filosofisten ihanteiden – vaikutti jonkin verran myös arkipäiväiseen kieleen.¹²⁷ Mielenkiintoisinta tässä kaikessa on se, että näitä muutoksia voidaan tutkia ja selittää osittain keskittymällä latinankielisten retoristen teosten senhetkiseen filosofiseen ideaaliin sekä yleisiin kehityskulkuihin roomalaisen filosofian historiassa.

---

125 Bloomer 2002, 298–302.

126 Brooks 1970, xii. Toisaalta myöhemmin latinan kielessä alkaa jälleen näkyä yksinkertaistumisen piirteitä.

127 Ferri & Probert 2010, 28.

3 *Non hominis nomen, sed eloquentiae*¹²⁸ – Ciceron elämä

3.1 Johdanto

Tässä pääluvussa tarkastelen Ciceron elämää kokonaisvaltaisesti mutta painottaen tutkimukseeni läheisesti liittyviä näkökohtia. Selitän, miksi hän oli koko elämänsä ajan erityislaatuisessa asemassa koskien kreikkalaisvaikutteita, unohtamatta kuitenkaan sitä, että hän yksilönä oli myös osa roomalaisen kulttuurin reproduktiota. Ciceron elämästä kertovia antiikin lähteitä ovat muun muassa hänen kirjeensä ja retoriikan historiasta kertova teos *Brutus* sekä Plutarkhoksen kirjoittama Ciceron elämäkerta.¹²⁹

3.2 Ciceron lapsuus, nuoruus ja koulutus

Marcus Tullius Cicero syntyi 3. päivänä tammikuuta vuonna 106 eKr.¹³⁰ Arpinumin kaupungin (nyk. *Arpino, Provincia di Frosinone*) alueella sukunsa maatilalla.¹³¹ Ciceron perhe oli vanhaa ja arvostettua ritarisäätyistä (*ordo equester*) sukua,¹³² mutta ensimmäinen yksityiskohtainen maininta suvusta on vasta vuodelta 115 eKr., milloin Marcus Tullius Ciceron isoisä – niin ikään Marcus¹³³ – vastusti menestyksekkäästi uutta äänestyslakia, jota hänen lankonsa Marcus Gratidius ajoi Gaius Mariuksen tuella.¹³⁴ Näihin aikoihin suvusta tuli tunnettu Roomassakin, sillä Ciceron isoisä oli asettunut ylimystön (*nobiles*) puolelle, mistä syystä perhe sai sen suosion osakseen. Vastustaessaan alempien säätyjen (*populares*) dominointiyrityksiä pikkukaupunkien alaatelin (*domi nobiles*) oli mahdollista saada solmittua ystävyysuhteita roomalaisten

---

128 Näillä sanoilla roomalainen puhetaidon opettaja Quintilianus (n. 35–100) arvioi myöhemmin Ciceroa (*inst.* 10.1.112).

129 Ks. May 2002b, 1. Ciceron *Brutus*-teos (46 eKr.) käsittelee hänen myöhäisnuoruuttaan painottaen puhujaksi oppimista. Kirjeissään *Ad Atticum* (68–44), *Ad familiares* (62–43), *Ad Quintum fratrem* (59–44) ja *Ad Brutum* (43) Cicero luo katkelma kerrallaan kokonaisvaltaista omakuvaansa. Lucius Mestrius Plutarkhos (n. 45–125) kirjoitti kreikaksi (*Bioi paralleloi*) ja latinaksi (*Vitae parallelae*) tunnetun kuuluisia miehiä käsittelevän teoksen, jonka yksi osa käsittelee Ciceroa. Ks. Moles (1988).

130 Tarkka syntymäajankohta on Plutarkhokselta (*Cic.* 2.1).

131 May 2002b, 2.

132 *Cic. leg.* 2.3: *Hic enim orti stirpe antiquissima sumus, hic sacra, hic genus, hic maiorum multa vestigia.*

133 Ciceron isoisä näyttytyy voimakastahtoisena, perinteisenä roomalaisena. Cicero kirjoittaa isoisästään *De oratore* -teoksessaan (2.265) seuraavasti: *M. Cicero senex, huius viri optimi, nostri familiaris, pater, nostros homines similes esse Syrorum venalium: ut quisque optime Graece sciret, ita esse nequissimum.*

134 Ks. Badian 2003k, 925.

hallitsevien sukujen (*honestiores*) kanssa.¹³⁵ Ciceron suku lienee luonut suhteet ainakin Metellus- ja Scaurus-konsulisukujen (*consulares*) kanssa. Viimeistään Ciceron isä, myös Marcus, joka oli monessa suhteessa liberaali ja uudistushaluinen mies, sitoi ja lujitti suhteet roomalaisten aristokraattiperheiden kanssa.¹³⁶

Toisin kuin isoisä, Ciceron isä oli humaani ja koulutusmyötämielinen hahmo, josta muodostui nuoren Ciceron ensimmäinen esikuva.¹³⁷ Hän oli Ciceron inspiraation lähde näkemykselle oppineisuudesta (*doctrina*) kaiken valtiollisen viisauden (*prudentia*) ja kaunopuheisuuden (*eloquentia*) pohjana. Häntä voidaan pitää esimerkkinä roomalaisesta avainsukupolven edustajasta, jonka valinnat vaikuttivat myöhemmin hänen poikansa kautta Rooman ja koko Euroopan intellektuaaliseen historiaan. Ciceron ydinperheeseen kuuluivat lisäksi äiti Helvia ja neljä vuotta nuorempi veli Quintus.¹³⁸ Arpinumissa Cicero sai alkeisopetuksensa (*elementa*), johon sisältyi muun muassa latinan kirjoitusharjoitukset, kreikan alkeet, historian opiskeleminen arkaisten runoilijoiden avulla ja Kahdentoista taulun lakien ulkoa opetteleminen.¹³⁹

Ciceron isä halusi taata pojilleen parhaan mahdollisen koulutuksen ja opettajat myös jatkossa, ja niinpä perhe muutti hänen omistamaansa *villaan* Roomaan, joka sijaitsi Esquilinus-kukkulan rinteillä aivan lähellä taloa, jossa Julius Caesar vietti lapsuuttaan.¹⁴⁰ Poliittisten suhteiden lisäksi Ciceron perheellä oli Roomassa suunnattomasti myös älyllistä pääomaa. Ciceron setä Lucius, jota Cicero kuvaa mitä ihmisrakkaimmaksi mieheksi (*homo humanissimus*)¹⁴¹, oli luonut läheisen ystävyysuhteen puhuja Marcus Antoniukseen, minkä johdosta Antonius tuli opettajana tutuksi myös nuorelle Cicerolle.¹⁴² Ciceron isän avioliitto Helvian kanssa avasi

---

135 Perinteinen erottelu patriiseihin (*patricii*) ja plebeijeihin (*plebes*) oli käytännössä hävinnyt vuonna 367 eKr. konsulinviran avauduttua plebeijeille, minkä jälkeen kehittynyt uusi patriisiluokka (*nobiles*) ei ollut enää absoluuttinen, vaan siihen saattoi nousta ulkopuolelta uusia jäseniä (*homo novus*) (Sandberg & Vaahtera 2015, 29). Ks. myös Paterson 1997, 15; Stockton 1971, 1; Badian 2003n, 1070–1.

136 Mitchell 1979, 2–4.

137 *De orat.* 2.265. Ks. myös Lacey 1978, 2.

138 Balsdon 1965, 172. Ciceron äidistä, Helviasta, löytyy vain yksi maininta (*Cic. fam.* 16.16.2.). Ciceron kirjeet *Ad Quintum fratrem* sisältävät kirjeenvaihtoa hänen veljensä kanssa. Quintukselle hän puhuu myös teoksen *De oratore* -teoksen kirjojen johdannoissa.

139 Lacey 1978, 7; Corbeill 2002a, 25–26; Corbeill 2013, 10. Ks. myös *Cic. leg.* 2.59: *...discebamus enim pueri duodecim ut carmen necessarium; quae iam nemo discit.* Jo Arpinumissa Ciceron oli mahdollista tutustua oppineisiin miehiin, kuten Quintus Valerius Soranukseen, joka taitoi latinan lisäksi sujuvasti kreikkaa: *Nostri minus student litteris quam Latini; tamen ex istis quos nostis urbanis, in quibus minimum est litterarum, nemo est quin litteratissimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate vocis atque ipso oris pressu et sono facile vincat (de orat. 3.43).*

140 Scullard 1965, 5; Balsdon 1965, 172; Mitchell 1979, 2.

141 *De orat.* 2.3.

142 Mitchell 1979, 4; Balsdon 1965, 172.

puolestaan suhteen toiseen suureen aikalaispuhujaan, Lucius Licinius Crassukseen, sillä Crassuksen rakastetuin ystävä Gaius Aculeo oli naimisissa Helvian sisaren kanssa. Scaevola Augur tuli vuorostaan kuvioihin mukaan Crassuksen kautta, sillä Crassus oli hänen lankonsa. Kaikki nämä perheet olivat läheisissä suhteissa toisiinsa.¹⁴³

Cicero tutustui kreikkalaisiin filosofeihin, kieleen ja kirjallisuuteen aluksi pääasiassa kreikkalaisen opettajansa Aulus Licinius Archiaan välityksellä.¹⁴⁴ Vapaa-ajallaan hän kävi kuuntelemassa latinalaisten puhujien deklamaatioita Forumilla ja harjoitteli niitä kreikaksi.¹⁴⁵ Hieman myöhemmin Cicerolle opettivat retoriikkaa Marcus Antonius ja Lucius Aelius Stilo Praeconinus. Cicero sai mahdollisesti opetusta myös Crassukselta, mutta yleisesti hänen roolinsa on nähty pikemminkin mentoroivana. Kun Cicero 16-vuotiaana sai *toga virilixen*, hänelle alkoivat opettaa lakia Rooman merkittävimmät oikeusoppineet Quintus Mucius Scaevola Augur ja Quintus Mucius Scaevola Pontifex.¹⁴⁶ Valtiollisia lakikouluja ei vielä ollut olemassa.¹⁴⁷

3.3 Ciceron roomalaiset ystävät

Opettajiensa lisäksi Cicero oli läheisissä suhteissa myös muihin kreikkalaista kulttuuria sympatisoiviin roomalaisiin. Tärkein vertaissuhde hänellä muodostui Titus Pomponius Atticukseen (110–32 eKr.). Myöhemmin Ciceron veli Quintus nai Atticuksen sisaren Pomponian. Atticus oli katsantokannaltaan epikuroslainen. Cicero totesi myöhemmin, että ainoa asia, joka häntä ja Atticusta erottaa, on se tapa, jolla he ovat päättäneet viettää elämänsä.¹⁴⁸ Atticus näki etukäteen, että Roomassa oli alkamassa levottomuuksien ja verenvuodatuksen aika, ja niinpä hän muutti noin 20 vuodeksi Kreikkaan, mistä hän peri myös lisänimensä.¹⁴⁹ Atticuksen kautta Ciceron lähipiiriin liittyi myös uusia kreikkalaistaustaisia henkilöitä, kuten hänen kirjastonhoitajansa Khryssippos¹⁵⁰ ja hänen vapautettu orjansa ja kirjurinsa Marcus Tullius Tiro (n. 103–4 eKr), joka loi

---

143 Mitchell 1979, 4–5.

144 Archias oli saapunut Roomaan noin vuonna 102 (Cameron 2003, 856–7).

145 Corbeill 2013, 10. Ks. myös luku 2. Crassuksen ja Antoniuksen ohella Ciceroon vaikuttivat roomalaisista aikalaispuhujista huomattavalla tavalla Gaius Scribonius Curio, Servius Sulpicius Galba ja Gaius Papirius Carbo (Kennedy 1994, 111–12). Ks. myös Lacey 1978, 12.

146 Harries 2013, 107; Mitchell 1979, 6; Badian 2003m, 999; Badian & Honoré 2003, 999. Mitchell (1979, 16) on nähnyt Scaevola Pontifexin olleen tärkeä roolimalli Cicerolle.

147 Corbeill 2013, 10.

148 Att. 1.75.5.

149 Corbeill 2013, 11–13; Balsdon 1965, 186; Badian 2003o, 1218.

150 Rawson 1985, 43.

myöhemmin kreikkalaiseen pikakirjoitusjärjestelmään perustuvan (*takhygrafia*) oman kirjoitusjärjestelmänsä (*notae Tironianae*).

Ciceron läheisiin ystäviin kuuluivat myös muutamat poliittisesti aktiiviset, oppineet roomalaiset. Vaikka he olivatkin reaalioliittikkoja, Ciceron filosofisista teoksista kolme on nimetty heidän mukaansa: *Hortensius*, *Lucullus* ja *Catulus*. Ciceroa edeltäneen merkittävimmän puhujan Quintus Hortensius Hortaluksen (114–49 eKr.) nimeä kantanut *Hortensius*-dialogi ei ole säilynyt.¹⁵¹ Myöhemmin Cicero seurasi *Hortensiuksen* linjaa teoksessaan *Academica*, jonka osat tunnetaan nimillä *Lucullus*¹⁵² ja *Catulus*¹⁵³. Niiden lisäksi hänen retoriikan historiaa käsittelevä teoksensa on nimetty ystävä Marcus Junius Brutuksen (85–42 eKr.) mukaan. Nimeämällä filosofiset teoksensa jalosukuisten roomalaisten mukaan Cicero halusi tehdä ainakin joissakin tapauksissa vastapalveluksen. Samalla niiden nimet välittävät ylhäisöluokan jäsenten äänettömän suosituksen syventymisestä filosofiaan.¹⁵⁴

Ciceron stoalaisista tovereista on syytä mainita Marcus Porcius Cato Uticensis (95–46 eKr.), joka oli roomalaisuuden ikonin, Cato vanhemman (234–149 eKr.) lapsenlapsenlapsi. Cato Uticensis oli tasavaltalainen, joka yhdisteli näkemyksissään vanhoja roomalaisia periaatteita ja stoalaisuutta. Vaikka Cicero piikitteli Caton stoalaisille näkemyksille, hän kuitenkin sijoitti Caton keskustelijaksi *De finibus*-dialogiinsa.¹⁵⁵ Ciceron ystäviin lukeutui myös eräs Rooman laaja-alaisimmista oppineista, Marcus Terentius Varro (116–27 eKr.), jota on yleisesti ottaen luonnehdittu stoalaiseksi.¹⁵⁶ Cicero piti Varroa suurella arvossa ja myöhemmin omisti hänelle teoksensa *Academica*. Kirjeensä Cicero kirjoitti Varrolle kreikaksi korostaakseen vastaanottajan oppineisuutta.¹⁵⁷

Rooman opiskeluvuosien aikana Ciceron ohjasi pois täysipäiväisestä filosofialle omistautumisesta Sulpicius Rufuksen ja Atticuksen tapaaminen.¹⁵⁸ Vaikka Atticus vetäytyi sivuun, hän oli kannustamassa Ciceroa kaikissa poliittisissa toimissa. Sulpicius puolestaan osallistui politiikkaan. Oppineena kumppanina hän oli vaikuttamassa Ciceron näkemykseen, etteivät filosofia ja poliittinen toiminta ole

---

151 Badian 2003e, 728.

152 Sotapäällikkö Lucius Licinius Luculluksen kirjasaaliita on käsitelty luvussa 2 (Badian 2003h, 859).

153 Quintus Lutatius Catulus on yksi *De oratore* -teoksen keskustelijoista, ja häntä käsitellään luvussa 4.

154 Schofield 2013, 76–77.

155 Chilver & Griffin 2003, 1225–6; Balsdon 1965, 196–7.

156 Kaster 2003, 18; Atkins 1952, 19.

157 Rissanen 2015, 178.

158 Scullard 1965, 6.

toisiaan poissulkevia.¹⁵⁹ Heidän lisäksi Ciceron valintoihin vaikutti esimerkillään Gnaeus Pompeius Strabo.¹⁶⁰ Cicero suoritti sotapalveluksensa hänen alaisuudessaan liittolaissodassa noin 90–88 eKr. Sotapalvelus sijoittui yhteen Ciceron elämän käännekohdista, sillä samoihin aikoihin päättyi hänen kouluttautumisensa Roomassa.¹⁶¹ Vasaly kuvailee Ciceron vuosien saatossa hioutuneita poliittisia ihanteita termeillä *scientia* (oppineisuus), *virtus* (hyveellisyys), *auctoritas* (arvovalta) ja *felicitas* (onnellisuus),¹⁶² joiden voidaan nähdä olevan roomalaisia ja kreikkalaisia ihanteita.

3.4 Ciceroon vaikuttaneet kreikkalaiset opettajat

Roomalaisten opettajiensa lisäksi Ciceroa todennäköisesti perehdytti stoalaiseen filosofiaan kreikkalainen Diodotos, joka asusti Ciceron lapsuudenkodissa. Hän lienee opettanut Cicerolle muun muassa dialektiikkaa.¹⁶³ Hän kuoli noin vuonna 60 ja teki Cicerosta perijänsä.¹⁶⁴ Cicero perehtyi jo hyvin varhain myös epikurolaisuuteen Faidroksen (n. 140–70 eKr.) välityksellä.¹⁶⁵ Myöhemmin Cicero totesi, ettei ollut olemassa ketään Faidrosta tyylikkäämpää ja ihmisrakkaampaa (*Phaedro nihil elegantius nihil humanius*),¹⁶⁶ millä hän viittasi Faidroksen kykyyn toimia sekä puhujana (*elegantius*) että filosofina (*humanus*). Kun Cicero oli kirjoittamassa *De natura deorum* -teostaan, Atticus lähetti hänelle tutkittavaksi Faidroksen *Jumalista*-teoksen (*Peri theon*).¹⁶⁷

Suurin vaikutus nuoreen Ciceroon oli kuitenkin Akatemian Filon Larissalaisella (158/145–85 eKr.) ja Antiokhos Askalonialaisella (130–68 eKr.), jotka saapuivat Roomaan vuonna 88. *Brutus*-teoksessaan (306) Cicero kuvaa, että Filon¹⁶⁸ sai

---

159 Sulpicius Rufusta ei pidä sekoittaa *De oratore* -teoksen keskustelijaan Publius Sulpicius Rufukseen. Näistä edellinen oli merkittävä roomalainen lakimies ja oikeusoppinut, jolta on jäänyt tekstejä myös *Digestaan*. Hänen väitetään kirjoittaneen jopa 180 oikeusopillista teosta. Hän oli myös filosofi sekä vuoden 51 eKr. konsuli. Vaikka Sulpicius Rufus jää useissa Cicero-tutkimuksissa mainitsematta, hän oli joidenkin tutkijoiden mukaan jopa merkittävämpi lakitieteen innoittaja Cicerolle kuin Scaevolat. (Badian *et al.* 2003, 1455.)

160 Baldson 1965, 181. Pompeius Strabon opettajia olivat Aristodemos Nysalainen ja Voltacilius Pilutus. Hän sai paljon älyllisiä vaikutteita myös stoalaisilta Lucilius Balbus -veljeksiltä. (Rawson 1985, 104.) Hänen lisäksi Cicero ihaili myös edellisen vuosisadan Scipio Aemilianusta (Vasaly 2002, 102–3.).

161 Sandberg & Vaahtera 2015, 33–4.

162 Vasaly 2002, 107. Cicero kuvailee yleensä ihannehallitsijaansa termeillä *rector*, *rector rerum publicarum*, *moderator rei publicae* ja *princeps civitatis* (Wood 1988, 177).

163 Cic. *ac.* 2.115; May 2002b, 3; Corbeill 2002a, 26–7; Corbeill 2013, 10.

164 Griffin 2003, 473.

165 Cic. *fam.* 13.1.2; Corbeill 2002a, 10, 26–7.

166 Cic. *nat. deor.* 1.93.

167 Ross & Obbink 2003a, 1151–2.

168 Striker 2003f, 1167.

hänet äkillisesti rakastumaan filosofiaan. Myöhemmin Filonin kuoleman jälkeen Cicero ilmeisesti jopa kuvitteli olevansa oikean, Platonilta periytyvän Akatemian perinteen ainoa jatkaja.¹⁶⁹

Roomassa saadun koulutuksen jälkeen Cicero oli vuodet 79–77 opintomatalla, joka suuntautui Kreikkaan ja Vähään-Aasiaan. Ateenassa hän opiskeli intensiivisesti filosofiaa Antiokhos Askalonialaisen ja Aristoksen alaisuudessa. Kolmas hänen Ateenan opettajistaan oli Demetrios Syyrialainen. Vähässä-Aasiassa Cicero jatkoi retoriikan harjoituksiaan Menippos Stratonikeialaisen, Dionysios Magnesialaisen, Aiskhylos Knidoslaisen ja Ksenokles Adramyttionlaisen alaisuudessa.¹⁷⁰ Seuraavaksi Cicero matkusti Rodokselle Apollonios Molonin oppiin.¹⁷¹

3.5 *Cedant arma togae, concedat laurea laudi*¹⁷² – Cicero poliitikkona ja puhujana

Jo liittolaissodan päättymisen aikoihin oli aistittavissa, miten Cicero aikoi suuntautua: hän oli työstänyt kouluaikanaan tutkielmaa puheen aineksen löytämisestä (*De inventione*) sekä kirjoittanut ja kääntänyt runoja (*Pontius Glaucus, Nilus, Uxorius, Alcyones, Limon, Thalia maesta, Aratea*).¹⁷³ Hän tiesi, että valta-asemaan päästäkseen tarvittiin erinomaisia puhujanlahjoja.¹⁷⁴

Ciceron julkinen ensiesiintyminen (*tirocinium*) tapahtui oikeuspuhujana *Pro Quinctio* -puheella sangen myöhään, vasta vuonna 81, jolloin hän oli 25-vuotias. Puhe sai kuuluisuutta sen vuoksi, että syyttäjänä toimi Rooman tuon ajan kuuluisin oikeuspuhujana Quintus Hortensius Hortalus (114–50 eKr.). Ensimmäisen kuuluisan oikeuspuheensa hän piti puolustaessaan Sextus Roscius Amerinusta (*Pro S. Roscio Amerino*), jota syytettiin isänsä murhasta. Cicero voitti tapauksen osoittamalla murhan taakse kätkeytyvän juonittelun ja eniten murhasta hyötyvän henkilöllisyyden. Cicero käytti puheessaan erityisesti moraaliargumentteja.¹⁷⁵ Kielellisesti koristeltu ja

---

169 Cic. *Tusc.* 2.9; Lévy 2010, 41.

170 Cic. *Brut.* 315–16; May 2002b, 5; Rawson 1985, 9–10.

171 Cic. *Brut.* 316.

172 Sää tavataan Cicerolla kolme kertaa (*Pis.* 74; *off.* 1.77; *Phil.* 2.20). Ciceron aikana säettä pidettiin osoituksena turhamaisuudesta (*vanitas*). Corbeill 2013, 24; Hall 2013, 218.

173 Runojen kirjoittaminen oli hyvää harjoittelua puhujaksi harjaantumisessa, mutta Ciceron on arveltu myös yrittäneen hankkia mainetta niiden avulla (Townend 1965).

174 Hän kertoo, että myös vaatimattomista olosuhteista lähteneet kansalaiset (*novi homines*) ovat voineet saavuttaa puhetaidon avulla suuria (Cic. *Mur.* 24). Ks. myös *Mur.* 30; Vasaly 2013, 143–4.

175 Vasaly 2002, 72–8. Cicero perustelee (*Brut.* 316), että hän halusi aloittaa asianajajanuralla vasta opittuaan alan perusteellisesti. Ks. myös Sandberg & Vaahtera 2015, 31–2.

oikeudellisia peruskysymyksiä asetteleva puhe oli myös poliittinen manifesti, joka osoitti, että ylimystön pitäisi turvata vallallaan oikeuden säilyminen valtakunnassa.¹⁷⁶ Mahdollisesti puheensa aiheuttamien reaktioiden johdosta Cicero tunsikin olonsa uhatuksi ja aloitti Välimeren-matkansa.¹⁷⁷

Palattuaan opintomatkaltaan Cicero nai taustaltaan hyväksukuisen ja varakkaan Terentian, luultavasti syksyllä 77. Seuraavana vuonna heille syntyi tytär, Tullia, ja Cicero valittiin kvestorinvirkaan. Etupäässä julkiseen taloushallintoon liittyvä virka aloitti hänen virkauransa (*cursus honorum*) ja avasi oven senaattiin (*senatus*). Samaan aikaan Cicero alkoi saavuttaa tarvitsemaansa kansansuosiota, mitä selittää muun muassa hänen puhujankykynsä (*vis oratoria*).¹⁷⁸ Kvestorinvirkkaa hän siirtyi hoitamaan Sisilian Lilybaeumiin.

Palattuaan Sisiliasta Roomaan Cicero piti puolustuspuheen *Pro Tullio* (v. 71) ja ensimmäisen syytöspuheensa *Divinatio in Q. Caeciliam* (v. 70)¹⁷⁹ sekä haki seuraavan vuoden ediiinvirkaa, kunnes hänet kutsuttiin takaisin Sisiliaan vuonna 70.¹⁸⁰ Syynä oli provinssin entinen käskynhaltija Gaius Verres, joka oli riistänyt muiden omaisuutta ja käyttänyt väkivaltaa Rooman kansalaisia kohtaan. Cicero oli valmistellut kaiken kaikkiaan viisi puhetta Verrestä vastaan, mutta jo ensimmäinen syytöspuhe (*Oratio in C. Verrem actio prima*) sai syytetyn lähtemään maanpakoon. Myöhemmin Verres julistettiin valtion viholliseksi (*proscriptio*).¹⁸¹ Puheita on analysoitu reaali poliittisiksi mestariluomuksiksi.¹⁸²

Seuraavana vuonna 69 Cicero pääsi hoitamaan ediiinvirkaa pääkaupunkiin. Hän piti myös kaksi puhetta *Pro Caecina* ja *Pro Fonteio* (v. 69–8), joissa hän käytti kollektiivista argumentointia edustamalla ihmisiä ja kansanosia. Samoihin aikoihin hänen isänsä kuoli, ja Cicerosta tuli vanhimpana poikana isänsä omaisuuden perijä.¹⁸³

---

176 Cicero oli valmistellut ensimmäistä puhettaan erityisellä huolella. Puhe on nähty teknisesti esimerkillisenä. (Nisbet 1965, 49.)

177 *Brut.* 313–4. Ks. myös Lacey 1978, 14–16; Vaahtera & Sandberg 2015, 32.

178 Tätä ennen kansalaiset kutsuivat häntä pilkkamieheksi muun muassa ”pikkukreikkalaiseksi” (*graeculus*). Vuonna 78 Cicero piti tunnetun puheensa *Pro Roscio Comoedo*. (Lacey 1978, 18; Sandberg & Vaahtera 2015, 33–4; Scullard 1965, 8).

179 Syyttämisen oli huono maine Roomassa. Itse prosessin aloittamisesta käytettiin nimitystä *descendere ad accusandum*. Syyttämisen aloittanut ei saanut vetäytyä kesken prosessin. Jos syyttämistä havitteli useampi henkilö, asia ratkaistiin tuomarien (*iudices*) edessä valintamenettelyllä, joka tunnettiin nimellä *divinatio*. Tästä tulee puheen nimi. (Salomies 2015, 70–3.)

180 Scullard 1965, 8.

181 Sandberg & Vaahtera 2015, 35–6; Lacey 1978, 18, 20–2.

182 Vasaly 2002, 89.

183 Sandberg & Vaahtera 2015, 36–7; Lacey 1978, 22–3; Scullard 1965, 9.

Ciceron preetorivuosi 66 osui haasteelliseen ajankohtaan: Rooma oli ajautunut vaikeuksiin Välimerellä ryöstelevien merirosvojen vuoksi. Cicero piti puheensa *De Imperio Cn. Pompei ad Quirites oratio*. Tässä suosituspuheessaan (*suasio legis*) Cicero käytti jälleen kollektiivista argumenttia yhteisen hyvän puolesta. Nähtävästi hänen tarkoituksenaan oli päästä myös Pompeiuksen suosioon. Lopulta kansankokous sääti lain *Lex Gabinia de piratis persequendis*, jolla valta (*imperium*) annettiin Gnaeus Pompeius Magnukselle (106–48 eKr.) kolmeksi vuodeksi. Vuoden 65 aikana Cicerolle syntyi poika, Marcus.¹⁸⁴

Kun koitti vuosi 64, Ciceron oli mahdollista hakea seuraavan vuoden konsulinvirkaa varhaisimmassa sallitussa iässä (*suo anno*). Hänen varteenotettavimpina vastaehdokkainaan olivat Lucius Sergius Catilina (108–62 eKr.) ja puhuja Marcus Antoniuksen poika Gaius Antonius Hybrida, joka lopulta valittiin toiseksi konsuliksi.¹⁸⁵ Ciceron ensimmäinen tehtävä konsulina oli vastustaa Publius Servilius Rulluksen aloitetta maan jakamisesta veteraaneille ja kaupunkiköyhälistölle puheellaan *De lege agraria*.¹⁸⁶ Seuraavaksi Cicero puolusti puheellaan *Pro Rabirio perduellionis reo* senaattori Rabiriusta syyteeltä, jossa hänen väitettiin surmanneen 37 vuotta aiemmin kansantribuuni Saturninuksen, mutta juttu jäi ilman tuomiolauselmaa (*non liquet*).¹⁸⁷

Tilanne kiristyi Roomassa kohti Ciceron konsulivuoden loppua. Catilina oli punonut salaliiton Ciceron surmaamiseksi ja vallan anastamiseksi. Cicero oli tarkoitus murhata marraskuun 7. päivän aamuna. Cicero vältti hankkeen, ja seuraavana aamuna ritareiden turvatessa senaatinistuntoa hän hyökkäsi ensimmäisellä puheellaan Catilinaa vastaan. Catilina kutsui Ciceroa vierasmaalaiseksi, mutta senaatti huusi hänet hiljaiseksi.¹⁸⁸ Seuraavana päivänä Cicero piti vielä toisen puheen, Catilina pakeni Etruriaan, julistettiin valtiollinen hätätila (*senatus consultum ultimum*), ja Catilina todettiin valtion viholliseksi. Tapahtumien seurauksena Catilinan liittolaisia mestattiin Roomassa ilman oikeudenkäyntiä, ja hän itse sai surmansa seuraavan vuoden alussa

---

184 Sandberg & Vaahtera 2015, 38–40; Lacey 1978, 23–5.

185 Sandberg & Vaahtera 2015, 40–2.

186 Capen (2002, 122–6) mukaan Cicero käytti puheessaan erityisesti *dignitas*-, *sapientia*- ja *concordia*-argumentteja.

187 Lacey 1978, 30–36.

188 Catilinan syytös oli hyvin tyypillinen roomalaisen puhekuulttuurin erilaisuuteen tai vierauteen kohdistuva invektiivi (Lampinen 2015). Se saattoi viitata myös Ciceron kreikkalaismielisyyteen.

Pistoriumin taistelussa.¹⁸⁹ Tilanteen rauhoituttua Cicero piti vielä kaksi puhetta Catilinaa vastaan.¹⁹⁰

Toimistaan salaliiton kukistamiseksi Cicero sai kunnianimen *pater patriae*, joka myönnettiin ensimmäistä kertaa kolmeensataan vuoteen. Konsulikautensa jälkeen vuoden 62 alusta hän jatkoi senaattorina, jota tuli konsultoida kaikista asioista ensimmäisenä. Samana vuonna Cicero alkoi kirjoittaa kirjeitä ystävilleen ja piti kaksi puolustuspuhetta (*Pro Sulla* ja *Pro Archia*). Hän alkoi myös kirjoittaa ylistysteosta konsulikaudestaan (*De consulatu suo*).¹⁹¹

Käskettyään teloittaa Catilinan salaliittolaiset Cicero oli ohittanut kansankokouksen oikeudet, joista oli säädetty lailla vuonna 509 eKr. (*lex Valeria de provocatione*). Catilinalla oli yhä kostoja janoavia liittolaisia kaupungissa, ja niinpä yksi tällainen, vuoden 58 kansantribuuniksi noussut Publius Clodius Pulcher, sääti lain (*lex de capite civis Romani*), joka oli suunnattu Ciceroa vastaan ja joka määräsi Rooman kansalaisen ilman oikeudenkäyntiä surmanneelle rangaistukseksi maanpaon (*aqua et igni interdictio*). Cicero lähti maanpakoon ja saapui Thessalonikaan 29. toukokuuta 58.¹⁹²

Vuoden mittainen maanpako oli Ciceron elämän synkintä aikaa. Lopulta 5. elokuuta 57 hänelle ilmoitettiin, että hän saa palata Roomaan. Viidentenä päivänä syyskuuta hän saapui Roomaan saaden triumfinomaisen vastaanoton. Koska Ciceron oli palautettava kunniansa ja arvovaltansa ja perusteltava toimiaan, hän piti jo seuraavassa kuussa paluunsa jälkeiset puheet senaatille (*Post reditum in senatu*) ja kansalaisille (*Post reditum ad populum*).¹⁹³ Lisäksi hän halusi kompensaaion menettämästään omaisuudesta, ja niinpä hän piti omaisuutensa palauttamiseksi senaatille puheen *De domo sua*. Tämän jälkeen hän piti 50-luvulla useita puheita, joihin olivat sekoittuneet poliittiset liittolaissuhteet (*amicitiae*), jatkoi filosofiaan syventymistä ja työsti useita tutkielmiaan. Näihin aikoihin hän työsti loppuun myös tutkielman *De oratore*. Vuonna

---

189 Sandberg & Vaahtera 2015, 41–2; Lacey 1978, 36–40.

190 Puheissaan Cicero luo vastakkainasettelun: hän esiintyy konsulina, jota ilmentävät luonteenpiirteet *clementia* (lempeys), *lenitas* (hienostuneisuus) ja *misericordia* (myötätuntoisuus); Catilinaa puolestaan kuvaavat *furor* (raivokkuus) ja *amentia* (mielipuolisuus). Tämän lisäksi on vaarassa Rooman kansan turvallisuus (*salus populi Romani*), jonka vihollinen Catilina on. (Cape 2002, 145–8.)

191 Itsensä promovoinen kuului roomalaiseen kulttuuriin. Kuitenkin roomalaisistakin tuntui, että Cicero menee itsekehuissaan liian pitkälle. Seneca nuorempi kirjoitti (*dial.* 10.5.1) myöhemmin Ciceron itsekehuista: *non sine causa, sed sine fine*. Ks. myös Kaimio 2015.

192 Sandberg & Vaahtera 2015, 42–44; Lacey 1978, 42–66.

193 May 2002b, 12. Kaiken kaikkiaan Cicero piti 14 puhetta paluunsa jälkeen (Riggsby 2002, 159).

53 hänet valittiin augurien pappiskollegioon. Vuonna 52 hän piti puheensa *Pro Milone* ja seuraavana vuonna hän siirtyi Kilikian-provinssin käskynhaltijaksi.¹⁹⁴

Tämän jälkeen Cicero alkoi vetäytyä yhä enemmän kirjoittamisen pariin, mutta vielä vuosien 46 ja 45 aikana hän piti joitakin puheita.¹⁹⁵ Lopulta hänen kiinnostuksensa julkiseen elämään veivät avioero Terentiasta sekä tytär Tullian kuolema (v. 46). Hän erosi pian myös uudesta vaimostaan Publiliasta. Cicero pakeni kirjallisuuden ja filosofian suojiin ja alkoi tuottaa teoksia, joissa hän suuntautui yhä teoreettisempaan ja idealistisempaan suuntaan. Vuoden 46 jälkeen syntyivät *Brutus*, *Orator*, *Paradoxa Stoicorum*, *De finibus*, *Tusculanae disputationes*, *Academica*, *De natura deorum*, *Hortensius* ja *Consolatio*. Lopulta Caesarin murhan jälkeen (v. 44) hän tuotti täysin filosofiset teoksensa *De divinatione*, *De senectute*, *De amicitia* ja *De officiis*.¹⁹⁶

Cicero yritti myös sovittaa toisen triumviraatin muodostajan Antoniuksen ja senaatin välejä. Hänen viimeisiksi puheikseen jäivät kuuluisat filippolaispuheet (*Philippicae*), jotka on pidetty syyskuun 44 ja huhtikuun 43 välillä.¹⁹⁷ Niiden syntyhistoriaan liittyi välikisko Marcus Antoniuksen kanssa Caesarin murhan jälkeen. Lopulta Antoniuksen joukot ottivat vallan Roomassa ja surmasivat vastustajia. Cicero oli villallaan Formiaessa, missä Antoniuksen sotilasosaston upseerit Herennius ja Popillius teloittivat hänet 7. joulukuuta 43.¹⁹⁸

3.6 Johtopäätöksiä

Cicero oli lahjakas ja työteliäs roomalainen, jonka elämään liittyivät myös monet sattumat.¹⁹⁹ Kasvatuksensa ja koulutuksensa johdosta hänelle tuli ensisijaisesti tutuksi

---

194 Sandberg & Vaahtera 2015, 44; Lacey 1978, 70–77.

195 *Pro M. Marcello* -puhetta kuvaavat termit *mansuetudo*, *clementia*, *modus*. *Pro Ligario* tunnetaan ironiasta (Quint. inst. 4.1.70: *divina illa pro Ligario ironia*) ja kohdasta, jossa Cicero kiittää Caesaria hänen osoittamastaan ihmisrakkaudesta (*humanitas*). Puhe *Pro rege Deiotaro* on puheista sanastoltaan poliittisin (*error communis, fatale bellum*). (Gotoff 2002.)

196 May 2002b, 14–5.

197 Filippolaispuheet ovat Ciceron puheista reaalipoliittisimpia. Puheissa käytetään erityisesti disjunktivistista argumentaatiota, jossa muun muassa kysellään, onko Antonius ystävä vai vihollinen. Tämän jälkeen päädytään siihen, että hän on vihollinen. Sen jälkeen Antoniuista vastaan hyökätään rajusti (*immanissimum ac foedissimum monstrum, omnium stultissimum*). Voimakkaan kritiikin kohteeksi joutuvat muun muassa hänen juomistapansa. Puhe on tunnettu purevasta huumoristaan (*dicacitas*) ja nopeasta tyylistään. (Hall 2002.) Ks. lisää roomalaisesta invektiivistä Arena 2010; Corbeill 2002b.

198 Lacey 1978, 161–9. Lacey näkee, että Cicero halusi noudattaa kreikkalaisia ihanteita kuollessaan: hän ei tehnyt roomalaisen tavan mukaan itsemurhaa vaan antoi surmata itsensä.

199 Joissakin tutkimuksissa Ciceron taustaa ei oteta huomioon riittävästi. Esimerkiksi Sandberg & Vaahtera (2015, 28) väittävät muun muassa, ettei Ciceron perheellä ollut suhteita Roomaan ja että Ciceron nousu oli hänen omaa ansiotaan, mikä on osoitettu paikkaansa pitämättömäksi.

roomalainen ajatusmaailma, mutta kuitenkin hänen nuoruuden opettajansa, koulutuksensa, harjoittelunsa ja matkansa toivat kuvaan voimakkaan kreikkalaisvaikutuksen. Hänen kreikkalaismieliset nuoruuden opettajansa ovat pääpuhujina yhdessä hänen merkittävimmistä teoksistaan *De oratore*.

Kaiken kouluvuosina hankitun teoreettisen tietämyksensä lisäksi hän osallistui roomalaiseen maailmaan puhujana, poliitikkona ja lakimiehenä. Hän oli niin käytännön kokemuksensa kuin teoreettisen tietämyksensä vuoksi kykenevä kirjoittamaan teoksia, jotka käsittelivät muun muassa retoriikkaa, politiikkaa ja oikeustiedettä. Hänen kaanoninaan näistä aiheista Douglas pitää teoksia *De oratore*, *De re publica* ja *De legibus*,²⁰⁰ kun taas Lacey mukaan roomalaisen julkisen elämän trilogian muodostavat teokset *De oratore*, *De re publica* ja *De officiis*.²⁰¹ Ciceron tuotanto voidaan nähdä jatkumona, joka heijasteli hänen oman elämänsä vaihteita. Esimerkiksi *De oratore* -teoksen aikoihin hän oli vielä voimakkaasti mukana käytännön politiikassa mutta toisaalta hän oli alkanut jo syventyä filosofiaan ja sen aloihin, kuten etiikkaan. Teos onkin tätä taustaa vasten ainutlaatuinen yritys yhdistää roomalainen käytäntö ja kreikkalaiset ideaalit toisiinsa.

---

200 Douglas 1965, 155.

201 Lacey 1978, 93.

4 *De oratore* Rooman myöhäistasavallan kontekstissa

4.1 Johdanto

Tämä osio alkaa lyhyellä katsauksella teoksen *De oratore* käsikirjoitustraditioon. Sen jälkeen siirryn tarkastelemaan teoksen yleisiä piirteitä ja analysoin teoksessa ilmenevää kreikkalaista ja roomalaista taustaa yleisesti. Lopulta syvennyn tutkimuksen erityiskysymykseen: miten Cicero argumentoi teoksessaan retoriikan ja filosofian yhteenkuuluvuuden ja miten teoksessa tulee esiin filosofian problemaattinen asema roomalaisten ajattelussa.

4.2 Käsikirjoitustraditio

De oratore tunnettiin vuoteen 1421 saakka osittain turmeltuneena. Se oli säilynyt lähes koko teoksen kattavina katkelmina kolmessa vanhimmassa käsikirjoituksessa, jotka tunnetaan nimillä *Codex Abrincensis (A)*, *Codex Harleianus (H)* ja *Codex Erlengensis (E)*, ja joista käytetään yhteisnimitystä *Codices mutili (M)*.²⁰² Käsikirjoitus *A* on 800-luvun puolivälistä. Myös *H* on samoilta ajoilta ja se on todennäköisesti Lupus Ferrièreläisen (n. 805–862) kopioima. *E* on kopioitu hieman myöhemmin, 900-luvulla. Käsikirjoitukset on kopioitu pergamentille (*codices pergamenacei*) luultavasti Fuldassa, ja ne ovat kiertäneet pääasiassa nykyisen Ranskan alueella.²⁰³ Niiden lisäksi on myös olemassa kirkonmies Hadoarduksen²⁰⁴ 800-luvulla tekemä lyhennelmä (*epitoma*), joka tunnetaan nimellä *Excerpta Hadoardi*.²⁰⁵

Toiseen ryhmään (*Codices expleti*) kuuluvat käsikirjoitukset, joita humanistit tekivät joko edellä mainituista tai joistakin toisista käsikirjoituksista 1300–1400-luvuilla.²⁰⁶ Myöhemmin on havaittu, että tämän ryhmän käsikirjoitukset ovat lähellä vanhaa käsikirjoitusta *A*. Nämä käsikirjoitukset antavat jotakin lisätietoa.²⁰⁷ Yleisesti vanhemman ja uudemman ryhmän vahingoittuneiden käsikirjoitusten osalta vallitsee se olennainen ero, että vaikka vanhimmat käsikirjoitukset *A*, *H* ja *E* ovat oppimattomien

---

202 Wilkins 1892, 64–6.

203 Taylor-Briggs 2006, 101.

204 Käytän tässä luvussa keskiaikaisista henkilöistä latinankielistä nimeä.

205 Wilkins 1892, 64–6; Kumaniecki 1969, v–vii.

206 Taylor-Briggs 2006, 78.

207 Wilkins (1892, 66–8) mainitsee seuraavat: *Pal. 1*, *Pal. 2*, *Gud. 3 / γ*, *Canon 252*, *Z*, *U*, *Cod. Gonv.*, *Erl. II.*, *Ambros*, *O* ja *C*.

kopistien tuottamia, virheet näyttävät kuitenkin olevan tahattomia, eikä kopiointityössä näy jälkiä tekstin harkitusta ja tahallisesta muokkaamisesta.²⁰⁸

Loppuvuodesta 1421²⁰⁹ Lodin piispa Gerardus Landrianus löysi seurakuntansa katedraalikirjastosta kokonaisena säilyneen käsikirjoituksen (*integer*), joka sisälsi Ciceron teokset *De oratore*, *Brutus* ja *Orator* sekä todennäköisesti myös teokset *Rhetorica ad Herennium* ja *De inventione*. Tästä käsikirjoituksesta puuttui vain yksi *De oratore* -teoksen kohta (2.90–92), joka oppineiden oli mahdollista täydentää aiempien käsikirjoitusten pohjalta.²¹⁰ Seuraavan vuoden aikana käsikirjoitus tuli tunnetuksi ja sai löytöpaikkansa mukaan nimekseen *Codex Laudensis*.²¹¹ Ensimmäinen, joka kykeni *Laudensiksen* antiikkista tekstiä lukemaan, oli italialainen humanisti Cosmus Raimondus Cremonensis.²¹² Hän teki kopion, joka ei ole säilynyt meidän päiviimme.²¹³ Pian muutkin italialaiset humanistit tekivät käsikirjoituksesta kopioita. Tämän jälkeen alkuperäinen *Codex Laudensis* hävisi ikiajoiksi. Siitä oli viimeinen havainto Paviassa vuonna 1425.²¹⁴

Ryhmän *integri* puutteellinen kopiointi huomattiin jo *Laudensiksesta* tehtyjen kopioiden työstämisaikana.²¹⁵ Humanisti Joannis Lamola kiinnitti suurta huomiota kopiointityöhön, ja käsikirjoitus *Cod. Vaticanus 2901 (V)* on todennäköisimmin hänen

---

208 Wilkins 1892, 66.

209 Wilkins (1892, 68) antaa vuoden 1422, kun taas Kumaniecki (1969, viii) loppuvuoden 1421. Samoin Taylor-Briggs (2006, 101) antaa vuoden 1421.

210 Taylor-Briggs 2006, 101.

211 Taylor-Briggs 2006, 103.

212 Erään käsikirjoituksen (*Vat. Ottob. 2057*) alaviitteessä kuvataan *Laudensiksen* skriptuuraa seuraavasti: *codicem non sat a plerisque legibilem ob antiquarum litterarum effigiem stilumque incognitum*. Taylor-Briggs (2006, 103–5) luettelee kolme vaihtoehtoista skriptuuraa, joita 1400-luvun humanistit eivät olisi osanneet lukea: 1. Insulaarinen minuskeli (*insular minuscle*), jota käytettiin 600- ja 700-luvuilla, kunnes karolinginen minuskeli (*caroline minuscle*) syrjäytti sen. 2. Italialainen kursiivi (*Italian cursive*), jota käytettiin insulaarisen minuskelin ohella italialaisissa luostareissa, kuten Bobbioissa. 3. Uudempi roomalainen kursiivi (*the Later Roman cursive*), jota käytettiin aikaisintaan 200-luvulta lähtien ja joka toimi myöhemmin raakamateriaalina muun muassa mannermaisille minuskeleille (*continental minuscle scripts*). Italialaisella kursiivilla Taylor-Briggs tarkoittanee kyseisenä ajanjaksona käytettyä kursiivin muotoa, joka kehittyi insulaarisesta minuskelista Italian luostareissa. Kehityskulkuun vaikutti se, että irlantilainen munkki Columbanus perusti (v. 614) Bobbion luostarin (Merisalo 2003, 92). Taylor-Briggs päättyy siihen, että *Laudensis* on saatettu kirjoittaa millä hyvänsä mainituista kirjoitustyyleistä. Aikaisintaan *Laudensis* on kirjoitettu 300-luvun puolivälissä. Todennäköisintä on, että se oli kopioitu Pohjois-Italiassa. (Taylor-Briggs 2006, 104–5.) Tämän kohdan sisällöstä ja terminologiasta olen kiitollinen professori Outi Merisalolle.

213 Taylor-Briggs 2006, 106.

214 Wilkins 1892, 69; Taylor-Briggsin (2006, 102) mukaan *Laudensis* oli hävinnyt vuoteen 1428 mennessä.

215 Kumaniecki 1969, ix.

tekemänsä.²¹⁶ Toinen tärkeä nuoremman ryhmän käsikirjoitus on *P* eli *Vaticanus 1469*.²¹⁷ Myöhemmin myöhäiskeskiajalla *integri*-ryhmän käsikirjoituksista tehtiin kopioita, joissa käytettiin apuna *mutili*-ryhmää.²¹⁸

Wilkins esittää, että mahdollisesti jotkin käsikirjoitukset on tehty huolella *Laudensista* mallina käyttäen, mutta yleisesti ottaen *Codices integri* ovat kärsineet laajasti italialaisten humanistien muotoiluista (eng. *conjectures*). Lisäksi hän huomauttaa käsikirjoitustutkijoiden, jotka painottavat ryhmän *integri* tärkeyttä, nojaavan useissa kohdissa ryhmän *mutili* käsikirjoituksiin.²¹⁹ Kumaniecki puolestaan käyttää kriittisessä editiossaan sellaisia ryhmän *integri* käsikirjoituksia, joiden merkitystä ei ymmärretty vielä Wilkinsin aikana. Toisaalta Wilkins huomattavana Cicero-tutkijana kykenee vertailemaan käsikirjoitusten lukutapoja Ciceron muuhun tuotantoon, kun taas Kumanieckin tutkimus on pikemminkin mekaanista. Joka tapauksessa kriittisten kohtien lukutavoissa vallitsee poikkeuksellisen usein Wilkinsin ja Kumanieckin välillä yhteisymmärrys. Tässä tutkimuksessa käytän Kumanieckin editiota, sillä hän edustaa uusinta tutkimusta, ja lisäksi uudemmat editiot, kuten Narducci (1994), seuraavat hänen lukutapaansa.²²⁰ Wilkinsin edition selityksiä käytän tutkimukseni apuna.

Teoksesta *De oratore* painettiin *editio princeps* todennäköisimmin vuonna 1465 Subiacossa. Toinen painos ilmestyi Roomassa vuonna 1468, kolmas vuonna 1469 niin ikään Roomassa ja neljäs Venetsiassa vuonna 1470.²²¹

4.3 Teoksen intellektuaalinen vaikuttaja

Aiemmissä luvuissa olen esitellyt Rooman toisen ja ensimmäisen vuosisadan eKr. älyllisen ympäristön yleisiä kehityskulkuja, jotka vaikuttivat Ciceron ajatteluun ja

---

216 Lamola kuvailee kirjeessään Guarinus Veronensikselle, kuinka hän teki pikkutarkan kopion (*ad punctum minimum*). Hänen lisäksi myös tunnettu humanisti Niccolò Niccoli lienee tehnyt yhden kopion. (Taylor-Briggs 2006, 106.) Wilkins (1892, 69) kertoo johdannossaan, ettei Lamolan tekemää kopiota ollut löydetty.

217 Kumaniecki 1969, x–xi.

218 Kumanieckin (1969, xxxviii–xxxix) mukaan tämän ryhmän tärkeimmät käsikirjoitukset ovat *V*, *V^v*, *V^m*, *V²*, *O*, *O^v*, *O^{al}*, *P*, *P²*, *U*, *U^v*, *Uⁿ*, *R*, *R^v*, *Rⁿ*, *N^v*, *B^v*, *Bⁿ*, *ς*, *ε*

219 Wilkins 1892, 69–70.

220 Vanhemmat editiot, kuten Page (1942), ovat käyttäneet pääsääntöisesti Wilkinsin editiota aina siihen saakka, kunnes Kumanieckin kriittinen editio valmistui. Kumanieckin tapaan käytän niissä yhteyksissä pisteitä, joissa esimerkiksi Wilkins käyttää puolipisteitä. Kuitenkin joissakin tapauksissa seuraan Wilkinsin tapaa käyttää pilkutusta, sillä Kumaniecki ei esimerkiksi erota peräkkäisiä nomineja pilkulla. Lisäksi virkkeiden ensimmäiset kirjaimet olen muuttanut majuskeleiksi.

221 Wilkins 1892, 70.

tuotantoon. Seuraavassa luvussa 5 tulee yksityiskohtaisemmin ilmi, miten historiallinen tila ja aika näkyvät teoksessa *De oratore*. Teoksen varsinainen intellektuaalinen lähde oli Platon,²²² joka oli vaikuttanut kaikkeen kreikkalaisessa ja roomalaisessa maailmassa käytyyn keskusteluun retoriikasta ja filosofiasta. Teoksessaan Cicero vastaa suoraan erityisesti filosofi Platonille (427–347 eKr.) mutta samalla myös hänestä alkaneelle keskusteluperinteelle. Teoksen alussa oleva viittaus Platonin *Faidros*-dialogiin näyttää tulevan tematiikan avauksena.²²³

Platonin näkemys retoriikasta oli kielteinen. Jo Sokrateen (469–399 eKr.) elinaikana vaikuttaneen näkemyksen mukaan retoriikka ei ollut tiede (*episteme*) vaan epätiede (*doksa*).²²⁴ Toisaalta ihmisen painotettiin olevan eläinten yläpuolella puhetautensa ansiosta – puhuminen liitettiinkin yleisesti ihmisen määritelmään.²²⁵ Retoriikkaa kritikoitiin myös siksi, että sitä käytettiin politiikassa, johon osallistumisen ei katsottu kuuluvan filosofeille.²²⁶ Yleisesti Kreikan aatehistoriallisessa ilmapiirissä vallitsi dikotomia kielen ja mielen välillä. Filosofit katsoivat mielen liittyvän ideoihin, ikuisiin ja muuttumattomiin totuuksiin, kun taas kieli oli osa ulkoista, materiaalista maailmaa, mistä syystä se ei välttämättä ilmaissut totuutta. Myöhemmin keskusteluperinteestä sai alkunsa Akatemian kannattama fallibilismi, näkemys, että kaikki tieto on epätodennäköistä. Edelleen tämä synnytti eristisen retorisen kulttuurin, jossa katsottiin, että kaikki väitteet tulee kumota.

Roomalaisilla erottelu näkyi termeissä *cor* ja *lingua*, *res* ja *verba* sekä *oratio* ja *ratio*, joista kahta viimeistä erottelua Cicero käyttää teoksessaan *De oratore*. Myöhemmin teoksessaan *De legibus* hän käyttää kolmiportaista erottelua *mens*, *sententiae* ja *verba*.²²⁷ Puheen koettiin olevan ulkomaailman asioita välittävän mielen tulkki (*interpres mentis*)²²⁸, mistä syystä tapahtui siirtymä, että oli tarpeen alkaa keskustella myös puheen ja moraalien suhteesta.

---

222 Platonin (427–347 eKr.) ajatteluun Cicero perehtyi myös kääntämällä hänen teoksiaan, kuten läheisesti *De oratore* -teoksen tematiikkaan liittyvän dialogin *Protagoras* (Lévy 2010, 42; Knaapi *et al.* 2015b, 16). Sofisti Protagoras (490–420 eKr.) edusti filosofialle vastakkaista retorista kulttuuria.

223 Cic. *de orat.* 1.28.

224 Myöhemmin Aristoteles alkoi vastustaa Platonin kriittistä näkemystä retoriikasta (Clarke 1996, 4). Hän aloitti luennoimisen siitä noin vuonna 335 eKr. (Vickers 1998, 18-9). Ks. lisää Aristoteleen retoriikasta Kennedy 1994, 51–60.

225 Cic. *de orat.* 1.32.

226 Ijselling 1976, 8. Sokrates muun muassa rinnasti puhujan ja parittajan ammatit toisiinsa (Ks. Mason 1989, 76).

227 Ijselling 1976, 13–14, 31, 35; Wood 1988, 74. Termien eroavuus johtunee kulloisestakin asiapainotuksesta.

228 Helttula 2015, 144.

Viimeistään Sokrateen epäoikeudenmukainen kuolema sai Platonin kirjoittamaan teoksensa, joissa hän hyökkäsi voimakkaasti retoriikkaa vastaan. Hänen kahdesta pääasiallisesti tätä asiaa käsittelevästä teoksestaan *Gorgias*²²⁹ on todennäköisimmin kirjoitettu pian Sokrateen kuoleman jälkeen.²³⁰ Teoksessa erottelu puhetaidon ja filosofian välillä on totaalinen.²³¹ Toisaalta hän tuo teoksessaan esille, että retoriikan pitäisi liittyä ennen kaikkea etiikkaan. Hän käsittelee aihetta myös *Faidros*-dialogissaan, mutta se ei ole sävyltään yhtä kriittinen kuin *Gorgias*.²³²

Platonin oppilaista lähtien Platonin käsitys retoriikasta tulkittiin negatiiviseksi: kehityksen seurauksena eivät pelkästään filosofit alkaneet vastustaa retoriikkaa, vaan niin ikään reetorit alkoivat vastustaa filosofiaa. Kuitenkin antiikin tulkintatraditioissa näkee eroja. Edellä olen tuonut ilmi, että erityisesti Akatemian filosofit alkoivat toisen ja ensimmäisen vuosisadan vaihteessa yhdistää filosofiaa ja retoriikkaa toisiinsa. Ainakin osittain heidän vaikutuksestaan myös Cicero pyrki syntetisoimaan näitä tieteitä ja osoittamaan Platonin olleen sekä suuri filosofi että puhuja.²³³ Myös nykytutkimuskirjallisuudessa vallitsee tulkintaeroja. Esimerkiksi Mason näkee, että Platonin ajattelussa retoriikka ja filosofia yhtyvät, vaikka yleensä tutkijat tulkitsevat Platonin pitäneen niitä eri tieteinä.²³⁴ Yleisesti ottaen Platonin voidaan katsoa hyväksyvän retoriikan, kunhan se on yhtynyt filosofiaan tai poliittiseen viisauteen. Cicero esittää teoksessaan myös oman tulkintansa historiallisen kiistan synnystä.

4.4 Teos ja Rooman henkinen ilmapiiri

Vickers on analysoinut, että Platonin hyökkääviin kirjoituksiin vaikutti Sokrateen kuoleman lisäksi Kreikan sisäpoliittinen kehitys, kuten vuosina 431–404 eKr. käydyt peloponnesolaissodat, joiden jälkeen Ateenan täytyi rakentaa itsensä taloudellisesti ja sotilaallisesti uudestaan, mihin liittyi kaikkien osapuolten voimakas reaalipoliittinen puhekulttuuri.²³⁵ Samankaltaiset kehityskulut olivat vaikuttamassa myös Ciceron teoksen *De oratore* taustalla. Rooma oli kärsinyt 90–80-luvuilla verisistä

---

229 Cicero viittaa teoksessaan myös *Gorgias*-dialogiin (*de orat.* 1.47, 3.122, 3.129) ja samannimiseen sofistiin, josta dialogi sai aiheensa ja nimensä (1.103, 3.59, 3.129).

230 Vickers 1998, 85.

231 Vickers 1998, 109.

232 Vickers 1998, 14–5; Clarke 1996, 3.

233 *De orat.* 1.49.

234 Mason 1989, 81; Myös Kennedy (1994, 35–40) tulkitsee Platonian retoriikan näkökulmasta myönteisesti.

235 Vickers 1998, 85.

vuosikymmenistä, ja tuon ajanjakson jälkeen aina Octavianuksen valtaannousuun asti Rooman sisäisissä levottomuuksissa joukottain roomalaisia kuoli väkivaltaisesti.²³⁶ Toisin kuin Platon, jonka mielestä vain filosofi voi olla hyveellinen valtiomies,²³⁷ Cicero tunnisti ongelmat käytännön tasolla paremmin ja näki, että nimenomaan valtiomiehet – jotka olivat aina myös puhujia – oli perehdytettävä filosofiaan. Näin ollen oikein käytettynä retoriikka olisi elintärkeä Rooman yhteiskunnalle.²³⁸ Teoksessaan Cicero luo kuvan roomalaisesta unelmapuhujasta. Sellaisen puhujan puhetaitoon yhtyy poliittinen viisaus, jossa painottuu moraalinen toimijuus.²³⁹

Ciceron teoksella oli siten myös kasvatusteorologinen puolensa, ja sitä ei voida pitää pelkkänä teknisenä oppikirjana. Lisäksi, kuten luvussa 2 on tullut ilmi, Roomassa oli olemassa muutama latinankielinen retoriikan oppikirja jo ennen *De oratore* -teosta, joten oppikirjamaiselle teokselle ei ollut ensisijaista tarvetta. Aiemmissä teoksissa filosofian ja retoriikan suhdetta oli käsitelty täysin notionaalisesti eikä siitä esitetty lainkaan konkreettisia johtopäätöksiä.²⁴⁰ Sitä vastoin teoksessaan *De oratore* Cicero halusi luoda ensimmäistä kertaa roomalaisessa perinteessä kokonaisvaltaisen kuvan hyveellisestä puhujasta, jonka esimerkistä ei ainoastaan opittaisi hyveellisen puhujan puhetaidollista puolta, vaan myös kasvettaisiin hyveelliseksi ja viisaaksi johtajaksi. Teoksen motiivin johdosta sitä on myös kutsuttu Ciceron kulttuurihankkeeksi.²⁴¹

Ciceron kirjeestä Atticukselle käy ilmi hänen valmistelleen teostaan huolella pitkän aikaa.²⁴² Saatettuaan sen valmiiksi Cicero lähetti kopion ystävälleen Lentulukselle, jonka pojan haluttiin opiskelevan sen avulla.²⁴³ Yleisesti hyväksytty näkemys on, että *De oratore* valmistui vuonna 55, minkä jälkeen se lähti leviämään.²⁴⁴ Kasvatuksellisen funktion lisäksi on nostettu esiin muutamia muita tekijöitä, joita

236 Ks. Culpepper Stroup 2010, 34.

237 Platon kehittää teoriaa erityisesti teoksessaan *Valtio*. Thesleff (1989, 92–3) tulkitsee, että Platonin mukaan ihmiskunnan onnettomuudet voidaan saada päättymään niin, että valtion johtajista tulee filosofeja tai filosofeista johtajia. Yleensä Platonin ajattelun tulkinnassa painotetaan jälkimmäistä tapaa, jota seuraan itekin, torjumatta kuitenkaan tyystin Thesleffin tulkintaa.

238 Dugan 2013, 26–31. Cicerolle retoriikan ja politiikan yhteys oli polttava aihe (Vickers 1998, 8). Yleisesti ottaen hän koki itsensä pikemminkin puhujaksi ja valtiomieheksi kuin filosofiksi (Dominik & Hall 2010b, 6).

239 May 2002b, 1; Steel 2010, 43; Bell 2013, 174; Zetzel 2013, 184.

240 Corbeill 2002a, 37; Wisse 2002a, 361; Wisse 2002b, 375. Yksi ensimmäisistä retoriikan oppikirjoista oli todennäköisesti Ciceron itsensä kirjoittama teos *De inventione*, johon hän viitanee teoksessaan (*de orat.* 1.5). Ks. myös luku 2.

241 Wisse 2002b, 375.

242 Att. 4.13.2: *De libris oratoriis factum est a me diligenter: diu multumque in manibus fuerunt.*

243 Cic. *fam.* 1.9.23.

244 Rackhamin (1942, ix) mukaan teos valmistui alkuvuodesta, Wissen (2002b, 375) mukaan loppuvuodesta. On myös mahdollista, että teos valmistui ja lähetettiin osissa kirja kerrallaan (Wilkins 1892, 3).

Cicero lienee halunnut edistää hankkeellaan. Atkins mainitsee kilpailun kreikkalaisten kanssa.²⁴⁵ Kun alun perin kreikkalaiset tieteet olivat kulkeutuneet Roomaan, roomalaisten kirjailijoiden oli mahdollista alkaa haastaa kreikkalaisia. Teoksessa tunnustetaan, että tieteet, kuten retoriikka, ovat syntyneet Ateenassa, mutta samalla todetaan Ateenan sammuneen tieteiden tyysijana ja viisauden siirtyneen Roomaan.²⁴⁶ Koska retoriikka ja filosofia olivat eläneet jo vuosisatoja erillisissä koulukunnissa, Cicero lienee löytänyt ainutlaatuisen mahdollisuuden yhdistäessään ensimmäistä kertaa systemaattisessa tutkimuksessaan retoriikan ja filosofian toisiinsa tuottaakseen roomalaiselle kirjallisuudelle mainetta. Toinen merkittävä piirre teoksessa on ratkaisun etsiminen attikismin ja asianismin väliseen kiistaan. Itse asiassa teos on niin merkittävä tämän teknisen kysymyksen osalta, että esimerkiksi Vasaly näkee vuoden 55 kiistan käännekohtana.²⁴⁷ Gainesin mukaan retoriikka ja filosofia olivat erottamaton osa toisiaan Ciceron kirjoituksissa siitä lähtien.²⁴⁸

Kaiken lisäksi *De oratore* tarjoaa systemaattisen katsauksen retoriikan teoriaan sekä tietoa filosofian historian keskeisistä kehityslinjoista. Teoksen retoriikan teoriassa Ciceron on nähty edustavan aristoteelista perinnettä²⁴⁹, mitä tukevat aiemmin esiin tuodut kuvaukset filosofisesta paradigmanmuutoksesta Roomassa peripateettisempaan ja akatemialaisempaan suuntaan. Myös teoksen filosofisissa osuuksissa on havaittavissa Platonin ja Aristoteleen perinteen suosimista, minkä esitän seuraavassa luvussa 5.

Teoksessaan Cicero myös perehdyttää roomalaisia kreikkalaisesta *paideia*-ajattelusta alkunsa saaneeseen *humanitas*-ajatteluun, johon liittyvät teoksessa teemat laaja-alaisesta oppineisuudesta ja eettisestä toimijuudesta. Myös teoksessa esitetty huumoriteoria on osa kreikkalaista *paideia*-ihannetta, sillä huumori kuului humanin yksilön olemukseen.²⁵⁰ Teoksessa esitetyn teorian on havaittu olevan peräisin peripateettiselta koulukunnalta.²⁵¹ Muilta osin teoksen *humanitas*-ajattelu on Platonin ja Isokrateen perinteen yhdistämistä.²⁵² Teos on Ciceron ajattelun kulmakivi myös siinä mielessä, että hänen ajattelunsa voima yhdistyy siinä suureen luovuuteen, millaista hän

245 Atkins 1952, 20.

246 *De orat.* 1.13–14, 3.43.

247 Vasaly 2002, 83.

248 Gaines 2002, 445.

249 May 2010, 254.

250 Oksala 1999, 248. Yleensä Cicero käyttää huumorin yhteydessä termejä *sales*, *facetiae* ja *lepos*.

Cicero mainitsee teoksessaan (2.270) muun muassa Sokrateen huumorin ja ihmisrakkauden (*lepos et humanitas Socratis*). Yleensä huumori jaettiin latinan kielessä kahteen päälajeihin: *cavillatio et dicacitas* (Kennedy 1994, 145).

251 Rabbie 2010, 214.

252 Oksala 1999, 247; Kennedy (1994, 46–7) kuvaa Isokratesta ilmaisulla *the father of liberal education*.

ei kokenut kirjoittaessaan esimerkiksi filosofisia teoksiaan.²⁵³ Myöhemmin hän viittasi filosofisiin teoksiinsa kreikkalaisella termillä *apografa* (ἀπόγραφα) – ne olivat lähestulkoon käännöksiä kreikkalaisten töistä ja vaatineet häneltä omien sanojensa mukaan vähän vaivaa.²⁵⁴ Poikkeuksellisen omaperäisen sisältönsä lisäksi *De oratore* on Ciceron pisin teos.²⁵⁵

De oratore on kreikkalaisten esikuviansa mukaisesti dialogimuotoinen. Tutkimuskirjallisuudessa väitetään joskus epätarkasti, että teos noudattaa Platonin dialogiperinnettä, mikä on totta siltä osin, että Platon oli panemassa alulle dialogimuotoista kirjoitusperinnettä, mutta tarkalleen ottaen Cicero seuraa Aristoteleen dialogien muotoa,²⁵⁶ minkä hän vahvistaa kahteen otteeseen kirjeissään.²⁵⁷ Aristoteleen dialogit eivät olleet Platonin dialogien tapaan nopeasti eteneviä, tiiviitä ja väitteleviä, vaan aina yhden keskustelijan pitkää ja laveaa esitystä.²⁵⁸ Mahdollisesti Cicero tutustui Aristoteleen kadonneisiin dialogeihin sen jälkeen, kun Sullan sotaretkien saaliina Roomaan oli rahdattu Aristoteleelle kuulunut kirjasto vuoden 87 eKr. jälkeen.²⁵⁹ Edellä olen maininnut myös Platonin teosten *Faidros* ja *Gorgias* merkityksen Ciceron teoksen taustalla. Näin ollen *De oratore* viittaa sekä muotonsa että sisältönsä puolesta kreikkalaisiin esikuviansa.

Kuriositeettien lisäksi antiikin kirjakulttuurissa oli paljon painavampia – ja tässä yhteydessä myös pakottavampia – syitä käyttää dialogimuotoa. Aiemmin on tullut esille, että Platon ja Cicero joutuivat kirjoittamaan teoksensa poikkeuksellisissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa, joissa sananvapaus oli rajoittunut.²⁶⁰ Dialogimuoto mahdollisti yhteiskunnallisesti vaikeiden asioiden käsittelemisen ja kriittisten näkemysten kätkemisen eri keskustelijoiden äänten ja tulkintojen taakse. Esimerkiksi teoksen *De oratore* kirjoittamisen aikoihin suoranaiset manifestit filosofian ja retoriikan yhdistämiseksi olisivat todennäköisesti aiheuttaneet ongelmia. Koska aihetta oli vaikea

---

253 Frank 1965, 163; Wilkins 1892, 1–2.

254 Rackham 1942, x–xi.

255 Vickers 1998, 29.

256 Asiaa käsittelevät toisistaan eriäviä näkökantoja esittäen muun muassa Wilkins (1892, 3–4), Rackham (1942, xi–ii), Kennedy (1994, 141), Vickers (1998, 29), Culpepper Stroup (2010, 33). Ks. myös kreikkalaisesta dialogista yleisesti Berry & Erskine 2010b, 11–12.

257 *Fam.* 1.9.23.: *...scripsi igitur Aristotelio more, quemadmodum quidem volui, tres libros in disputatione ac dialogo de oratore... Att.* 8.19.4.: *Quae autem his temporibus scripsi Aristotelium morem habent, in quo sermo ita inducitur ceterorum ut penes ipsum sit principatus.*

258 Wilkins 1892, 2.

259 Kennedy 1994, 141. Aristoteleen sittemmin kadonneista dialogeista tiedetään nimeltä muun muassa *Gryllos*.

260 Voitaneen tulkita, että Platonin kirjallisiin hankkeisiin vaikuttivat poliittiset syyt kun taas Ciceron hankkeisiin selvemmin myös kulttuuriset syyt.

lähestyä hienovaraisesti, dialogi antoi aivan erityistä vapautta keskustella siitä. Aiheen vakavuuteen liittyen Cicero käyttää dialogissaan arvovaltaisia roomalaisia, suuria puhujia, joiden suulla aikalaisten näkökulmasta kriittiset asiat esitetään. Kyseessä oli Ciceron tietoinen strategia keskustella roomalaisen arvovallan (*auctoritas*) turvin.²⁶¹ May tunnistaa strategian keskeiseksi roomalaisessa kirjallisuudessa.²⁶² Edellä mainittujen piirteiden lisäksi dialogilla on muitakin kirjallisia etuja, jotka vieläpä tehostavat sen vaikutusta. Siihen liittyvät omanlaisensa kirjallinen vapaus, keveys ja eläväisyys, jotka tekevät siitä kirjallisesti viehättävää, jolloin on todennäköisempää, että sitä lukee laajempi yleisö.²⁶³

On myös tärkeä havaita, miten Cicero argumentoi teoksessaan filosofian aseman. Toisessa luvussa olen esittänyt, kuinka pieni joukko roomalaisista oppineista oli loppujen lopuksi kiinnostunut filosofiasta. Niinpä Cicero tekee myös toisen poikkeuksellisen ratkaisun: hän tyytyy vain esittämään, miksi filosofia ja retoriikka kuuluvat yhteen. Hän jättää lukijoidensa tehtäväksi pidemmälle menevien johtopäätösten tekemisen. Myöhemmin hän siirtyi kirjoittamaan täysimittaisesti filosofisia teoksia, jotka voidaan nähdä hänen ajattelunsa johdonmukaisena syventymänä. Hän saattoi siis olla tietoinen, ettei hän vielä teoksessa *De oratore* voisi esittää laajaa teoriaa, jossa filosofia ja retoriikka ovat yhtyneinä, vaan aluksi hän voisi ainoastaan esittää niiden kuuluvan erottamattomasti yhteen. Toisaalta samaan teokseen ei olisi voitukaan sisällyttää niin laajaa hanketta.

Kirjoittaessaan teostaan Ciceron eräs ongelma on ollut, miten hän saisi roomalaisen yleisön kiinnostumaan teoksesta ja lukemaan sitä. Edellä olen nostanut esiin yhden ratkaisun: hän kirjoitti sen dialogimuotoon. Toiseksi kysymykseen voidaan vastata vieläkin yksinkertaisemmin: ei ole varmaa, mitä Ciceron aikalaiset tarkalleen ajattelivat teoksen sisällöstä, mutta yleisesti sen on todennäköisimmin uskottu käsittelevän puhujaa (*de oratore*), kuten hän kirjeessään sitä luonnehtii.²⁶⁴ Kolmanneksi Cicero käsittelee retoriikan teorian rinnalla filosofiaa, jolloin lukija joutuu seuraamaan myös keskustelua filosofiasta.

---

261 Att. 13.19.4: *Sunt etiam de oratore nostri tres libri, mihi vehementer probati. In eis quoque eae personae sunt ut mihi tacendum fuerit, Crassus enim loquitur, Antonius, Catulus senex, C. Iulius frater Catuli, Cotta, Sulpicius.*

262 May 2002c, 61.

263 Atkins 1952, 25–6.

264 Ks. esim. *fam.* 1.9.23.

Ratkaisua retoriikan ja filosofian väliseen ristiriitaan haetaan lyhyissä otteissa teoksen jokaisessa kolmessa kirjassa.²⁶⁵ Teoksesta löytyy lisäksi runsaasti irrallisia, suoria ja epäsuoria, viittauksia filosofiaan. Keskustelu etenee vaikeasti ja aiheeseen palataan kerta toisensa jälkeen uudestaan. Vaikka teos pyrkii olemaan akateeminen keskustelu, se sisältää valtavan määrän asiaan kuulumattomia viittauksia roomalaiseen maailmaan ja sen käytännönläheisiin aloihin. Teos sisältää myös suuren määrän mainintoja eri tieteenaloista, jotka olivat läheisessä suhteessa filosofiaan mutta jo Ciceron elinaikana hyväksytyin aseman saavuttaneita.²⁶⁶ Kertomusta kehystetään ja viedään eteenpäin niihin liittyvillä esimerkeillä ja kielikuvilla.²⁶⁷ Maininnat liittyvät erityisesti kohtiin, joissa esiintyy teorian rakentamista tai keskustellaan filosofiasta. Myös retoriikan teorian esittelemisen yhteydessä esiintyy tällaisia kohtia, mutta niitä on suhteellisen vähän.

Tulkitsen edellistä siten, että retoriikka oli jo vakiinnuttanut asemansa roomalaisessa yhteiskunnassa. Koska filosofian osalta niin ei ollut, Cicero osana kirjallista strategiaansa ohjaa keskustelua valitsemillaan esimerkeillä roomalaisesta maailmasta, käytännön läheisistä aloista ja hyväksytyistä tieteistä. Näin uuden ja vaikean asian esitleminen kevenee, neutralisoituu ja helpottuu.

---

265 Pidempiä otteita, joissa filosofiaa käsitellään teoksessa, ovat: 1.42–69, 1.84–93, 1.219–233, 2.151–161, 3.56–82, 3.107–114, 3.139–148, 3.182–187.

266 Cicero on valinnut esimerkkinsä huolella roomalaista yleisöään silmällä pitäen. Esimerkiksi lääketiede oli ensimmäisellä vuosisadalla eKr. roomalaisille tutuin ala, ja sen huomattavin edustaja Roomassa oli Asklepiades (Rawson 1985, viii–ix). Oikeustieteellä ja siviilioikeudella oli Roomassa pitkät perinteet. Runous kumpusi italisesta perinteestä, vaikka siihen alkoikin tulla voimakkaita vaikutteita Kreikasta. Historiankirjoitus liittyi puolestaan alusta asti roomalaiseen identiteetinrakennuspolitiikkaan. Taivaankappaleiden liikkeet taasen määrittivät uskonnollista elämää sekä siitä kumpuavia riittejä. Ks. myös luku 2.

267 Teoksessa viitataan muun muassa näyttelijään ja teatteriin (1.18, 1.118, 1.124–125, 1.128–130, 1.132, 1.251, 1.254, 1.258–259, 2.34, 2.193, 2.233, 3.22, 3.83, 3.102, 3.214, 3.217, 3.220–221), sotapäällikköön ja sotaan (1.7–8, 1.38, 1.58, 1.60, 1.66, 1.131, 1.174, 1.210, 2.49, 2.75–7, 2.84, 2.124, 2.164, 2.168, 2.187, 2.195–196, 2.226, 2.250, 2.262, 2.316–317, 2.325, 3.135–136, 3.167), lääkäriin ja lääketieteeseen (1.62, 2.38, 3.132), maanviljelyyn (1.69, 1.249, 2.38, 2.88, 2.96, 2.131, 3.155, 3.167), vesillä liikkumiseen (1.153, 2.187, 3.69, 3.166, 3.180), gladiaattoriin ja gladiaattoritaisteluun (2.84, 2.316–7, 2.325, 3.86), maalaus- ja veistotaiteeseen (1.73, 2.38, 2.69–70, 2.73, 3.26, 3.98, 3.180, 3.195, 3.217), musiikkiin (1.10, 1.44, 1.187, 2.66, 3.58, 3.98, 3.102, 3.132, 3.174, 3.197), matematiikkaan (1.10, 1.44, 1.61, 1.187, 2.66, 3.58, 3.132), oikeustieteeseen ja siviilioikeuteen (1.18, 1.39, 1.40, 1.58–60, 1.66, 1.73, 1.77, 1.81, 1.111, 1.128, 1.131, 1.159, 1.165, 1.167, 1.170–172, 1.175, 1.179–201, 1.212, 1.234–249, 2.55, 2.84, 2.141–145, 2.226, 2.334–339, 3.2, 3.66, 3.135–136, 3.167, 3.211, 3.225), runoilijaan ja runouteen (1.11, 1.69–70, 1.128, 1.212, 1.217, 2.34, 2.61, 2.187, 2.193–194, 2.222, 3.27, 3.45, 3.53, 3.58, 3.100, 3.102, 3.137, 3.158, 3.171, 3.174, 3.183–198, 3.217–219), historiankirjoitukseen (1.18, 1.159, 1.165, 1.256, 2.36, 2.51–58, 2.62–63), grammatiikkaan (1.10, 1.44), astrologiaan ja astronomiaan (1.69, 1.187, 3.178), arkkitehtuuriin (1.62), Kahdentoista taulun lakeihin (1.58, 1.167, 1.193, 1.195, 1.245), uskontoon ja uskonnollisiin menoihin (1.39, 2.52, 3.73, 3.197), senaattiin ja senaattoreihin (1.8, 1.44, 1.48, 1.73, 1.159, 1.214–215, 2.49, 3.2–5, 3.8, 3.135, 3.167, 3.211) ja urheiluun, peleihin ja leikkeihin (1.73, 1.217, 2.253, 3.58, 3.88).

Toisaalta teos sisältää suuren määrän vastakkainasetteluja, joihin ja joiden kautta etsitään ratkaisuja. Vastakkainasettelut redusoituvat useissa tapauksissa dikotomiaan roomalainen–kreikkalainen. Teoksessa on piirteitä, jotka säilyvät alusta loppuun saakka roomalaisina, mutta silti lähentymistä kreikkalaiseen kulttuuriin tehdään ääri rajoille asti. Filosofian ja retoriikan suhdetta lähestytään pääosin rakentavassa hengessä. Yleisimpiä dikotomioita teoksessa ovat teoria²⁶⁸ ja luonnonlahjakkuus²⁶⁹, rauha ja sota²⁷⁰, retoriikanopettaja²⁷¹ ja puhuja²⁷², senaatti²⁷³ ja Forum²⁷⁴, teoria ja käytäntö²⁷⁵, vapaa-aika ja työ²⁷⁶ sekä puhetaitoa koskien pitkä ja lyhyt sekä vuolas ja suppea²⁷⁷. Filosofian hyväksymiseen liittyvä keskustelu puolestaan linkittyy näihin kaikkiin käsitteisiin ja dikotomioihin. Niinpä teoksessa käydään keskustelua monesta dikotomiasta filosofian hyväksymisen ohessa. Luvussa 5 analysoin keskeisimpien dikotomioiden osalta käytyä keskustelua, jonka kautta filosofia hyväksytään vaihe vaiheelta teoksessa.

Teoksen keskeinen jännite liittyy käytännön ja teorian suhteeseen, josta dialogi itseasiassa alkaa, mutta niiden välille luodaan synteesi, mikä tapahtuu pääasiassa filosofiaa koskevan keskustelun parissa. Roomalaisen kulttuurin pohjalta luonnonlahjakkuuden painottaminen on hallitseva piirre, mutta samalla havaitaan, että kykyjä voi kehittää harjoittelemalla. Tätä kautta päädytään myös koulutuksen ja teorian hyväksymiseen. Sodankäyntimetaforat luovat teoksessa näyttelijämetaforan lisäksi toisen tärkeän metaforien luokan. Toisaalta teoksessa myös esitetään kritiikkiä sodankäynnille. Aihe liittyy laajemminkin Ciceron maalailemaan kuvaan hyveellisestä

268 Koska kyse on dikotomioista, käsiteparit esiintyvät usein yhdessä. Lähestyn tässä yhteydessä teoriaa myös termillä koulutus, joten sekä koulutukseen että teoriaan liittyvät kohdat on laskettu: 1.5, 1.8, 1.14, 1.25, 1.38, 1.54, 1.72, 1.73, 1.78–79, 1.91, 1.95–96, 1.99, 1.102, 1.108–109, 1.113–1.115, 1.132, 1.145–146, 1.148, 1.151–159, 2.11, 2.30, 2.32, 2.44, 2.363, 3.86, 3.195, 3.212.

269 1.5, 1.14, 1.38, 1.95–96, 1.113–1.115, 1.126, 1.145, 2.11, 2.98, 2.216, 3.125, 3.312, 3.229.

270 Nämä kuuluvat kohtiin, joissa keskustellaan sotapäälliköstä ja sodasta.

271 1.52, 1.84, 1.86–87, 3.54, 3.70, 3.75, 3.92–93, 3.121, 3.138.

272 Teos käsittelee puhujaa, joten viittauksia on määrittelemättömän monessa kohdassa.

273 Katso edellä kohdasta ”senaatti ja senaattorit”.

274 Toisen dikotomian muodostavat senaatti ja kansankokous, joten seuraavaan on myös laskettu kohdat, joissa esiintyy kansankokous: 1.32, 1.35, 1.52, 1.78, 1.81, 1.94, 1.108, 1.118, 1.147, 1.149, 1.192, 1.199, 1.219, 1.225, 1.249, 1.260, 2.32–33, 2.41–2.42, 2.55, 2.89, 2.100–101, 2.146, 2.192, 2.198, 2.226, 2.252, 2.267, 3.74, 3.92, 3.133, 3.227.

275 Toinen teoriaan (ks. edellä) liittyvä vastinpari on käytäntö, johon lasken kuuluviksi myös kohdat, joissa puhutaan harjoittelusta: 1.5, 1.14–15, 1.78, 1.95–96, 1.109, 1.147, 1.149–1.152, 2.11, 2.30, 2.218, 2.363, 3.125, 3.190.

276 Nämäkin kohdat esiintyvät yleensä yhdessä: 1.1, 1.3, 1.21, 1.79, 1.95, 2.22, 2.139, 3.122.

277 Näitä kohtia en ole eritellyt, mutta ne liittyvät teoksessa kysymykseen sopivimman puhetyylin löytämisestä.

puhujasta. Sitä tuodaan esiin myös *paideia*-ihanteen muodossa, johon liittyy dikotomia vapaa-aika–työ.

Kaikista voimakkaimmin roomalainen kulttuuri tulee esiin dikotomioissa retoriikanopettaja–puhujaja ja senaatti–Forum. Puhujan esiintymisympäristö on teoksessa yksinomaan Forum, ei senaatti. Teoksen useissa kohdissa tuodaan ilmi, ettei puhujaja saa näyttää kansan silmissä liian oppineelta.²⁷⁸ Toisaalta Ciceron keskeinen hanke on luoda kuva oppineesta puhujasta. Teoksessa myös parjataan retoriikanopettajajia, jotka ovat vieraantuneet käytännön tilanteiden ymmärtämisestä liu’uttuaan liiaksi teorian opettamiseen.²⁷⁹ Voimakkaimpien dikotomioiden osalta keskustelussa ei rakennu vaihe vaiheelta muodostettujaja yksimielisijä johtopäätöksiä, vaan tulokset jäävät vaillinaisiksi. Koska teoksen pohjavire on hyvin käytäntöpainotteinen, filosofian osalta käyty keskustelu on hankala.

De oratore on osoitus siitä, että Cicero joutui tekemään sekä teostansa koskevia muodollisia että sisällöllisijä ratkaisujaja ottaessaan huomioon lukijakunnan ja kulttuurihistoriallisen tilanteen. Näistä ratkaisuista johtuvan ajoittaisen sekavuuden vuoksi teosta on myös kritikoitu. Cicero oli kuitenkin itse tyytyväinen aikaansannokseensa.²⁸⁰ Lisäksi roomalainen luki teosta aivan toisin kuin moderni lukijaja. Erityisesti roomalaiset retoriikan alan tuntijat olivat tottuneet pilkkomaan kompleksisenkin materiaalin osiin, jäsentelemään sen ja luomaan jäsentelyyn perustuvan kokonaisuuden. Näin ollen *De oratore* ei osoittaudu oikeustapausta monimutkaisemmaksi. Lisäksi sitä käytettiin oppikirjana, joten oppilas saattoi lukea sen useaan kertaan omaksuen lopulta Ciceron aluksi mystisiltä ja jopa ristiriitaisiltakin vaikuttavat näkemykset. (Teoksestahan saa lopulta sen kuvan, että filosofiaan kannattaa perehtyä.)

Oppinut lukijakunta on puolestaan saattanut huomioida siitä toisenlaisia piirteitä. Kolmen kirjan muodostama systeemi, jossa päädytään johtopäätöksiin, muistuttaa loogista syllogismia: ensiksi esitetään premissit ja lopulta niistä johdettu johtopäätös. May on tulkinnut Antoniuksen puheenvuorot Akatemian filosofian värjäämiksi.²⁸¹ Näin ollen yleisten vihjeiden lisäksi teoksessa on havaittavissa myös erityispiirteitä, jotka kumpuavat Aristoteleen ja Platonin perinteestä. Yleisesti ottaen

---

278 1.12, 1.48, 1.219, 1.260, 2.153, 3.66, 3.211.

279 Toisessa luvussa kuvailin yleisellä tasolla muutoksia roomalaisessa retoriikanteoriassa ja sen opetuksessa.

280 Ks. esim. *Att.* 4.13.2.

281 May 2010, 254.

sekä kreikkalaisiin että roomalaisiin filosofeihin viitataan koko teoksen ajan. Ajan hengen mukaisesti kreikkalaisista filosofeista puhutaan hieman vähätellen, jopa leikitellen ja pilailten. Kuitenkin teoksen kolmannessa kirjassa, heti kun filosofian ja retoriikan erityislaatuinen suhde on hyväksytty, filosofien oppeihin viitataan ilman minkäänlaista pejoratiivista sävyä, ja heidän teorioistaan ammennetaan suoraan retoriikan teorialle.²⁸²

Modernissa tutkimuksessa teosta on moitittu sekä muotonsa että sisältönsä osalta. Vickersin mukaan muoto aiheuttaa ongelmia myös sisällölle.²⁸³ Teosta on pidetty vaikeaselkoisena, pitkänä, itseään toistavana, huonosti argumentoivana, sekavana, liian monipolvisena ja pääkysymyksen, filosofian ja retoriikan suhteen, yhtenäen sivuuttavana.²⁸⁴ Olen esittänyt edellä, miksi teoksesta voi jäädä tällaisia vaikutelmia. Teokselle kritiikkiä esittävät eivät ole ottaneet riittävästi huomioon kulttuurihistoriallista ympäristöä, jonka tuotos se on. Lisäksi tuon seuraavassa tutkimusluvussa esille, että retoriikan ja filosofian suhteesta päädytään johtopäätöksiin – vieläpä filosofia hyväksytään osaksi roomalaisille suositeltavia opinaloja. Kriittisistä näkemyksistä poiketen Wilkins esittää, että *De oratore* on Ciceron taitavin ja hiotuin teos, joka menee muotonsa ja sisältönsä puolesta kirjoittajansa kaiken muun tuotannon edelle. Lisäksi se hänen mukaansa on malliesimerkki klassisen latinan käytöstä.²⁸⁵

4.5 Dialogin osanottajat

Cicero sijoittaa teoksensa vuoteen 91 eKr. Rauhattoman ajanjakson vuoksi on vetäydytty maaseudun rauhaan Crassuksen maatilalle, jonka rauhaisessa puistikossa dialogin keskustelu käydään parin päivän aikana. Keskustelijat ovat historiallisia hahmoja, jotka ovat tulleet tunnetuiksi muun muassa politiikan, oikeustieteen, sodankäynnin, puhetaidon ja oppineisuuden saralla. Ennen kaikkea heidät tunnetaan

---

282 Filosofiasta ja filosofeista tehtyjä selvästi negatiivisia mainintoja on kohdissa 1.55, 1.57, 1.75, 1.193, 1.195, 1.230, 2.21, 2.75, 2.158–159, 2.285, 3.122, 3.147. Samanlaisia mainintoja kreikkalaisista on kohdissa 1.47, 1.105, 1.197–198, 2.4, 2.18, 2.75–77, 2.139. Vaikka tällaiset kohdat ovat jonkin verran tulkinnanvaraisia, ne vähenevät teoksen edetessä. Roomalaisia ei käsitellä negatiivisesti yhdessäkään teoksen kohdassa.

283 Vickers 1998, 29–30.

284 Douglas 1965, 154; Wilkinson 1982, 259; Vickers 1998, 34–6.

285 Wilkins 1892, 1–2; Powell (2013, 41–2) puolestaan ylistää Ciceron latinaa kieliopillisten normien noudattamisesta, täsmällisestä sanavalinnasta, lauseiden selkeydestä ja asiapitoisuudesta sekä tyylin rikkaudesta.

kuitenkin roomalaisina poliitikkoina.²⁸⁶ Aikakautensa merkittävimminä puhujina keskustelijat ovat sopivia käsittelemään myös puhetaitoa koskevia asioita.²⁸⁷

Cicero kirjoittaa myös Rooman yleistä kulttuurihistoriaa ja omaa henkilöhistoriaansa, sillä keskustelijat vaikuttivat myöhäistasavallan Rooman kulminoiviin tapahtumiin ja olivat kosketuksissa Ciceroon ja hänen lähipiiriinsä. Edellä olen tuonut kolmannessa luvussa ilmi, että pääkeskustelijat olivat Ciceron opettajia ja esikuvia. Myös sivukeskustelijat opettivat häntä ja kuuluivat hänen ystäväpiiriinsä. Rawsonin mukaan Cicero yrittää luoda hyvin todenmukaisen älyllisen ja sosiaalisen ympäristön keskustelijoiden kautta. *De oratore* on hyvin laaja poikkileikkaus aristokratian elämästä kyseisenä aikana. Cicero kehittelee näkemyksiään keskustelijoiden avulla läpi teoksen mutta ei välttämättä esitä heidän todellisia mielipiteitään.²⁸⁸

Cicero esiintyy omana itsenään eli minä-kertojana teoksensa kirjojen johdannoissa, joissa hän kirjoittaa veljelleen Quintukselle. Hän myös toimii paikoitellen kertojana yleisesti, mitä voidaan luonnehtia ilmaisulla hän-kertoja.²⁸⁹ Lisäksi Cicero puhuu keskustelijoidensa kautta, mikä on pääasiallinen esitystapa teoksessa. Joissakin kohdissa keskustelijat siteeraavat historiallisia henkilöitä, joten Ciceron voidaan tulkita puhuvan neljällä tasolla. Teoksen tyyliä voidaan luonnehtia historiallis-fiktiiviseksi narratiiviksi: siinä esiintyy runsaasti viittauksia todellisiin historiallisiin tapahtumiin, mutta Cicero antaa keskustelijoille fiktiivistä vapautta puhua.

Voimakas historiallinen kehystäminen liittyy erityisesti ratkaisun hakemiseen filosofian ja retoriikan erityislaatuudessa suhteessa. Sitä koskien teoksessa on myös muutamia mielenkiintoisia vihjeitä, joita ei ole huomioitu kommentaari- tai tutkimuskirjallisuudessa. Mucius Scaevolän syntymän ajankohta sijoittuu likimain hetkeen, jolloin ensimmäinen kreikkalainen filosofilähetystö saapui Roomaan.²⁹⁰ Pääkeskustelijat Crassus ja Antonius ovat puolestaan juuri senikäisiä, että heitä ehtivät opettaa toisen vuosisadan keskeisten filosofikoulujen merkittävimmät opettajat. Suorin vihje on kuitenkin ajankohta, johon teos sijoitetaan: Vuotta aiemmin Roomassa oli

---

286 Wisse 2002b, 379; Rawson 1985, 3; Wilkins 1892, 6.

287 Dench 2013, 132.

288 Rawson 1985, 3; Ks. myös Wisse 2002b, 376.

289 Cicero puhuu minä- tai hän-kertojana teoksessaan kaiken kaikkiaan 67 kohdassa (Liite A). Joissakin kohdissa kertoja on vaikea erottaa, mikä liittyy erityisesti kohtiin, joissa minä-kertoja siirtää puheenvuoronsa hän-kertojalle (1.24–29).

290 Scaevola oli vuoden 117 eKr. konsuli, joten hänen on täytynyt syntyä viimeistään 160 eKr. mutta mahdollisesti aiemmin. Ks. Wilkins 1982, 21–2.

suunnattu edikti retoriikanopettajia vastaan. Samana vuonna oli myös karkotettu stoalainen Publius Rutilius Rufus, joka oli ollut ensimmäisten merkittävimpien roomalaisten oppineiden oppilas ja filosofi.²⁹¹ Tässäkin mielessä Ciceron teoksen syntyhistoriaan liittyy samanlaisia syitä kuin Platonin teoksilla. Henkilövalinnoillaan ja ajankohdalla Cicero halunnee viitata Roomassa vallinneisiin aatehistoriallisiin tapahtumiin: keskustelijoiden elämänkaaret sulkevat sisäänsä Rooman aatehistorian keskeiset kaudet sen osalta, mitä tulee teoksessa käsiteltävien asioiden sisältöön. Teoksella puolestaan viitataan tiettyihin aikakauden tapahtumiin.

Teoksen pääkeskustelijat ovat Lucius Licinius Crassus ja Marcus Antonius. Muut keskustelijat ovat Publius Sulpicius Rufus, Gaius Aurelius Cotta, Quintus Mucius Scaevola Augur, Quintus Lutatius Catulus ja Gaius Iulius Caesar Strabo Vopiscus.²⁹² Crassuksen ja Antoniuksen puheenvuorojen määrissä ei ole suurta eroa. Crassus puhuu 354:ssä, Antonius 330 kappaleessa. Vaikka kappaleet eivät olekaan samanpituisia, heidän puheenvuorojensa määrästä voidaan tehdä suuntaa antavia kvantitatiivisia johtopäätöksiä. Crassus ei ole pääpuhujana puheen määrällä mitattuna vaan keskustelun dominoijana ja ohjaajana. Muut puhuvat seuraavasti: Caesar 81, Catulus 43, Scaevola 25, Sulpicius 18 ja Cotta 10 kappaleessa. Koska heidän roolinsa on pikemminkin kysellä ja kommentoida väliin, heidän puheosuutensa ovat suhteellisestikin pienemmät. Caesar on poikkeus, sillä hän esittää toisessa kirjassa huumoriteorian.²⁹³ Teos näyttää puheen jakautumisen osalta seuraavan aristoteelisen dialogin mallia sen mukaisesti kuin sen olemusta on luonnehdittu.²⁹⁴

Crassuksen (n. 140–91²⁹⁵ eKr.) elämä muistuttaa monin tavoin Ciceron elämää.²⁹⁶ Hän sai oppia tuon ajan oppineimmilta roomalaisilta²⁹⁷, opiskeli myöhemmin

291 Badian 2003p, 1340–1; *de orat.* 1.227–9.

292 Teoksessa käytetään kutsumanimiä Crassus, Antonius, Sulpicius, Cotta, Scaevola, Catulus ja Caesar. Näitä nimiä käytän tässä tutkimuksessa jatkossa. Scaevolaa kutsutaan teoksessa myös nimellä Mucius ja Caesaria nimellä Iulius.

293 Ks. Liite A.

294 Ks. esim. Wilkins 1892, 3–4.

295 Mikäli teoksen antamiin tietoihin voidaan luottaa, Crassuksen kuolinpäiväksi voidaan laskea 19.9.91 eKr. (*de orat.* 3.2, 3.6).

296 *De oratore* -teoksessa on useita kohtia, joita voidaan tulkita siten, että Cicero samaistaa itsensä Crassukseen: 1.24, 1.95, 1.98, 1.106, 1.121, 1.136, 1.145, 1.150, 1.154–9, 1.224–5, 2.143–4, 3.4, 3.7, 3.74, 3.121. En avaa kyseisiä kohtia, mutta esimerkiksi 1.136, jossa viitataan Crassuksen kirjuriin Difilokseen, voidaan tulkita viittauksena Ciceron omaan kirjuriin Tiroon. Tulkintaa, että Cicero rinnastaa itseään Crassukseen, tukee se, että viittaukset ovat usein hyvin keinotekoisesti rakennettuja ja irrallisia, varsinaiseen asiaan kuulumattomia. Crassuksesta annetaan poikkeuksellisen paljon sellaista tietoa, joka voidaan liittää Ciceron elämään.

297 Häntä opettivat Lucius Coelius Antipater (Pelling 2003, 355), Publius Mucius Scaevola ja Quintus Mucius Scaevola (Badian 2003l, 999; Badian & Honoré 2003, 999). Publius Mucius Scaevola oli Quintus Mucius Scaevola Augurin serkku. Quintus Mucius oli puolestaan Publiuksen poika. (Wilkins

Kreikassa²⁹⁸, sai kuuluisuutta ensimmäisellä syytöspuheellaan²⁹⁹, eteni tasaisesti virkauralla (*cursus honorum*)³⁰⁰, oli monien alojen mestari, loisti puhujana ja opetti useita roomalaisnuoria.³⁰¹ Crassus on teoksessa myös dominoivin hahmo, vaikka hänen ikänsä ei saattaisi oikeuttaa siihen, sillä hän on keskustelijoista neljänneksi vanhin.³⁰² Crassukseen ja Ciceroon vaikuttivat samat koulukunnat ja aatteet, sillä heillä oli yhteisiä roomalaisia ja kreikkalaisia opettajia. Suurissa määrin he myös vastasivat uusiin aatteisiin samalla tavalla. Tämän vuoksi Cicero lienee kokenut, että Crassus oli itse asiassa ensimmäinen roomalainen, joka huomattavasti jakoi samoja näkemyksiä, joita hän oli kirjallisessa kulttuurireformissaan panemassa alulle. Crassus sopi siten hyvin esittämään Ciceron näkemyksiä.

Dialogin toinen pääpuhuja on Marcus Antonius, triumvir Marcus Antoniuksen isoisä. Hän syntyi noin vuonna 143 eKr. Hän oli Crassuksen ohella sukupolvensa merkittävimpiä puhujia. Antoniuksen ura alkoi menestyksekkäällä Gnaeus Papirius Carbon³⁰³ syyttämällä vuonna 112. Hänen varsinainen virkamiesuransa alkoi preetorina vuonna 103, minkä jälkeen hän oli vuoden 99 konsuli ja 97 kensori.³⁰⁴ Myös Antonius oli monipuolisesti oppinut ja kirjoitti myös yhden ensimmäisistä latinankielisistä puhetaidon oppaista.³⁰⁵ Badian näkee Antoniuksen kreikkalaisperäisten vaikutteiden vastustajana perustaen väitteensä muun muassa teokseen *De oratore*.³⁰⁶ Kuitenkin teoksen edetessä käy selväksi, että Antonius on ammentanut suuren oppineisuutensa nimenomaan kreikkalaisilta eikä hän vastusta kreikkalaista oppineisuutta muutenkaan.³⁰⁷ Antonius menehtyi vuonna 87 Mariuksen joukkojen väkivallan seurauksena.³⁰⁸

1892, 22.) Kyseiset Scaevolat yhdistelivät roomalaista ja kreikkalaista ajattelua. Quintus kirjoitti 18 osaa käsittävän teoksen *De iure civili* ja lisäksi Khrysippoksen teosta mukailleen teoksen määritelmistä.

298 Kreikassa opiskelua käsittelen seuraavassa luvussa 5.

299 Wilkins 1892, 8–9.

300 Crassus toimi kvestorina, ediliinä, vuoden 95 konsulina ja 92 kensorina (Wilkins 1892, 10–12).

301 Crassus opetti Marcus Livius Drususta (Badian 2003i, 877), Publius Sulpicius Rufusta ja Gaius Aurelius Cottaa. Ks. Badian 2003g, 857; Wilkins 1892, 8–13.

302 Tämä voidaan nähdä Ciceron mahdollisena viittauksena omaan varhaiskypsytyteensä.

303 Crassus puolestaan voitti Gnaeus Papirius Carbon veljen Gaius Carbon (Wilkins 1892, 14).

304 Wilkins 1892, 13–17.

305 Cic. *de orat.* 1.94. Luvussa 3 olen maininnut, että myös hän opetti Ciceroa.

306 Badian 2003a, 114–5.

307 Teoksessa viitataan useassa kohdassa Antoniuksen kreikkalaiseen opettajiin, kreikan kielen taitoon ja filosofian tuntemukseen (2.43, 2.55, 2.59, 2.61, 2.152, 2.153, 2.156–161). Myös hänen Kreikassa opiskelemistaan käsitellään seuraavassa luvussa 5.

308 Wilkins 1892, 16; Badian 2003a, 114.

Crassuksen ja Antoniuksen seuraajia olivat Sulpicius ja Cotta, joista ensimmäinen oli ottanut mallikseen Antoniuksen ja jälkimmäinen Crassuksen.³⁰⁹ Sulpicius oli syntynyt noin vuonna 124 eKr. vanhaan ylhäiseen sukuun. Hän oli optimaattien puolella mutta toimi kansantribuunina vuonna 88. Cicero kuunteli nuoruudessaan Sulpiciuksen puheita, ja hänen mielestään Sulpiciuksen puhe oli tuohon aikaan erittäin voimakasta (*gravissima*) mutta sävyltään myös traagista. Sulpicius kuoli Sullan joukkojen toimesta.³¹⁰ Cotta oli syntynyt samana vuonna kuin Sulpicius. He kuitenkin erosivat monessa suhteessa toisistaan – muun muassa heidän puhetyylejään pidettiin täysin erilaisina. Cotta oli vuoden 75 konsuli. Hän opiskeli maanpakonsa aikana Kreikassa ja oli nähtävästi Uuden Akatemian filosofian kannattaja.³¹¹ Hänkin kuoli sisällissodan myrskyissä.³¹²

Tähän mennessä mainitut henkilöt esiintyvät Ciceron dialogissa alusta loppuun saakka. Muille keskustelijoille on sen sijaan rajatumpi osuus. Quintus Mucius Scaevola Augur on dialogin osanottajista iäkkäin. Hänen puolisonsa oli toisessa luvussa mainitun Gaius Laeliuksen tytär. Hän kuului augurien papistoon ja oli Rooman merkittävimpiä oikeusoppineita. Hän oli myös stoalainen ja yksi ensimmäisistä roomalaisista, joka oli tekemisissä kreikkalaisen oppineisuuden kanssa. Cicero kertoo kirjeessään Atticukselle, että hän halusi Scaevolaa dialogiinsa Platonin mallin mukaisesti vastaamaan ikääntynyttä Kefalosta.³¹³ Scaevolalla on tärkeä rooli heti dialogin alussa: hän on luomassa kyseenalaistuksillaan koko teoksen argumentaatiolle pohjaa. Toisaalta hänen poistumisensa ensimmäisessä kirjassa on tulkittu merkitsevän traditionaalisen roomalaisen stoalaisuuden väistymistä murroksen tieltä.³¹⁴

Quintus Lutatius Catulus oli niin ikään yläluokkainen roomalainen. Hän oli vuoden 102 konsuli. Hän oli hakenut konsulinvirkaa jo kolmesti aiemmin, joten hän oli Crassusta ja Antoniusta hieman vanhempi ja syntynyt noin vuonna 150. Puhetaidon saralla hän oli huomattava muun muassa siksi, että hän piti kreikkalaisen mallin mukaisesti ensimmäisen hautajaispuheen Roomassa (*oratio funebris*), ja sen hän piti äidilleen Popilialle. Cicero ihaili Catulusta, mikä käy monin paikoin ilmi myös hänen teoksistaan. Catulus oli huomattavan oppinut.³¹⁵

---

309 Wilkins 1892, 17.

310 Wilkins 1892, 17–20; Badian 2003t, 1455.

311 Cic. *de orat.* 3.145.

312 Wilkins 1892, 20–1; Badian 2003b, 222.

313 *Att.* 4.3.

314 Wilkins 1892, 21–24; Badian 2003m, 999.

315 Wilkins 1892, 24–5; Badian 2003j, 893.

Gaius Iulius Caesar Strabo Vopiscus oli Catuluksen velipuoli Popilian puolelta. Catuluksen isä kuoli viimeistään vuonna 134, ja Caesar syntyi hyvin pian sen jälkeen. Caesar menestyi pääasiassa oikeuspuhumisen saralla. Hän oli kuitenkin myös vuoden 90 kuruulinen ediili ja 88 konsuli. Puhetaidossa hän oli tunnettu erityisestä kyvystään käyttää huumoria.³¹⁶ Hän esittääkin *De oratore* -teoksen toisessa kirjassa teorian huumorista. Hän kertoo pohjustuksena lukeneensa kreikkalaisten tutkimuksia aiheesta.

---

316 Wilkins 1892, 25–6; Badian 2003f, 784.

5 Teoksen *De oratore* sisältöanalyysi

5.1 Johdanto

Tässä luvussa keskityn filosofian ja retoriikan vuorovaikutuksen analysoimiseen teoksessa *De oratore* sekä siihen, mitä keinoja Cicero käyttää argumentoidessaan niiden yhteyden puolesta teoksensa henkilöihahmojen kautta ja mitä ongelmia siihen sisältyy. Tutkimukseni ydinkysymys kuuluu, minkälaisen prosessin kautta filosofia hyväksytään teoksessa ja miten se ilmentää filosofian problemaattista asemaa roomalaisessa yhteiskunnassa. Oteissa syvennyn analysoimaan tapauskohtaisesti luvussa 2 esiteltyä kreikkalaisen ja roomalaisen maailman vuorovaikutusta sekä edellisessä luvussa 4 esiteltyjä perusdikotomioita.

5.2 Teoriakin on lähtöisin käytännöstä

Tutkimuskysymyksiini liittyvälle keskustelulle luodaan pohja jo heti ensimmäisen kirjan alussa Scaevolän alkaessa puolustaa järkeä kaiken inhimillisen olemisen peruspiirteenä heti Crassuksen puhetaitoa ylistävän puheenvuoron jälkeen.³¹⁷ Scaevolän vasta-argumentit Crassukselle näyttävät tutkimukseni näkökulmasta aluksi ristiriitaisilta, mutta ne palautuvat loppujen lopuksi seuraavanlaiseen keskusteluun: yhtäältä Scaevola alkaa vastustaa oppineisuutta (*ars*) puolustaessaan luonnostaan (*natura*) olevaa järkeilykykyä (*sapientia*)³¹⁸ mutta tuo toisaalta esiin ajatusmallin jokaisesta yksilöstä järkeään käyttävänä oliona. Tätä kautta keskustelu ohjautuu myöhemmin analysoimaan filosofian asemaa. Scaevolän argumentoinnissa näkyy myös tuonnetun esiin tuomani erimielisyys filosofien ja reetorien välillä. Seuraavassa siirtymässä puheen ja järjen suhteesta edetään keskusteluun käytännön ja muodollisen oppineisuuden eli teorian suhteesta, joista päädytään kysymykseen filosofiasta, sen suhteesta retoriikkaan ja unelmapuhujaan. Lopulta kolmannessa kirjassa synteesi huipentuu Cicerolle tyypilliseen kolmijakoon, jossa tuodaan esiin alojen – retoriikka, filosofia ja politiikka – yhteys.

---

317 Teoksen dialogi alkaa kohdasta 1.28. Pian alun jälkeen Crassus ylistää puhetaitoa (1.30–34), minkä jälkeen Scaevola jatkaa vasta-argumenteillaan (1.35 alkaen).

318 Scaevola ei käytä täsmälleen mainittuja ilmaisuja, mutta hänen aloittamansa keskustelu palaa näihin termeihin.

Teoksen alkupuolen voimakasta kritiikkiä retoriikkaa kohtaan voidaan pitää kirjallisteknisenä strategiana, jossa käytetään apuna sensitiivistä aihetta. Teoksessaan Cicero kertoo, että mielenkiintoiset asiat täytyy esittää alussa.³¹⁹ Cicero ei olisi saanut samanlaista otetta lukijaansa, jos hän olisi heti teoksensa alussa alkanut kyseenalaistaa filosofiaa. Toisaalta hän myöhemmin avaa varsin rohkeasti keskustelun siitä, millä perusteella retoriikkaa voidaan pitää tieteenä, jos filosofia ei sitä ole.

Scaevola aloittaa Crassuksen haastamisen vastaamalla hänen retoriikkaa ylistävään puheenvuoroonsa:

Tum Scaevola comiter ut solebat, "cetera" inquit "adsentior Crasso, ne aut de C. Laeli soceri mei aut de huius generi aut arte aut gloria detraham, sed illa duo, Crasse, vereor ut tibi possim concedere: unum quod ab oratoribus civitates et initio constitutas et saepe conservatas esse dixisti, alterum quod remoto foro, contione, iudiciis, senatu statuisti oratorem in omni genere sermonis et humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit aut initio genus hominum in montibus ac silvis dissipatum non prudentium consiliis compulsus potius quam disertorum oratione delentum se oppidis moenibusque saepsisse? Aut vero reliquas utilitates aut in constituendis aut in conservandis civitatibus non a sapientibus et fortibus viris sed a disertis ornateque dicentibus esse constitutas?

Scaevola virkkoi leppoisaan tapaansa: Olen kaikessa muussa samaa mieltä Crassuksen kanssa mutta pahoin pelkään, etten voi myöntää sinulle, Crassus, kahta asiaa – enkä suinkaan halua viedä kunniaa apeltani Gaius Laeliukselta tai hänen läsnäolevalta vävyltään tai vähätellä heidän kykyjään. Ensiksikin sanoit puhujien aikojen alussa perustaneen ja usein myös pitäneen yllä yhteiskuntaa ja toiseksi väitit puhujan olevan pätevä kaikilla puheen ja inhimillisen tietämyksen aloilla eikä pätevyyden rajoittuvan vain Forumiin, kansankokoukseen, oikeussaliin ja senaattiin. Onko joku tosiaankin kanssasi samaa mieltä siitä, että aikojen alussa vuorille ja metsiin levittäytynyt ihmiskunta olisi alkanut rakentaa ympärilleen kaupunkeja ja muureja kaunopuheisten puhujien houkuttelemana eikä niinkään viisaiden neuvojen taivuttamana? Tai että muut valtioiden perustamiseen tai ylläpitämiseen liittyvät hyödyt olisivat kaunopuheisesti ja runollisesti puhuvien puhujien eivätkä viisaiden ja rohkeiden miesten ansiota?³²⁰ (1.35–6.)

Scaevolalla puheenvuorossa Cicero tuo keskustelun filosofian ja retoriikan vastakohtaisuudesta roomalaiseen ympäristöön ja alkaa rakentaa sillä koko teoksensa

---

319 *De orat.* 2.315.

320 Suomennoksissa on käytetty Aulikki Vuolan käännöstä (2006). Muutamassa kohdassa käännöstä on muutettu sopivammaksi.

pohjavirettä. Luvussa 4 totesin tämän keskustelun palaavan kreikkalaisesta maailmasta perua olleeseen jaotteluun, joka ilmaistiin latinan kielessä muun muassa termeillä *res* (asiat) ja *verba* (sanat). Scaevolun puheenvuorossa korostuu käytännöllisen viisauden ja roomalaisten perinteiden puolustus. Hän nostaa esiin Forumin, kansankokouksen, oikeussalin ja senaatin, jotka edustavat teoksen yleisimpiä dikotomioita ja ovat esimerkkejä roomalaisesta käytännöllisestä elämästä. Erityisesti hän asettuu vastustamaan Crassuksen puheenvuorossa esitettyä näkemystä kaunopuheisuuden voimasta.³²¹ Hän aloittaa argumentaationsa yhteisöjen alkuperää koskevalla kysymyksellä, mikä on yksi tapa pohtia koko inhimillisen olemuksen perustaa. Hän uskoo yhteisöjen synnyn olevan järjenkäytön, ei kaunopuheisuuden ansiota.³²²

Vaikka filosofiaa ei vielä mainita nimellä, Scaevola edustaa stoalaisena sen opinalaa, ja Cicero alkaa hänen kauttansa rakentaa myöhemmin tihenevää keskustelua filosofiasta viisauden käsitteen kautta. Scaevola puolustaa viisautta kaiken taustalla vaikuttavana voimana – vielä alussa viisaus tuodaan esiin viisaiden miesten avulla (*prudentium, sapientibus*). Hän katsoo, että viisaus esiintyy ensisijassa luonnostaan, mikä liittyy roomalaiseen luonnonlahjakkuusnäkökulmaan (*natura*).³²³ Näin luodaan lähtökohta teoksen kolmannessa kirjassa Crassuksen esittämälle filosofian puolustamiselle. Siinä filosofia yhdistetään järkeen, sisäsyntyiseen eli luonnolliseen ominaisuuteen, jota voidaan kuitenkin harjoittaa.

Yleisten nyanssien lisäksi Scaevolun puheenvuoroon sisältyy myös aivan suora viittaus filosofiaan, jonka merkityksen kaikkien roomalaisten lukijoidenkin voidaan arvioida ymmärtäneen.³²⁴ Scaevola viittaa Gaius Laeliukseen (n. 190–129 eKr.), joka oli ensimmäisten roomalaisten joukossa perehtynyt kreikkalaiseen filosofiaan mutta joka tunnettiin myös puhujana.³²⁵ Scaevolun puheenvuorossa Ciceron aloittama filosofian puolustus näyttäytyy erittäin taitavana, sillä Scaevola esiintyy samalla myös roomalaisten perinteiden ja arvomaailman puolustajana (*prudens, sapiens, fortis*).

---

321 Ks. Crassuksen puheenvuoro 1.30–4.

322 Yhteisöjen alkuperää koskeva kysymys tulee esille Ciceron tuotannossa muuallakin. Teoksessaan *De re publica* (1.38–40) hän päätyy syntetisoivaan johtopäätökseen, jonka mukaan yhteisöjen alkuperä on järjenkäytön ja kaunopuheisuuden (*ratio et oratio*) ansiota. Yhteisöjen alkuperää koskeva kysymys oli alun perin mahdollisesti Isokrateen alulle panema (Vickers 1998, 156), jolloin alussa viitataan epäsuorasti teoksen ideaalien keskeiseen innoittajaan.

323 Ks. luvut 2 ja 4.

324 Edellä kuvailtua Ciceron strategiaa aloittaa filosofian puolustaminen voidaan pitää erittäin vaikeana ajatukseltaan.

325 Derow 2003a, 811. Aiemmin olen maininnut luvussa 2, että Laelius osallistui ensimmäiseen Roomaan suunnanneeseen kreikkalaisten filosofien lähetystöön. Laeliuksen tytär oli Scaevolun vaimo, mistä syystä Scaevola kutsuu Laeliusta apekseen (*socer*).

Scaevola jatkaa argumentointiaan kaunopuheisuutta vastaan lainaamalla esimerkkejä Rooman menneisyydestä. Kuten edellisessä luvussa 4 olen esittänyt, tyypillinen tapa kuljettaa kerrontaa teoksessa on ottaa esimerkkejä myös Rooman historiasta. Seuraava puheenvuoro voidaan nähdä *auctoritas*-argumenttina, joka toimii samalla roomalaisia lukijoita viehättävänä valintana.

An vero tibi Romulus ille aut pastores et convenas congregasse aut Sabinorum conubia³²⁶ coniunxisse aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio et sapientia singulari? Quid? In Numa Pompilio, quid? In Servio Tullio, quid? In ceteris regibus quorum multa sunt eximia ad constituendam rem publicam, num eloquentiae vestigium apparet? Quid? Exactis regibus, tametsi ipsam exactionem mente non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus, sed deinceps omnia nonne plena consiliorum, inania verborum videmus?

Vai oletko ehkä sitä mieltä, että maineikas Romulus kokosi yhteen paimenet ja pakolaiset, järjesti avioliitot sabiinaisten kanssa ja tukahdutti rajanaapureiden hyökkäykset kaunopuheisuutensa eikä poikkeuksellisen neuvokkuutensa ja älynsä ansiosta? Miten on Numa Pompiliuksen laita? Entä Servius Tulliuksen? Entä muut kuninkaat, jotka tekivät monia ainutlaatuisia asioita valtion rakentamiseksi – onko kenties havaittavissa jälkeäkään kaunopuheisuudesta? Ja kun kuninkaat oli karkotettu – vaikka ymmärrämmekin, että karkotuksen sai aikaan Lucius Brutuksen mieli eikä kieli – eikö myös silloin kaikki ollut neuvokkuuden eikä suinkaan puhetaidon ansiota? (1.37)

Kreikkalaisten kirjailijoiden tapaan roomalaiset kirjailijat käyttivät myyttisiä hahmoja järkeä tai kaunopuheisuutta edustavina esimerkkeinä. Kreikkalaisessa perinteessä yleisin vastinpari oli Odysseus–Akhilleus, joista edellinen edusti halua ja jälkimmäinen järkeä. Yleisemmällä tasolla asia kosketti koko inhimillisessä olemuksessa ilmenevää kompleksisuutta rationaalisen ja irrationaalisen luonnon välillä.³²⁷ Scaevolan mukaan vastakohtana kaunopuheisuudelle (*eloquentia*) Rooman tarunhohtoinen perustaja Romulus sekä kuninkaat Numa Pompilius ja Servius Tullius edustivat viisautta (*sapientia*). Näin Scaevola esittää saman diskurssin roomalaisin esimerkein. Samalla heti teoksen alkupuolella keskusteluun liitetään poliittinen ulottuvuus, sillä hänen

---

326 Käsikirjoitustraditiossa esiintyy tässä yhteydessä termit *conubia* ja *coniugia*. Edellisen käyttöä tukee se, että Scaevola halunee painottaa sopimukseen pohjautuvaa liittoa; jälkimmäistä tukee *de facto* se, että liitot oli järjestetty väkivallalla ja ryöstöllä (*vi ac latrocinio*). Ks. Wilkins 1892, 100.

327 Oksala 1999, 246. Aiemmin olen esittänyt, että kieli nähtiin useimmiten filosofisessa perinteessä irrationaalisen puolen edustajana.

luettelemansa teot näyttäytyvät roomalaisten arvostamina valtiomiestekoina (*ad constituendam rem publicam*).

Kielenkäyttäjäksi ei Scaevolalla ollut Lucius Junius Brutuskaan, joka oli Rooman tasavallan perustaja ja ensimmäinen konsuli (509 eKr.). Puhetaidon historiaa käsittelevässä teoksessaan Cicero toteaa Brutuksen olleen älykäs tekeydyttyään tyhmäksi (*brutus*) mutta myös kaunopuheinen.³²⁸ Cicero siis ottaa Scaevolalla puheenvuorossa vapauksia muualla sanomaansa verrattuna saadakseen luotua voimakkaamman kontrastin. Scaevola syventää ja tihentää kaunopuheisuuden ja filosofian vastakkainasettelua: Brutus-esimerkissään hän käyttää termejä *mens* ja *lingua*, joiden olen kappaleessa 4 todennut olevan kreikkalaisesta perinteestä tulevia peruskategorioita. Scaevolalla puheenvuoroa roomalaisista suurmiehistä voidaan tulkita siten, että Cicero liittyy Rooman menneisyyteen filosofian eikä kaunopuheisuuden tradition. Tätä tukee myös toisessa luvussa esitetty Ciceron näkemys, jossa hän koki Kreikan filosofisen perinteen siirtyneen Roomaan, sekä kolmannessa luvussa esitetty näkemys, jossa Cicero näki perinteen personoituneen erityisesti hänessä itsessään.

Lopulta Scaevola jatkaa näkemystensä puolustamista asettamalla puhetaidon jopa haitalliseen valoon.

Ego vero si velim et nostrae civitatis exemplis uti et aliarum, plura proferre possim detrimenta³²⁹ publicis rebus quam adiumenta per homines elequentissimos importata; sed ut reliqua praetermittam, omnium mihi videor exceptis, Crasse, vobis duobus elequentissimos audisse Ti. et C. Sempronios, quorum pater homo prudens et gravis, haudquaquam eloquens, et saepe alias et maxime censor salutis rei publicae fuit. Atque is non accurata quadam orationis copia sed nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus transtulit; quod nisi fecisset, rem publicam quam nunc vix tenemus iam diu nullam habemus. At vero eius filii disertum et omnibus vel naturae vel doctrinae praesidiis ad dicendum parati cum civitatem vel paterno consilio

---

328 Brut. 14.53: *Quis enim putet aut celeritatem ingeni L. Bruto illi nobilitatis vestrae principi defuisse? Qui de matre savianda ex oraculo Apollinis tam acute arguteque coniecerit; qui summam prudentiam simulatione stultitiae texerit; qui potentissimum regem clarissimum regis filium expulerit civitatemque perpetuo dominatu liberatam magistratibus annuis legibus iudiciisque devinxerit; qui collegae suo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret; quod certe effici non potuissent, nisi esset oratione persuasum.*

329 Toisessa luvussa olen tuonut esiin, että roomalainen kulttuuri oli ajattelussaan hyvin teknistä ja instrumentaalista, mistä syystä keskeisessä roolissa olivat muun muassa käsitteet hyöty ja haitta (yl. *commoda, incommoda, detrimenta*). Ciceron *De inventione* -teos alkaa (1.1.1.) puhetaidon hyötyjä ja haittoja kyselemällä: *Saepe et multum hoc mecum cogitavi, bonine an mali plus attulerit hominibus et civitatibus copia dicendi ac summum eloquentiae studium. Nam cum et nostrae rei publicae detrimenta considero et maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per disertissimos homines invectam partem incommodorum.*

vel avitis armis florentissimam accepissent, ista praeclara gubernatrice, ut ais, civitatum eloquentia rem publicam dissipaverunt. Quid?

Voisin halutessani mainita niin Roomasta kuin muistakin yhteiskunnista esimerkkejä siitä, kuinka ensiluokkaisen kaunopuheiset miehet ovat aiheuttaneet valtiolle enemmän haittaa kuin hyötyä. Jos jätän mainitsematta muut tapaukset, minusta Tiberius ja Gaius Gracchus ovat olleet kuulemistani puhujista lahjakkaimpia teitä kahta, Crassus, lukuun ottamatta. Heidän isänsä oli älykäs ja arvostettu mies, joka oli ennen kaikkea kensorina ollessaan ja useasti muutenkin pelastanut valtion. Hän ei ollut kaunopuheinen vaan siirsi vapautetut orjatkin kaupunkitribukseen elein ja sanan sanoen eikä suinkaan millään hiotulla puhetulvalla. Ellei hän olisi tehnyt niin, meillä ei olisi enää aikoihin ollut tätä valtiota, joka meillä nyt vielä hädin tuskin on. Hänen kaunopuheisilla pojillaan oli kaikki luonnonlahjoina ja opiskelemalla saadut avut puhetaitoon, ja isänsä neuvokkuuden ja esi-isiensä sotataidon ansiosta he saivat hoidettavakseen kukoistavan valtion mutta hajottivat sen maan tasalle juuri tuolla mainitsemallasi kuuluisalla valtiota ohjaavalla kaunopuheisuudella. Mitä siitä sanot? (1.38)

Gracchus-veljesten isä on Scaevolan esimerkki roomalaisesta *gravitas*-hyveestä³³⁰ ja valtiomiestaidoista (*prudentia*). Hän ei kuitenkaan ollut kaunopuheinen (*eloquens*), sillä hänen puheessaan ei ollut runsautta (*copia*) vaan hän hoiti tehtävänsä elein ja sanan sanoen (*nutu atque verbo*). Hänen poikansa Tiberius ja Gaius³³¹ olivat sitä vastoin ensimmäisiä roomalaisia, jotka olivat kaunopuheisia (*diserti*) luonnonlahjojensa (*natura*) ja koulutuksensa (*doctrina*) ansiosta.³³² Scaevolan tulkinnan mukaan he kuitenkin kaunopuheisuudellaan tuhosivat isänsä neuvokkuudella ja esi-isiensä sotataidolla³³³ rakennetun valtakunnan (*paterno consilio vel avitis armis*).

---

330 Cicero käyttää *gravis*-sanaa niin, että se viittaa roomalaiseen hyveeseen, joka ilmenee sekä luonteenlaadussa että puhetyylissä. Painokas puhetyyli ilmensi luonteenlaatua ja päinvastoin. Ks. Gracchus-veljesten isästä (Badian 2003r, 1384). *Brutus*-teoksessaan (20.79) Cicero toteaa poikien isästä seuraavasti: *Erat isdem temporibus Ti. Gracchus P. f., qui bis consul et censor fuit, cuius est oratio Graeca apud Rhodios; quem civem cum gravem tum etiam eloquentem constat fuisse. De oratore* -teoksessa Cicero kirjoittaa poikien isästä hieman toisin. Erot voivat johtua kirjallisesta korostuksesta, minkä tarkoituksena on tuoda esiin eroja.

331 Ks. Badian 2003q, 1384 & 2003s, 1384–5.

332 Vaikka *natura* ja *ars* muodostavat dikotomian teoksessa, toisessa dikotomiassa *natura* luo käsiteparin sanan *doctrina* kanssa, kuten olen esittänyt edellisessä kappaleessa 4. Toisessa luvussa olen esittänyt, että Gracchus-veljekset olivat ensimmäisiä laajasti kreikkalaisen mallin mukaan oppineita toisella vuosisadalla.

333 Scaevola viittaa Publius Cornelius Scipio Africanus Maioriin eli Scipio vanhempaan, jonka tytär Cornelia oli Tiberius Gracchus vanhemman vaimo (Wilkins 1892, 102). Aiemmin olen esittänyt luvussa 2, että aikakauteen nähden Scipio vanhempi oli hyvin myötämielinen kreikkalaisvaikutteita kohtaan. Kuitenkin Scaevola näkee, että pojat tuhosivat sekä isänsä että äitinsä perinnön.

Scaevolán puheenvuorossa käy ilmi roomalaisen ja uudemman hellenistisen kulttuurin törmääminen toisella vuosisadalla. Samalla vihjataan myös puhekulttuurissa tapahtuneeseen muutokseen, jonka olen luvussa 2 selittänyt johtuneen filosofisesta paradigmanmuutoksesta. Taustalla vaikutti kreikkalaisvaikutteiden lisääntyminen yleisesti. Scaevola tuo myös esiin, että joitakin luonnostaan (*natura*) olevia taitoja voi kehittää opiskelun (*doctrina*) avulla. Luvussa 4 olen tuonut esiin, että *doctrina* on yksi teoksen keskeisistä dikotomioista, joka liittyy filosofian hyväksymiseen. Scaevolán puheenvuorossa avataan myös kyseinen diskurssi.

Scaevolán oma henkilöhistoria ja yhteiskunnallinen asema kuuluvat selvemmin hänen jatkaessaan aiheesta. Hän käyttää esimerkkeinään kiinteitä roomalaisia kulttuuri-instituutioita, joiden olemassaoloa uudet tavat vaarantavat.

Leges veteres mosque maiorum³³⁴, quid? Auspicia quibus ego et tu, Crasse, cum magna rei publicae salute praesumus, quid? Religiones et caerimoniae, quid? Haec iura civilia quae iam pridem in nostra familia sine ulla eloquentiae laude versantur, num aut inventa sunt aut cognita aut omnino ab oratorum genere tractata?

Entä muinaiset lait ja esi-isien tavat? Entä sitten ennusmerkit, jotka ovat sinun, Crassus, ja minun hallinnassamme ja suureksi menestykseksi valtiolle? Entä uskonnolliset toimitukset ja pyhät menot? Ja entäpä kansalaisia koskeva oikeus, jota sukuni on jo kauan harjoittanut vailla mitään kaunopuheisuuden mainetta – tuskinpa puhujat ovat sitä keksineet, siihen tutustuneet tai sitä lainkaan käsitelleet? (1.38–9)

Muinaisilla laeilla (*leges veteres*) Scaevola viittaa Kahdentoista taulun lakeihin (*Leges duodecim tabularum*³³⁵), jotka ovat toistuva teema teoksessa.³³⁶ Hän nostaa esille myös lintuenteiden tarkastelemisen (*auspicia*), uskonnolliset toimitukset (*religiones*) ja pyhät menot (*caerimoniae*), joista esimerkiksi lintuenteiden tarkasteleminen kuului vanhoille roomalaisille pappissuvuille eikä yleisen tavan mukaan edes senaattorin arvoisille nousukkaille. Dialogin Scaevolán lisänimi on Augur, joten hän oli hoitanut auguurin

---

334 Wilkins (1892, 102) lukee kohdan muodossa *mores maiorum*, joka esiintyy Ciceron teoksissa harvakseltaan. Hän perustelee, että kyseinen lukutapa voisi sopia tähän kohtaan.

335 Tasavallan varhaisajoilla yleinen paine johti siihen, että kymmenen viisasta miestä nimettiin kirjoittamaan lakitaulut. Kukin heistä tuotti lakitaulun, mutta kokoelmaan lisättiin pian kaksi osaa. Lait valmistuivat vuoteen 450 eKr. mennessä, ja niiden tarkoitus oli lopettaa patriisien ja papiston plebeijeihin nähden käyttämä ylivalta. (Crawford 2003, 1565–6.)

336 Olen käsitellyt lakitauluja luvussa 4.

tehtävää. Kohta on myös Rooman kirjallisuudessa ainoa, jossa mainitaan Crassuksen olleen auguuri.³³⁷

Ote ilmentää sitä, kuinka roomalaisten sosiaalinen status ja henkilöhistoria vaikuttivat vieraiden asioiden vastaanottavuuteen. Korkeimmissa yhteiskunnallisissa asemissa olevien oli vaikeampi hyväksyä vierasperäisiä vaikutteita kuin hieman alemman luokan säätyläisten, kuten nousukkaiden, sillä kouluttautuminen ja siihen liittynyt puhetaidossa harjaantuminen olivat keskiluokan nousun mahdollistajia. Lisäksi uudet vaikutteet näyttäytyivät vanhoja perinteitä vaalivien sukujen edustajista vaarallisina, koska ne saattoivat heikentää heidän omaa yhteiskunnallista asemaansa.³³⁸ Toisessa luvussa olen esittänyt, että myöhemmin retorisesta kulttuurista alkoi tulla liberaalimpaa, mistä syystä monet traditionaaliset käsitteet, kuten *mos maiorum*, saattoivat joutua kyseenalaistetuiksi.

Scaevolán kohdalla huoli oli moninkertainen, sillä hän oli myös siviilioikeuden (*ius civile*) asiantuntija. Hän toteaa suvullaan olevan pitkät perinteet siviilioikeuden parissa ilman kaunopuheisuuden mainetta (*sine ulla eloquentiae laude*). Siviilioikeutta lähestytään myöhemmin teoksessa yhdistämällä sen tuntemus unelmanpuhujaan. Cicero ei kyseenalaista siviilioikeutta tieteenalana Hän osoittaa myöhemmässä tuotannossaan, että se on lähellä yleistä luonnonlakia (*lex naturalis*). Tästä syystä se on myös lähellä luonnollista ajattelua, jota kautta se kytkeytyy filosofiseen perinteeseen.³³⁹ Ote kuvaa hyvin muutoksen koskettavuutta henkilökohtaisella tasolla ensimmäisen vuosisadan eKr. roomalaisessa yhteiskunnassa.

Loppupuheenvuorossaan Scaevola tuo esille muutamia roomalaisia suuria puhujia, jotka eivät tunteneet oikeusoppia, sekä esittää henkilökohtaisen huolensa oikeusopin opintojen laistamisesta roomalaisten keskuudessa (1.40). Lisäksi hän kieltäytyy hyväksymästä väitettä, jonka mukaan puhuja voisi hallita kaikki tieteenalat. Lopulta syntyy jopa filosofian puolustus, jossa tuodaan esiin toisella vuosisadalla syntyneen roomalaisen näkemys filosofiasta. Scaevola vaatii filosofien suulla Crassusta

---

337 Kaikki roomalaiset virkamiehet saivat suorittaa enteiden tarkastelua (*habere auspicia*), mutta niiden tulkitseminen (*praeesse auspiciis*) kuului yksinomaan papistolle. Wilkins 1892, 102.

338 Toisaalta tähän sisältyi ristiriitaisuus, sillä yläluokkalaiset olivat myös aktiivisia uusien vaikutteiden välittäjiä. Tätä asiaa on tulkinnut teoksessaan Mustakallio (2011, 100–101), jonka mukaan yläluokan kriittisyys esimerkiksi uskontoa kohtaan lisääntyi kreikkalaisen koulutuksen myötä.

339 Cicero jakaa lait yleensä kolmeen tyyppiin: 1. *lex naturalis*, joka on objektiivinen moraalilaki. 2. *lex* yhteiskunnallisena lakina, johon kuuluvat muun muassa siviilioikeus (*ius civile*) ja kansainvälinen oikeus (*ius gentium*). 3. *lex* käytänteenä (*consuetudo*) eli sosiaalisena normina (*norma*). Wood 1988, 72.

vastuuseen siitä, että hän on esittänyt kaikkien alojen – myös filosofian – olevan puhujan hallittavissa.

Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes atque Democritii ceterique in <iure> sua physici vindicarent, ornati homines in dicendo et graves, quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Urgerent praeterea philosophorum greges³⁴⁰ iam ab illo fonte et capite Socrate, nihil de de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitae didicisse, nihil omnino quaesisse, nihil scire convincerent; et cum universi in te impetum fecissent, tum singulae familiae litem tibi intenderent; instaret Academia, quae, quicquid dixisses, id te ipsum negare cogeret; Stoici vero nostri³⁴¹ te disputationum suarum atque interrogationum laqueis te inretitum tenerent; Peripatetici autem etiam haec ipsa, quae propria oratorum putas esse adiumenta atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere, ac non solum meliora sed etiam multo plura Aristotelem Theophrastumque de istis rebus quam omnis dicendi magistros scripsisse ostenderent.

Kaikki pythagoralaiset nostaisivat ensimmäisinä sinua vastaan oikeusjutun, ja Demokritoksen seuraajat ja muut luonnonfilosofit vaatisivat oikeudessa omaansa. Kaikki nämä miehet ovat taitavia ja arvovaltaisia puhujia, joiden kanssa et voisi kiistellä menettämättä takuurahaasi. Lisäksi kimppuusi kävisivät ne filosofikoulukunnat, joiden kantaisä on itse Sokrates, ja osoittaisivat, ettet ole elämässä oppinut mitään hyvästä ja pahasta, et mitään ihmisten tunteista ja tavoista, et mitään elämän lainalaisuuksista, ettet ole tavoitellut kerta kaikkiaan mitään tietämystä etkä tiedä mitään. Kun kaikki nämä olisivat hyökänneet kimppuusi, haastaisivat vielä yksittäiset filosofikoulukunnatkin sinut kiistaan. Kimppuusi kävisivät Uuden Akatemian edustajat, jotka pakottaisivat sinut pyörtämään sanasi, mitä tahansa sanoisitkin, ja stoalaisemme puolestaan pitäisivät sinua verkkoihinsa kiedottuna väitteidensä ja kysymystensä ansoilla. Peripateetikot taas osoittaisivat, että heidän puoleensa kuuluu kääntyä niissä asioissa, joiden katsot olevan puhujan apuneuvoja ja puhekeinoja, ja että Aristoteles ja Theofrastos ovat kirjoittaneet niistä paitsi paremmin myös paljon enemmän kuin kaikki retoriikan opettajat yhteensä. (1.42–3.)

Oikeustieteen asiantuntijan roolissaan Scaevola käyttää oikeudenkäyntimetaforaa argumentaatiossaan. Hän aloittaa viittaamalla pythagoralaisiin, Demokritokseen ja muihin luonnonfilosofeihin, jotka nostaisivat Crassusta vastaan oikeuskanteen. Hän jakaa filosofian luonnonfilosofiaan ja ihmistä tutkivaan filosofiaan sekä mainitsee

---

340 Filosofikoulukunnat ilmaistaan termillä *greges*, jonka ensisijainen merkitys on 'laumat' (Glare 1982, s. v. '*grex*').

341 Stoalaisista käytetään kohdassa ilmaisua "meidän stoalaisemme", mikä voi liittyä siihen, että perinteisen roomalaisen filosofian koettiin olevan stoalaisuutta. Toinen selitys voi olla se, että Scaevola oli itse stoalainen.

Sokrateen ja hänestä lähtöisin olevat keskeisimmät filosofiset koulukunnat.³⁴² Scaevolana näkemys filosofiasta on pelkistynyt toisen vuosisadan roomalaisen näkemys, jossa myös syntyy mielenkiintoinen myönnytys filosofialle kaunopuheisuuden kustannuksella: hän esittää, että filosofian piiristä löytyy kaunopuheisia (*ornati et graves*)³⁴³ miehiä ja niitä, jotka ovat kirjoittaneet kaunopuheisuudesta perusteellisia esityksiä. Filosofian ja puhetaidon vastakkainasettelua lievennetään ja niiden läheinen suhde toisiinsa tuodaan esiin. Samassa yhteydessä filosofiaan viitataan ensimmäisen kerran varsinaisessa dialogissa suoraan termillä *philosophorum*.³⁴⁴ Mullistavin piirre Scaevolana puheenvuorossa on oikeaa ja väärää koskevan kysymyksen esiin nostaminen ja se, että kyseisen keskusteluperinteen alullepanijaksi tunnustetaan Sokrates. Näin dialogiin tulee mukaan varhaisessa vaiheessa moraalipäämäärä, jonka olen luvussa 4 esittänyt sisältyneen Ciceron hankkeeseen.

Yleisesti voidaan todeta, että Scaevola argumentoi filosofian puolesta varovaisen hyväksyvästi mutta esittää kritiikkiä Crassuksen unelmapuhujalle. Teoksen loppupuolella muiden keskustelijoiden osalta tematiikka koskee nimenomaan filosofian hyväksymistä. Scaevolana puheenvuorossa Cicero tekee keskeiset kirjalliset siirtonsa kohti tulevia aiheita näkymättömästi ja olosuhteisiin nähden taitavasti pohjustamalla tulevaa keskustelua ja tuomalla esiin siihen liittyviä aiheita. Seuraavaksi filosofian ja retoriikan asemaa analysoivassa keskustelussa siirrytään käymään läpi omia koulutuskokemuksia.

5.3 Kouluttautuminen Kreikassa

Crassuksen, Antoniuksen ja Scaevolana koulutushistoria on kahdella tavalla erityisen mielenkiintoinen. Ensinnäkin he olivat niitä harvoja roomalaisia, jotka saivat koulutusta Kreikassa toisen ja ensimmäisen vuosisadan eKr. vaihteessa.³⁴⁵ Toiseksi heidän opintonsa Kreikassa osuivat juuri sellaiseen vaiheeseen, jolloin kreikkalaisten opettajien keskuudessa vallitsi poikkeuksellisen voimakasta erimielisyyttä sen osalta, miten tulisi suhtautua heitä edeltäneiden opettajien näkemyksiin. Keskusteluun liittyi keskeisesti

---

342 Koulukuntia käsitellään tarkemmin tuonnempana Crassuksen vastauksessa, jossa saadaan laaja vastaus Scaevolana esitykseen.

343 Cicero käyttää läpi teoksensa vihjailevia ja monimerkityksisiä sanavalintoja. Filosofien luonnehdinta voi viitata myös kahden melko erilaisen puhetyylin edustajiin (*ornatus, gravis*). Kyseinen tulkinta tarkoittaisi, että kohdassa yritetään luoda synteesiä myös puhetyylien välille. Toisaalta *gravis* liittyy myös roomalaiseen *gravitas*-hyveeseen.

344 Tätä ennen Cicero on maininnut filosofian johdannossa (1.9).

345 Tätä olen käsitellyt toisessa luvussa.

kysymys siitä, mikä on kaunopuheisuuden ja filosofian suhde. Ei siis ole sattumaa, että Cicero käsittelee teoksessaan myös keskustelijoiden koulutushistoriaa.

Koska kysymys retoriikan ja filosofian suhteesta oli vanhaa perua, Crassus lähestyy sitä historiallisella selityksellä, jota voidaan pitää roomalaisia lukijoita ajatellen suhteellisen neutraalina, sillä Crassus pääasiassa referoi, mitä on nähnyt, kuullut ja kokenut. Hän pyrkii löytämään vanhemman keskusteluperinteen, jossa filosofia ja retoriikka olivat vielä yhteydessä toisiinsa. Vastatessaan Scaevolaa kaunopuheisuutta kohtaan esittämään kritiikkiin Crassus aloittaa kertomalla opettajistaan ja heidän käymästään keskustelusta. Myöhemmin puolestaan Scaevola ja Antonius jatkavat samalla temalla vastatessaan Crassukselle. Voidaan siis nähdä, että Cicero käyttää teoksessaan historiallista selittämistä, kuten myös *Brutus*-teoksessaan.³⁴⁶

Crassus vastaa Scaevolalle:

Tum ille "non sum" inquit "nescius, Scaevola, ista inter Graecos dici et disceptari solere. Audivi enim summos homines, cum quaestor ex Macedonia venissem Athenas florente Academia³⁴⁷, ut temporibus illis ferebatur, cum eam Charmadas et Clitomachus et Aeschines obtinebant³⁴⁸; erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum et copiosissimum; vigebatque auditor Panaetii illius tui Mnesarchus et Peripatetici Critolai Diodorus. Multi erant praeterea clari in philosophia et nobiles, a quibus omnibus una paene voce repelli oratorem a gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina rerumque maiorum scientia ac tantum in iudicia et contiunculas tamquam in aliquod pistrinum detrudi et compingi videbam.

Crassus vastasi: Tiedän toki hyvin, Scaevola, että kreikkalaiset puhuvat ja väittelevät näistä asioista paljonkin. Sainhan kuulla alan huomattavimpia edustajia, kun kvestorina ollessani tulin Makedoniasta Ateenaan Uuden Akatemian kukoistuskautena, kuten sitä kutsuttiin niihin aikoihin, kun Kharmadas, Kleitomakhos ja Aiskhines olivat sen johdossa. Siellä toimi myös Metrodoros, joka oli yhdessä edellä mainittujen miesten kanssa kuunnellut ahkerasti Karneadesta, puhetaidossa kertoman mukaan kaikkein lahjakkainta ja kaunopuheisinta miestä. Myös ystäväsi Panaitioksen oppilasta Mnesarkhosta ja peripateetikko Kritolaoksen oppilasta Diodorosta

---

346 Historiallinen selittäminen on oivallinen strategia, sillä se on suhteellisen neutraali siinä mielessä, että faktoja ei voi kieltää, vaikka tulkinnat voivatkin vaihdella. Roomalaiset lukijat eivät voi esimerkiksi kieltää sitä, etteivätkö Crassus ja Antonius olisi opiskelleet Kreikassa, mutta he voivat tulkita heidän kertomaansa eri tavoin. Historiankirjoittamiseen ja -tuntemiseen liitettiin Polybioksen ajoista lähtien valtiomies- ja sotilaskokemuksen tärkeys. (Millar 1964, 6.) Näin ollen siinä yhtyvät monet luvussa 4 esittelemistäni Ciceron käyttämistä kirjallisista strategioista.

347 Cicero tarkoittaa Uutta Akatemiaa. Kohta on Ciceron tuotannossa ensimmäinen, jossa se mainitaan (Lévy 2010, 48).

348 Kumaniecki (1969, 19) käyttää tässä yhteydessä muotoa *optinebant*.

arvostettiin suuresti. Filosofian alalla toimi lisäksi monia kuuluisia ja mahtavia miehiä, joiden huomasi kaikkien olevan täysin yksimielisiä siitä, etteivät puhujat kuulu valtion johtoon eivätkä minkään opillisen sivistyksen pariin ja etteivät he tunne korkeampia asioita. He ahtoivat puhujat ainoastaan oikeudenkäynteihin ja vähäpätöisiin kansankokouksiin kuin vankikoppiin ikään. (1.45–6.)

Crassus oli kvestorina vuonna 110, jolloin hän matkusti Ateenaan.³⁴⁹ Siellä hän kuunteli sellaisiakin Uuden Akatemian edustajia, jotka eivät vierailleet Roomassa mutta vaikuttivat Crassuksen kautta Ciceroon. Hän mainitsee opettajikseen Kleitomakhoksen³⁵⁰, Aiskhines Neapolilaisen³⁵¹ ja Kharmadaan³⁵² sekä muiden koulukuntien filosofeja, kuten Metrodoros Stratonikeialaisen³⁵³, Mnesarkhoksen³⁵⁴ ja Diodotoksen³⁵⁵, mutta toteaa filosofian alalla vaikuttaneen muitakin merkittäviä opettajia.³⁵⁶ Osaa näistä Crassuksen nimeämistä filosofeista käsitellään tuonnempana. Yleisesti voidaan todeta, että Crassukseen vaikuttivat Ateenassa pääasiassa Akatemian filosofit mutta myös stoalaiset, kuten koulukuntaa tuolloin johtanut Mnesarkhos. Näyttää siltä, ettei Akatemian piirissä ole vaikuttanut vielä näihin aikoihin retoriikalle suopea haara, kuten hieman myöhemmin Antiokhos Askalonialaisen ja Filon Larissalaisen johtaessa sitä 90- ja 80-luvuilla. Voidaan myös spekuloida sillä, muuttuivatko Akatemian filosofiset painotukset siitä syystä, että Ateena tyhjeni ja filosofit siirtyivät muun muassa Roomaan.³⁵⁷

Kreikkaan tehtyjen vierailujen johdosta Akatemian filosofia alkoi kuitenkin vaikuttaa roomalaisiin jo toisen vuosisadan lopussa ennen kuin Akatemian filosofeja oli asettunut Roomaan. Ne harvat roomalaiset, jotka vierailivat Kreikassa, ovat kreikkalaisia elementtejä välittäessään siirtäneet myös oman subjektiivisen kokemuksensa ja mielenkiintonsa Roomaan.

Ateenassa Crassus joutui retoriikalle vihamielisen vaikutuksen alaiseksi. Otteen alusta syntyy kuitenkin vaikutelma, että Crassus oli yleisesti tietoinen kiistasta

---

349 Wilkins 1892, 9, 106.

350 Ks. Striker 2003e, 349–50.

351 Arnim 1893, 1063. Kreikan mantereelta tunnetaan useita Neapolis-nimisiä paikkoja.

352 Ks. Striker 2003d, 319.

353 Ks. Scullard & Badian 2003, 977.

354 Ks. Fritz 1932, 2272–4.

355 Ks. Griffin 2003, 473.

356 Cicero luettelee Akatemian filosofeja kattavasti *ac.* 2.6.16–7.

357 Toisessa luvussa olen maininnut, että kreikkalaiset filosofit sopeutuivat sen mukaisesti, minkälaiselle opetukselle oli tarvetta. He alkoivat opettaa erityisesti retoriikkaa.

puhujien ja filosofien välillä, ja niinpä hän näyttäytyy otteessa tulkitsijana.³⁵⁸ Jatkaessaan puheenvuoroaan hän etenee alkuperäiselle filosofian ja retoriikan suhdetta koskevan kysymyksen lähteelle ja tekee samassa yhteydessä opiskelutavoistaan yksityiskohtaisemman maininnan:

Sed ego neque illis adsentiar neque harum disputationum³⁵⁹ inventori et principi longe omnium in dicendo gravissimo et elegantissimo Platoni, cuius tum Athenis cum Charmada diligentius legi Gorgian; quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus invidendis ipse esse orator summus videbatur.

Minä puolestani en ollut samaa mieltä sen enempää näiden kuin tällaisten keskustelujen keksijän ja alkuunpanijan Platoninkaan kanssa, joka oli puhetaidossa selvästi huomattavin ja kaunopuheisin kaikista. Luin silloin Ateenassa varsin innokkaasti yhdessä Kharmadaan kanssa Platonin Gorgias-dialogia. Sitä lukiessani kuitenkin ihmettelin ennen kaikkea sitä, kuinka Platon pilkatessaan puhujia antoi kuitenkin itsestään suuren puhujan vaikutelman. (1.47.)

Crassus viittaa puheenvuorossaan riitaisen diskurssin alullepanijaan Platoniin ja hänen *Gorgias*-dialogiinsa, jonka olen esittänyt luvussa 4 olleen keskeinen retoriikan ja filosofian välisen riidan syntyhistoriassa. Crassus tuo esiin riitaa koskevat tietonsa, jotka saattavat olla peräisin juuri Kharmadaalta ja kyseiseltä Kreikan-matkalta. Myöhemmin Antoniuksen kohdalla huomataan, että kreikkalaiset filosofit ja reetorit pyrkivät analysoimaan riidan syitä. Niin tekee myös Crassus. Lisäksi hän haluaa liennyttää riitaa omalta osaltaan toteamalla Platonin olleen suuri puhuja.³⁶⁰ Cicero tuo otteessa esiin ilmiöitä ja nimiä, joita hän ei ole valinnut sattumanvaraisesti, vaan valinnat liittyvät olennaisesti yritykseen rakentaa siltaa retoriikan ja filosofian välille, mikä tapahtuu tässä vaiheessa historiallisen analyysin keinoin.

Crassuksella on ollut erityinen opettaja–oppilas-suhde Akatemian tuon ajan vaikutusvaltaisimman ja hallitsevimman opettajan Kharmadaan kanssa. Antiikin mallin mukaisesti Crassus on lukenut opettajansa ohjauksessa kirjallisuutta.³⁶¹ Kharmadas oli

---

358 *Ut temporibus illis ferebatur ja ut ferebant*. Wilkins 1892, 106. Tiedetään, että jotkut kreikkalaiset opettajat kertoivat riidan syistä roomalaisille ja analysoivat sitä. Clarke (1996, 9) viittaa Plutarkhoksen (*Pomp.* 42.5) kertomukseen.

359 Crassuksen viittaus Platonin teoksiin *Gorgias* ja *Faidros* (Wilkins 1892, 106).

360 Crassus toteaa Platonin olleen *in dicendo gravissimus et eloquentissimus*. Ilmaisussa filosofian perustajaan yhdistetään roomalaisena pidetty puhetyyli (*gravis*), joka oli myös stoalaisten suosiossa, joten kohta voidaan myös nähdä vihjeenä filosofoiden yhteyden puolesta.

361 Dillon 1996, xv.

tunnettu poikkeuksellisen laajoista tiedoistaan ja kaunopuheisuudestaan.³⁶² Hän oli alun perin Karneadeen oppilas mutta perusti myöhemmin oman filosofisen koulunsa nimeltään *Ptolemaeum*.³⁶³ Kharmadas on mahdollisesti ollut yksi esikuvista, joita Cicero sovelsi näkemykseensä unelmapuhujan kaikkitietävyydestä.

Tämän jälkeen lyhyessä vastauksessaan Scaevola kertoo riidan toisen osapuolen edustajan Apollonios Alabandalaisen vakuuttaneen hänet filosofian haitoista puhetaidolle. Ote tuo arvokasta tietoa siitä, että mahdollisesti kukin kreikkalaisista reetoreista ja filosofeista yritti saada kannattajia itselleen roomalaisten joukosta.

Atque, cum ego praetor Rhodum venissem et cum summo illo doctore istius disciplinae Apollonio ea, quae a Panaetio acceperam, contulissem, inrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam atque contempsit multaque non tam graviter dixit quam facete.

Kävin preetorina toimiessani Rodoksella ja keskustelin puhetaidon ylimmän mestarin Apollonioksen kanssa asioista, jotka olin oppinut Panaitiokselta. Tapansa mukaan hän pilkkasi filosofiaa, vähätteli sitä ja puhui siitä viljalti, pikemminkin kepeään sävyyn kuin vakavasti. (1.75.)

Scaevolän vierailu Rodokselle on tapahtunut noin vuonna 120. Tuolloin saaren kuuluisan reetorikoulun johdossa vaikutti Apollonios Alabandalainen³⁶⁴ ja hänen välittömänä seuraajanaan Apollonios Molon³⁶⁵, joka opetti monia roomalaisia, kuten Ciceroa, Julius Caesaria, Titus Torquatusta ja Marcus Favoniusta³⁶⁶. Apollonios Alabandalainen opetti puolestaan Scaevolän lisäksi Antoniusta. Rodoslaisen retoriikkakoulun syntyhistoria liittyi vastareaktioon, joka suuntautui Pergamonin stoalaista koulukuntaa vastaan. Stoalaisen retoriikan teorian koettiin olevan epäkäytännöllistä, joten syntyi uusi koulukunta, jota Spengel on luonnehtinut termillä skolastinen retoriikka.³⁶⁷ Aikakauden reetoreiden ja filosofien välillä vallitsi yleisesti erimielisyyttä, eivätkä he suvainneet toisiaan. Olen tuonut luvussa 2 ilmi, että

---

362 Striker 2003d, 319. Kharmadas oli antiikin ajan tunnetuimpia polυμαatteja. Cicero ylistää Kharmadaan oppineisuutta ja muistia useissa teoksissaan. Tarinoiden mukaan hän osasi kokonaisen ateenalaisen kirjaston teokset ulkomuistista. Ks. Plin. *nat.* 7.89: *Charmadas quidam in Graecia quae quis exegerit volumina in bibliothecis legentis modo repraesentavit.*

363 Lévy 2010, 44.

364 Trapp 2003a, 127.

365 Trapp 2003b, 127; Wilkins 1892, 47–8.

366 Badian 2003d, 590.

367 Wilkins 1892, 46.

todennäköisesti roomalaiset todistivat filosofien ja reetorien välistä riitaa ensimmäisen kerran kolmen filosofilähtetilään vierailun aikana.³⁶⁸

Pian Scaevolana puheenvuoron jälkeen jatkaa Antonius, joka kertoo niin ikään omista kokemuksistaan kreikkalaisten opettajien parissa.

Namque egomet, qui sero ac leviter Graecas litteras attigissem, tamen cum pro consule in Ciliciam proficiscens venissem Athenas, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus; sed, cum cotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos qui abs te modo sunt nominati, cum hoc nescio quo modo apud eos increbuisset me in causis maioribus sicuti te solere versari, pro se quisque eorum quantum poterat³⁶⁹ de officio et de ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicuti iste ipse Mnesarchus, hos quos nos oratores vocaremus nihil esse dicebat nisi quosdam operarios lingua celeri et exercitata; oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem, atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse virtutem et, qui unam virtutem haberet, omnis habere easque ipsas esse inter se aequalis et paris; ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnis habere atque esse sapientem. Sed haec erat spinosa quaedam et exilis oratio longeque a nostris sensibus abhorrebat³⁷⁰.

Minä puolestani tutustuin Kreikan kirjallisuuteen vasta varttuneessa iässä ja silloinkin vain pintapuolisesti. Kun prokonsulina toimiessani menin Kilikiaan, poikkesin kuitenkin Ateenassa ja huonojen merenkulkuolosuhteiden vuoksi viivyin siellä useita päiviä. Vietin päivittäin aikaa oppineiden miesten seurassa, kutakuinkin samojen, jotka juuri mainitsit. He olivat saaneet tietää, en tiedä miten, että toimin sinun tapaasi merkittävien asioiden parissa, ja jokainen ryhtyi kykyjensä mukaan keskustelemaan puhujan tehtävästä ja puhetaidon menetelmästä. Toiset heistä, kuten itse Mnesarkhos, sanoivat että meidän roomalaisten puhujiksi kutsumamme miehet ovat vain jonkinlaisia sujuvasti ja harjaantuneesti puhuvia kielityöläisiä. He väittivät lisäksi, ettei voi olla todellinen puhuja olematta viisas ja että kaunopuheisuus on eräänlainen hyve, koska siinä on kyse hyvin puhumisesta. Sillä taas, jolla on yksi hyve, on ne kaikki, ja ne ovat keskenään samanlaisia ja samanarvoisia. Kaunopuheisella on siis kaikki hyveet ja hän on viisas. Tämä oli kuitenkin saivartelemaa ja kapealinjaista argumentointia, joka oli varsin kaukana meidän roomalaisten ajattelutavasta. (1.82–3.)

---

368 *De orat.* 2.160.

369 Tässä kohdassa olen yhdistänyt Wilkinsin (*pro se quisque ut poterat*) ja Kumanieckin (*pro se quisque eorum quantum quisque poterat*) lukutavat.

370 Antonius esittää, että kreikkalaisten ajattelutapa erosi roomalaisten ajattelutavasta (*a nostris sensibus abhorrebat*), joten hän analysoi yleisesti roomalaisten ja kreikkalaisten välillä vallinneita eroja.

Antoniuksen Kilikian-prokonsulivuosi oli 98 eKr., jolloin hän vieraili Ateenassa.³⁷¹ Hänen väitteeseensä, että hän olisi oppinut Kreikan kirjallisuutta vain pintapuolisesti (*leviter*), ei voida yhtyä täysin varauksettomasti, sillä hän esittelee teoksessa asiantuntevasti kreikkalaista retoriikan teoriaa mutta myös filosofiaa.³⁷² Ciceron hänen suullaan esittämät ilmaisut onkin nähtävä osana kirjallista strategiaa.

Antonius kertoo saaneensa opetusta jotakuinkin samoilta opettajilta kuin Crassus. Mnesarkhoksen mainitseminen liittyy tuolloin käytyyn keskusteluun siitä, mikä oikeastaan on kaunopuheisuuden asema. Sen ratkaisemiseksi oli tapana esittää kolme jatkokysymystä: 1. Onko retoriikka tiede (*ars, τέχνη*)? 2. Mikä on sen moraalinen asema? 3. Mitkä ovat välttämättömät tiedot puhujalle? Platon oli vastannut kysymyksiin aikoinaan seuraavasti: Jos retoriikka on *τέχνη*, tiedon siitä täytyy olla todellista, absoluuttista tietoa. Koska retoriikka usein koskee oikeusasioita, oikeaa ja väärää, sillä täytyy olla tietoa oikeasta ja väärästä. Niinpä moraalit ja oikein toimiminen riippuvat tästä tiedosta, ja tästä tiedosta perillä oleva toimii luonnostaan oikein (Platon nojautui Sokrateen argumenttiin, että kaikki väärä toiminta johtuu tiedon puutteesta). Tällaisen tiedon juuria on puolestaan etsittävä filosofiasta. Näin ollen retoriikan perusta on filosofia – tai muussa tapauksessa se ei ole tiede ja se on jopa vaarallista.³⁷³

Mnesarkhos hyökkää Platonin määritelmän pohjalta roomalaista retoriikan käsitystä vastaan. Antonius ei puolestaan hyväksy sellaista näkemystä, sillä hän edustaa ensi sijassa roomalaista puhujaa. Cicero ei mainitse Platonin argumentaatiota asiasta vaan esittää asian Mnesarkhoksen esiin tuomana. Todennäköisesti roomalaiselle lukijalle kuitenkin oli selvää, kuka idean isä oli. Mnesarkhos oli stoalainen filosofi, joka johti Ateenan stoalaista koulukuntaa noin vuodesta 109 lähtien. Fritz pitää häntä Panaitioksen perinteen jatkajana. Mnesarkhos näyttää jatkaneen Panaitioksen filosofiaa puolustelevaa argumentointia. Heidä kumpaakin opetti Diogenes Babylonialainen.³⁷⁴

Antonius jatkaa puheenvuoroaan kuvailemalla Ateenassa kuulemaansa keskustelua, johon seuraavaksi ottivat osaa Kharmadas ja Menedemos. Heidän suullaan keskustelu filosofian ja retoriikan suhteesta viritetään äärimmilleen ja viedään kohti ensimmäistä johtopäätöstä.

---

371 Wilkins 1892, 14.

372 Antoniuksen kreikkalaisen kulttuurin ja filosofian tuntemukseen viitataan lainattujen kohtien lisäksi kohdissa 2.43, 2.55, 2.59, 2.61, 2.122, 2.152, 2.156, 2.160, 2.365.

373 Wisse 2002b, 391.

374 Fritz 1932, 2272–4.

Charmadas vero multo uberius iisdem de rebus loquebatur, non quo aperiret sententiam suam; hic enim mos erat patrius Academiae adversari semper omnibus in disputando; sed cum maxime tamen hoc significabat eos, qui rhetores nominarentur et qui dicendi precepta traderent, nihil plane tenere neque posse quemquam facultatem adsequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset. Disputabant contra disertis hominibus Athenienses et in re publica causisque versati, in quibus erat etiam is qui nuper Romae fuit, Menedemus hospes meus. Qui cum diceret esse quandam prudentiam, quae versaretur in perspicendis rationibus constituendarum et regendarum rerum publicarum, excitabatur homo promptus atque omni abundans doctrina et quadam incredibili varietate rerum atque copia. Omnis enim partis illius ipsius prudentiae petendas esse a philosophia docebat neque ea quae statuerentur in re publica de dis immortalibus, de disciplina iuventutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium ceteraque, sine quibus civitates aut esse aut bene moratae esse non possent, usquam in eorum inveniri libellis. Quod si tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur, quaerebat cur de prooemiis et de epilogis et de huiusmodi nugis – sic enim appellabat – referti essent eorum libri, de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de aequitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus littera in eorum libris nulla inveniretur. Ipsa vero praecepta sic includere solebat, ut ostenderet non modo eos illius expertes esse prudentiae quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem ac viam nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut et ipsis apud quos ageret talis qualem se ipse optaret videretur; id fieri vitae dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in praeceptis suis reliquissent; et uti ei qui audirent sic adficerentur animis, ut eos adfici vellet orator; quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosset is qui diceret quot modis hominum mentes et quibus et quo genere orationis in quamque partem moverentur; haec autem esse penitus in media philosophia reclusa atque abdita, quae isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent.

Kharmadas sitä vastoin puhui samoista aiheista paljon laaja-alaisemmin eikä vain esitelläkseen omia näkemyksiään, sillä Udessa Akatemiassa oli vanhastaan tapana väittää keskustelussa kaikille vastaan. Hän tarkoitti ennen kaikkea sitä, että reetoreiksi kutsutut puhetaidon opettajat eivät hallitse kunnolla mitään alaa ja ettei kukaan voi saavuttaa kaunopuheisuuden taitoja, ellei ole ensin omaksunut filosofien opetuksia. Eräät kaunopuheiset, politiikassa ja oikeusjutuissa harjaantuneet ateenalaiset puhuivat tätä vastaan. Heidän joukossaan oli myös isäntäni Menedemos, joka äskettäin kävi Roomassa. Hän sanoi, että on olemassa tietty tiedon alue, joka koskee valtioiden perustamis- ja hallitsemismenetelmiä, ja siitä innostui Kharmadas, päättäväinen ja joka alalta oppia saanut mies, jolla oli uskomaton määrä ajatuksia. Hän opetti, että kaikkia tuon tiedon näkökohtia tulee etsiä filosofiasta ja ettei puhujien kirjasissa ole jälkeäkään valtiossa vallitsevista säädöksistä, joissa säädetään kuolemattomista jumalista, nuorison kasvattamisesta, oikeudenmukaisuudesta, kärsivällisyydestä, maltista, kaikkien asioiden oikeista mittasuhteista ja muista seikoista, joita ilman yhteiskuntia ei voisi olla tai ne eivät toimisi kunnolla. Hän kysyi,

miksi retoriikan opettajien kirjat on ahdettu täyteen esipuheita ja loppusanoja sekä muita vastaavanlaisia joutavuuksia – niin kuin hän niitä itse kutsui – mutta niissä ei mainita sanallakaan valtiomuotoja, lakien säätämistä, yhdenvertaisuutta, oikeamielisyyttä, uskollisuutta, himojen voittamista ja ihmisten tottumusten muokkaamista, jos puhujan alaan kerran kuuluu hallita niin paljon tärkeitä asioita. Kharmadaalla oli tapana pilkata reetorien opetuksia osoittaakseen, ettei heillä ensiksikään ollut sitä tietämystä, jota he niin vaativat itselleen, ja etteivät he liioin olleet perillä puhetaidon teoriasta ja menetelmistä. Hänen mielestään puhujalle on tärkeintä, että yleisö näkisi hänet sellaisessa valossa kuin hän itse toivoo. Siihen voidaan hänen mukaansa päästä vain säädyllisellä elämällä, josta nuo retoriikan opettajat eivät ole jättäneet jälkeäkään opetuksiinsa. Puhuja ei niin ikään voi saada kuulijoita haluamaansa mielentilaan, ellei tiedä, kuinka monin eri tavoin, millä tavoin ja millaista puhetyyliä käyttäen ihmismieltä mihinkin suuntaan liikutellaan. Nämä asiat ovat kätkeytyinä syvälle filosofian ytimeen, eivätkä reetorit ole kosketelleet niitä edes pintapuolisesti (1.84–7.)

Kharmadas oli Antoniuksen Ateenan-vierailun aikana Akatemian johtaja, mutta kuten edellä olen todennut, hänellä oli todennäköisesti myös oma koulu. Antonius kuvaa pelkistetysti Akatemian toimintatapoja, kuten sitä, että akatemialaiset argumentoivat keskusteluissaan aina kaikkia vastaan (*adversari semper omnibus in disputando*). Menettely tunnettiin nimellä *in utramque partem disputare*, ja se oli Akatemian skeptisen linjan peruja (*mos patrius*). Kharmadaan puheenvuorolla hän tuo esille Akatemiassa vallinneen retoriikan vastaisen mielialan. Antoniuksen puheenvuorossa kärjistyy Kharmadaan esittämänä *res ja verba* -vastakkainasettelu. Otteesta voi kuitenkin tulkita, ettei Akatemiassa vastustettu retoriikkaa sinänsä vaan pikemminkin retoriikan teoriaa ja opettajia, jotka eivät hallinneet filosofiaa ja muiden tieteiden alueita. Siinä näkyy myös kreikkalainen *paideia*-ihanne ja poliittisen tietämyksen painottaminen, joiden olen esittänyt olleen keskeinen osa Ciceron hanketta teoksessa.

Ateenassa vaikutti myös reetorikoulukunta, jonka edustajat olivat useimmiten muualta tulleita. Se oli Ateenan filosofien vastapooli ja sen merkittäviin edustajiin lukeutuivat ensimmäisen ja toisen vuosisadan vaihteessa muun muassa Menedemos, Pammenes ja Demetrius Syyrialainen.³⁷⁵ Antonius kertoo, että nimenomaan Menedemos haastoi Kharmadaan väittämällä, että on olemassa tietty tiedon alue, joka koskee valtioiden perustamis- ja hallitsemisasiota (*esse quandam prudentiam, quae versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum et regendarum rerum publicarum*).

---

375 Wilkins 1892, 48.

Menedemoksen tiedetään olleen myös Ciceron tuttava ja viettäneen aikaansa Roomassa vuosien 97 ja 92 välillä.³⁷⁶ Menedemoksen esikuva oli Demosthenes, joka oli usein suurin esikuva muodollisesta retoriikasta siinä missä Isokrates oli filosofisesta retoriikasta.

Antoniuksen puheenvuorossa Menedemos jatkaa argumentointiaan Kharmadasta vastaan muun muassa käyttäen esimerkkinään Demosthenesta:

Ea Menedemos exemplis magis quam argumentis conabatur refellere; memoriter enim multa ex orationibus Demostheni praeclare scripta pronuntians docebat illum in animis vel iudicium vel populi in omnem partem dicendo permovendis non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quae negaret ille sine philosophia quemquam nosse posse.

Menedemos yritti kumota nämä väitteet pikemminkin esimerkein kuin argumentein. Hän esitti ulkomuistista monia loistavasti kirjoitettuja kohtia Demostheneen puheista ja osoitti näin, että yllyttäessään puheellaan niin tuomareiden kuin kansankin mieltä eri suuntiin tämä tiesi tarkasti, millä keinoin pystyisi saavuttamaan sen lopputuloksen, johon Kharmadaan mukaan kukaan ei voi päästä, ellei tunne filosofiaa. (1.88)

Tämän jälkeen Kharmadas puolustautuu ja toteaa, että keskustelu koskee reetorien opetuksia yleisellä tasolla. Lisäksi hän vihjaa, että Demostheneen suuruus saattoi johtua siitä seikasta, että hän oli Platonin innokas kuuntelija (1.89). Retoriikkaa ja filosofiaa lähennetään toisiinsa mainitsemalla alojen suurimmat edustajat. Menedemos vastaa Kharmadaalle teoksessa monin paikoin hyödynnetyllä käytännön ensisijaisuutta painottavalla topoksella ja toteaa kaunopuheisuudenkin loppujen lopuksi palautuvan käytäntöön. Akateeminen kiistakysymys linkitetään jälleen kysymykseen käytännön ja teorian suhteesta.

Seuraavaksi riita ottaa uuden suunnan, kun Menedemos esittää, ettei retoriikka (*ars dicendi*) ole lainkaan opinala.

Saepe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret nullam artem esse dicendi; idque cum argumentis docuerat, quod ita nati essemus, ut et blandiri eis suppliciter a quibus esset petendum et adversarios minaciter terrere possemus et rem gestam exponere et id quod intenderemus confirmare et id quod diceretur refellere et ad extremum deprecari aliquid et conqueri, quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas, et

---

376 Fiehn 1931, 795.

quod consuetudo exercitatioque intellegendi prudentiam acueret atque eloquendi celeritatem incitaret, tum etiam exemplorum copia nitebatur.

Usein Menedemos myös meni puheessaan niin pitkälle, että väitti, ettei mitään puhetaitoa ollut olemassakaan. Hän perusteli väitteensä siten, että ihminen pystyy luonnostaan mielistelemään nöyrästi niitä, joilta hänen on pyydettyä jotain, ja toisaalta pelottelemaan uhkaavasti vastustajiaan. Pystymme myös esittämään asiamme, perustelemaan väitteemme ja kumoamaan vastaväitteet sekä lopuksi anomaan jotain ja valittamaan ääneen. Näistä asioistahan on kyse puhujan kaikissa kyvyissä. Lisäksi tottumus ja harjoitus teroittavat älyä ja sujuvoittavat puhetta. Menedemos myös nojautui suureen määrään esimerkkejä. (1.90)

Menedemos tuo esille mahdollisuuden, että jopa kaunopuheisuus olisi luonnostaan syntyvä asia, siis lähellä käytäntöä. Aiemmin Scaevola esitti puheenvuorossaan näkemyksen, että filosofialle ominainen ajattelu on lähellä käytäntöä. Näin ollen roomalaisten silmissä arvostusta nauttineen roomalaisen filosofin ja kreikkalaisen reetorin näkemyksistä seuraa, että filosofia ja retoriikka ovat samaa olemusta.

Kharmadas esittää päätöspuheenvuorossaan samanlaisia ideoita kuin Menedemos, ja niinpä Menedemoksen ja Kharmadaan välinen riita ei koske niinkään asiaa vaan tulkintaa.

Artem vero negabat esse ullam, nisi quae cognitis penitusque perspectis et in unum exitum spectantibus et numquam fallentibus rebus contineretur; haec autem omnia, quae tractarentur ab oratoribus, dubia esse et incerta, quoniam et dicerentur ab eis, qui omnia ea non plane tenerent, et audirentur ab iis quibus non scientia esset tradenda sed exigui temporis aut falsa aut certe obscura opinio. Quid multa? Sic mihi tum persuadere videbatur neque artificium ullum esse dicendi neque quemquam posse, nisi qui illa quae a doctissimis hominibus in philosophia dicerentur cognosset, aut callide aut copiose dicere...

Kharmadas väitti, että tieteellistä on ainoastaan se, mikä käsittää tunnettuja, perin pohjin tutkittuja, yhteen ja samaan tulokseen johtavia ja harhaanjohtamattomia tietoja. Kaikki puhujien käsittelemät teemat sitä vastoin ovat epävarmoja ja epämääräisiä, koska ensiksikin niitä esittävät ihmiset, jotka eivät hallitse niitä kaikkia täysin, ja toiseksi niitä kuuntelevat sellaiset, joille ei suinkaan tarvitse välittää tietoa vaan ainoastaan hetkellinen, virheellinen tai vähintäänkin epäselvä näkemys. Jatkaako aiheesta enempiä? Kharmadas tuntui silloin saavan minut vakuuttuneeksi, ettei mitään puhetaidon teoriaa ole olemassakaan ja ettei kukaan pysty puhumaan taitavasti ja kaunopuheisesti, ellei ole tutustunut oppineimpien filosofien opetukseen. (1.92–3.)

Antonius väittää Kharmadaan olleen opettaja, joka sai hänet uskomaan, ettei puhetaidon teoriaa ole olemassa.³⁷⁷ Kharmadas myös toteaa otteessa, että puhujan ympäristö on hyvin erilainen kuin filosofin. Se on kansan keskuudessa hetkellisen, virheellisen ja epäselvän näkemyksen parissa. Roomalainen puheympäristö oli ennen kaikkea reaalipoliittinen, ja sen ideaa tuovat esiin myös kreikkalaisfilosofien puheenvuorot.

Antonius myös viittaa kirjoittamaansa retoriikan kirjaseen³⁷⁸, jossa hän kertoo kreikkalaisten ajatusten vaikutuksesta häneen itseensä:

Itaque ego hac eadem opinione adductus scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente et invito excidit et pervenit in manus hominum, disertos me cognosse nonnullos, eloquentem adhuc neminem, quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam opinione hominum dicere, eloquentem vero, qui mirabilius et magnificentius augere posset atque ornare quae vellet, omnisque omnium rerum, quae ad dicendum pertinerent, fontis animo ac memoria contineret.

Vakuutuin tästä näkemyksestä ja kirjoitinkin erääseen kirjaseeni, joka tietämättäni ja vastoin tahtoani pääsi julkisuuteen, että olin kyllä tutustunut joihinkin hyviin puhujiin mutta en siihen mennessä yhteenkään todella kaunopuheiseen. Määrittelin hyvän puhujan henkilöksi, joka pystyy puhumaan tavallisille ihmisille kyllin purevasti, selkeästi ja yleistajuisesti, terveen järjen pohjalta. Kaunopuheisen puhujan taas määrittelin sellaiseksi, joka pystyy ihmeellisemmin ja suurenmoisemmin laventamaan ja kaunistamaan mitä aihetta suinkin tahtoo sekä pitämään mielessään ja muistissaan kaikkien puhetaidon liittyvien asioiden kaikki tietolähteet. (1.94.)

Kreikkalaisten näkemykset vaikuttivat ilmeisesti hyvin suoraan roomalaisten oppikirjojen sisältöön. Akatemian vaikutus on nähty yleensä suurena ja väitettä tukee tässä yhteydessä Antoniuksen toteamus.³⁷⁹ Lopulta keskustelussa päädytään retoriikan jonkinasteiseen hyväksyntään, mikä on merkittävää siinä mielessä, että teos problematisoi aivan peruskäsitettä.

---

377 Argumentatiivinen käännös tapahtuu otteessa melko kömpelösti, mikä voi merkitä sitä, että Cicerolla oli vaikeuksia syntetisoidessaan eri ajatuslinjoja.

378 Antoniuksen kirjoittaman teoksen olen maininnut luvuissa 2 ja 4.

379 Ks. luku 2.

Toisaalta retoriikan on osoitettu syntyvän käytännöstä, mikä on teoksen argumentaation kannalta merkittävää, sillä tuonnempana myös filosofia redusoidaan käytäntöön. Samalla on analysoitu filosofian olemusta. Dialogin keskustelusta käy ilmi, että puhetaidon olemusta käsitellään filosofian ohessa ja päinvastoin. Edellisessä luvussa 4 olen luonnehtinut asioiden käsittelytapaa Ciceron keskeiseksi kirjalliseksi strategiaksi, jonka avulla hän saa lukijansa lukemaan myös filosofiaa koskevaa keskustelua.

5.4 Käytänteet ja vapaa-aika synnyttävät filosofista ajattelua

Kun retoriikka on todettu filosofian ohella käytännönläheiseksi alaksi, kolmannessa kirjassa esiintyvässä siirtymässä niiden läheisyyttä analysoidaan historiallisesti ja niitä lähennetään entisestään tieteenaloina. Vaikka myös teoksen toisessa kirjassa on viittauksia ja lyhyitä puheenvuoroja filosofiasta, varsinainen keskusteluketju katkeaa, kunnes jatkuu kolmannessa kirjassa Crassuksen määrittellessä kaunopuheisuuden hyveeksi, joka liittyy erityisesti filosofiseen viisauteen. Voidaan nähdä, että Crassus vastaa tässä kohdassa alun perin Scaevolän esittämään moraaliargumenttiin.

Est enim eloquentia una quaedam de summis virtutibus; quamquam sunt omnes virtutes aequales et pares, sed tamen est species alia magis alia formosa et inlustris; sicut haec vis, quae scientiam complexa rerum sensa mentis et consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiant, quocumque incubuerit, possit impellere; quae quo maior est vis, hoc est magis probitate iungenda summaque prudentia; quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quaedam arma dederimus. Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandique rationem vimque dicendi veteres Graeci sapientiam nominabant.

Kaunopuheisuus on itse asiassa yksi suurimmista hyveistä, ja vaikka kaikki hyveet ovat keskenään samanlaisia ja samanarvoisia, voi jonkin hyveen ilmenemismuoto olla toista kauniimpi ja merkittävämpi. Sama pätee kaunopuheisuuteenkin: siihen kuuluu yleisluontoista tietämystä, jossa kuvaillaan tunteita ja ajatuksia sanoin ja pystytään sysäämään kuulijoita haluttuun suuntaan. Mitä suurempi tämä voima on, sitä tärkeämpää on yhdistää se rehellisyyteen ja syvälliseen viisauteen, sillä jos opetamme puhetaitoa ihmisille, joilla ei näitä hyveitä ole, emme tee heistä puhujia vaan

tavallaan annamme aseita järjettömien käsiin. Entisaikojen kreikkalaiset kutsuivat tällaista pohdiskelu- ja esitysmenetelmää viisaudeksi.³⁸⁰ (3.55–6.)

Crassus kertoo kaunopuheisuuden (*eloquentia*) olevan yksi suurimmista hyveistä, jonka olisi liityttävä valtiomiesviisauteen (*prudencia*), jonka juuret ovat puolestaan filosofisessa viisaudessa (*sapientia*). Termit *prudencia* ja *sapientia* olivat latinalainen vastine kreikkalaiselle dikotomialle *sofia–fronesis*. Cicerolla *sapientia* edustaa yleensä filosofiaa tai teoreettista tietämystä ja *prudencia* poliittista tai käytännöllistä viisautta. Tämä erottelu voidaan havaita myös kyseisessä otteessa, vaikkakin siinä tehdään siirtymä, jossa *prudencia* yhdistetään *sapientiaan*. Näin viisaat valtiomiehet liitetään filosofiseen perinteeseen, mikä näyttäytyy eräänlaisena *auctoritas*-argumenttina filosofian puolesta. Tällainen valtiomieskuva perustuu Isokrateen malliin, jossa retoriikan ja filosofian harjoittaminen olivat yhtä ja jossa painottui moraalinen toimijuus.³⁸¹

Crassus jatkaa luettelemalla entisaikojen suurmiehiä, jotka edustivat filosofista viisautta (*sapientia*). Heitä olivat Kreikan puolelta Lykurgos³⁸², Pittakos³⁸³ ja Solon³⁸⁴ sekä Rooman puolelta Coruncanius³⁸⁵, Fabricius³⁸⁶, Cato vanhempi ja Scipio vanhempi. Kreikassa vaikuttivat myös Pythagoras³⁸⁷, Demokritos³⁸⁸ ja Anaksagoras³⁸⁹, mutta he omistautuivat kokonaan luonnonfilosofialle (3.56). Crassus rinnastaa Rooman ja Kreikan valtiomiehiä toisiinsa ja samalla ilmaisee heidän viisauttaan voitavan etsiä filosofian parista. Toisessa luvussa olen esittänyt, että esimerkiksi Polybioksen

---

380 Crassuksen päämäärä lienee erityisesti tuoda esiin asioiden yhteys ilmaisussa *cogitandi et pronuntiandi ratio vis dicendi*, minkä olen ottanut käänöksessä huomioon.

381 Wilkins 2002, 437; Clarke 1996, 3.

382 Esim. Vuola yhdistää hänet 300-luvulla eläneeseen ateenalaiseen puhuja-Lykurgokseen. Ciceron täytyy kuitenkin tarkoittaa ennen Pittakosta elänyttä Lykurgosta, sillä hän nimeää esimerkeissään suurmiehet yleensä kronologisessa järjestyksessä. (Cicero ei seuraa uskollisesti kronologista järjestystä sellaisissa tapauksissa, joissa henkilöiden syntymäajankohdat ovat lyhyen ajan sisällä tai jo antiikin aikanaikin huonosti tunnettuja.) Niinpä hän viittaa Spartan tarunomaiseen lainlaatijaan, jonka väitettiin eläneen 800–700-luvuilla. Cicero käyttää häntä yleisesti esimerkkinä myös muissa teoksissaan (Wood 1988, 143).

383 Pittakos (n. 650–569 eKr.) oli kreikkalainen voittoisa sotapäällikkö, valtiomies, lainsäätäjät, filosofi ja runoilija. Hänen sanotaan laatineen mm. lain, jossa juopunutta rangaistiin tehdystä rikoksesta kaksinkertaisesti.

384 Solon (n. 640–n. 560 eKr.) oli kreikkalainen lainsäätäjät, runoilija ja valtiomies.

385 Tiberius Coruncanius oli roomalainen sotapäällikkö, oikeusoppinut ja valtiomies sekä vuoden 280 eKr. konsuli. Hän oli ensimmäinen plebeijiluokasta lähtöisin ollut *pontifex maximus*.

386 Gaius Fabricius Luscinus oli kuuluisa roomalainen sotapäällikkö, joka toimi vuosien 282 ja 278 eKr. konsulina.

387 Pythagoras oli merkittävä matemaatikko, filosofi ja pythagoralaisuuden perustaja 500-luvulla eKr.

388 Demokritos (n. 460–370 eKr.) oli kreikkalainen luonnontieteilijät ja filosofi.

389 Anaksagoras (n. 500–428 eKr.) oli joonialainen filosofi, tähtitieteilijät ja matemaatikko.

edustama poliittisen filosofian kulttuuri juurtui roomalaiseen ajatteluun sangen varhain toisella vuosisadalla, joten teoriaa unelmapuhujasta oli helpointa rakentaa juuri tässä diskurssissa.

Koska luonnostaan nousee kysymys, mistä valtiomiesten viisaus on peräisin, Crassus esittää filosofian ja muiden tieteiden syntyteorian roomalaisille tutulla vapaa-ajan (*otium*) käsitteellä. Olen luvussa 4 tuonut esille, että jaottelu vapaa-aikaan (*otium*) ja työhön (*negotium*) on keskeinen ja että sitä hyödynnetään teoksen argumentaatiossa. Akateeminen keskustelu vapaa-ajan ja työn suhteesta oli Aristoteleen ja Theofrastoksen oppilaan Dikaiarkhoksen alulle panema.³⁹⁰ Todennäköisesti Cicero peri keskustelun Antiokhos Askalonialaiselta, joka käytti jaottelua mietiskelevä elämä (*bios theoretikos*) ja suorittava elämä (*bios praktikos*).³⁹¹

Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis multo plura quam erat necesse, doctissimi homines otio nimio et ingeniis uberrimis adfluentes curanda sibi esse ac quaerenda et investiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur et recte faciendi et bene dicendi magistra, neque disiuncti doctores sed eidem erant vivendi praeceptores atque dicendi...

Niinpä tämän joutilaan ja vapaan ajan ansiosta älykkäät miehet omistautuivat tällaiselle harrastukselle. Nämä oppineet, joilla oli ylenpalttisesti vapaata aikaa ja luovaa älyä, katsoivat velvollisuudekseen ulottaa tutkimuksensa ja tiedonhakunsa paljon pidemmälle kuin olisi ollut tarpeenkaan. Varhaisina aikoina sama oppi ilmeisesti opetti sekä elämään oikein että puhumaan hyvin eli samat miehet opettivat niin hyvän elämän kuin puhetaidonkin perusteita. (3.57.)

Crassus esittää, että viisauden harjoittamista estää vain vapaa-ajan puute.³⁹² Kun vapaa-aikaa on, syntyy luonnostaan erinäisiä harrasteita (*studium*), joihin liittyy myös tieteiden synty. Näin otteessa naturalisoidaan ja neutralisoidaan kaikkien tieteiden synty roomalaiseen käytäntöön ja vapaa-aikaan liittyvillä esimerkeillä.³⁹³ Ote on keskeinen tieteiden, kuten filosofian, demystifioimisessa. Myöhemmin Crassus kuvaa (3.58) yksityiskohtaisesti, mitä kaikkea vapaa-ajasta syntyy. Se on äärimmäinen esimerkki roomalaisesta pragmaattisuudesta ja tavasta argumentoida: vapaa-ajasta syntyvät pelit,

---

390 Fox 2010, 372.

391 Dillon 1996, 75.

392 *De oratore* -teos alkaa Ciceron valituksella vapaa-ajan puutteesta (1.1–3).

393 Roomalaisille koulu ja vapaa-aika tarkoittivat samaa asiaa, joten Crassus kurkistaneekin jopa hieman pidemmälle aikaisempaan aikaan.

leikit, taiteet ja tieteet. Samassa yhteydessä hän tuo esille kreikkalaisesta *paideia*-ajattelusta peräisin olevan humanismin (*humanitas*), jossa painottui oppineisuuden, hyveellisyyden ja inhimillisyyden yhteys. Tämän näkemyksensä pohjana Cicero käytti kreikkalaisfilosofeilta perimäänsä ihmiskäsitystä, jossa painottui erityisesti filantropia ja koulutus, jotka liittyivät toisiinsa myös siten, että tieteillä katsottiin olevan valtaa kasvattaa yhteiskunnan jäseniä myös moraalisesti.³⁹⁴

5.5 Retoriikan ja filosofian välisen yhteyden katkeaminen

Crassus aloitti esiintymisensä ylistämällä kaunopuheisuutta. Sitten hän selitti tieteiden synnyn luonnolliseksi asiaksi ja demystifioi filosofian roomalaisessa ympäristössä. Seuraavaksi hän selittää, mistä tieteiden erkaantuminen johtui. On nähtävissä, että Cicero haluaa perustella teoksessaan filosofian aseman perusteellisesti ja selittää siitä syystä asiaa myös historiallisesti.

Sed quod erant quidam, iique multi, qui aut in re publica propter ancipitem, quae non potest esse seiuncta, faciendi dicendique sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut quamvis [qui] minus ipsi in re publica versarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapientiae doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates, inventi sunt, qui cum ipsi doctrina et ingeniis abundarent, a re autem civili et negotiis animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent; quorum princeps Socrates fuit, is, qui, omnium eruditorum testimonio totiusque iudicio Graeciae, cum prudentia et acumine et venustate et subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps iisque, qui haec, quae nunc nos quaerimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio atque in iis exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit sapienterque sentiendi et ornate dicendi scientiam, re cohaerentes, disputationibus suis separavit.

Monet oppineet, kuten Themistokles³⁹⁵, Perikles³⁹⁶ ja Theramenes³⁹⁷, olivat kuitenkin huomattavassa asemassa niin viisaiden tekojensa kuin puheidensakin (joita ei edes voi erottaa toisistaan) ansiosta. Gorgias³⁹⁸, Thrasymakhos³⁹⁹ ja Isokrates⁴⁰⁰ taas eivät toimineet julkisissa tehtävissä

---

394 Oksala 1999, 246–7.

395 Kreikkalainen sotapäällikkö ja poliitikko (n. 525–459 eKr.).

396 Kreikkalainen poliitikko (n. 495–429 eKr.).

397 Kreikkalainen poliitikko ja Isokrateen opettaja (k. n. 404–3 eKr.).

398 Kreikkalainen reetori ja sofist (n. 483–376 eKr.).

399 Kreikkalainen sofist ja reetori 400-luvulla eKr.

400 Kreikkalainen reetori ja humanisti (436–338 eKr.), jonka merkitys Ciceroon oli erittäin suuri.

Isokrateen ajattelussa retoriikan ja filosofian alat olivat kiinteässä yhteydessä (Fox 2010, 371).

mutta kuitenkin opettivat tämäntyyppistä viisautta. Jotkut taas olivat kyllä itse varsin oppineita ja älykkäitä mutta kavahtivat politiikkaa ja julkista toimintaa jonkinlaisesta periaatteesta sekä vastustivat ja ylenkatsoivat tällaista kaunopuheisuuden harjoittamista. Tällaisten filosofien ensimmäinen ja huomattavin edustaja oli Sokrates. Hän oli kaikkien oppineiden ja koko Kreikan mukaan niin viisas, terävä-älyinen, tyylikäs ja perusteellinen ilmaisultaan sekä myös kaunopuheinen, monipuolinen ja vuolassanainen, mitä asia sitten käsittelikin, että meni kaikkien sivistyneiden ja koko Kreikan todistuksen mukaan vaivatta kaikkien edelle. Sokrates vei tämän yhteisnimityksen niiltä miehiltä, jotka käsittelivät ja opettivat näitä samoja asioita kuin mekin nyt käsittelemme. Heitä näet kutsuttiin yhdellä ainoalla nimellä, koska kaikkien vapaiden tieteiden tutkimusta ja harjoittamista nimitettiin filosofiaksi. Sokrates erotti väittelyissään viisaasti ajattelemisen ja tyylikkäästi puhumisen taidot toisistaan, vaikka ne liittyvät kiinteästi yhteen. (3.59–60.)

Crassus aloittaa viisaiden miesten esittelemisen luettelemalla kaunopuheisia valtiomiehiä, jotka tunnettiin myös merkittävänä sotapäällikköinä. Aiemmin olen esittänyt luvussa 4, että teoksessa hyödynnetään myös sotapäällikkö- ja sota-metaforia, sillä ne sopivat roomalaiseen ympäristöön, jossa valtiomiesten oli omaksuttava niin puhujan kuin sotapäällikönkin kykyjä. Polybioksen ajoista lähtien sotapäällikön ja valtiomiehen rooli yhdistettiin myös teoreettisissa tutkimuksissa toisiinsa.⁴⁰¹

Seuraavassa siirtymässä Crassus esittelee kaunopuheisia miehiä, jotka ovat varsinaisesti myös opettaneet viisautta. Hän mainitsee kuuluisia sofisteja,⁴⁰² mikä on siinä mielessä merkittävää, että he edustivat vastapuolta väittelyissä Sokratesta ja Platonia vastaan. Teoksessa sofistit mainitaan neutraalisti, mikä liittyyneen erilaisten ajatteluperinteiden syntetisoimiseen. Lisäksi sofistinen perinne oli roomalaisille tutumpi, sillä se keskittyi erityisesti retoriikkaan ja valtiomiesajatteluun. Näin ollen kaikissa edellä mainituissa esimerkeissä on mukana jotakin tuttua, sillä niissä viisauteen kytketään puhujan, valtiomiehen, sotapäällikön ja sofistin piirteitä.

Lopulta Crassus esittelee Sokratesta, jonka luulisi sopivan Ciceron rakentamaan unelmapuhujan kuvaan huonosti, sillä hän ei pitänyt julkisia puheita eikä osallistunut politiikkaan. Crassuksen mukaan Sokrates oli kuitenkin äärettömän viisas ja kaunopuheinen, joten toisaalta kaikki unelmapuhujan edellytykset täydellistyivät hänessä. Crassus tulkitsee, että Sokrateesta lähtien filosofian ja retoriikan välillä alkoi

---

401 Millar 1964, 6.

402 Ciceron mainitsevat sofistit olivat merkittävimpiä sofistisen retoriikan opettajia antiikin Kreikassa klassisena kautena. Heillä retoriikan opettaminen liittyi erityisesti politiikan alaan. Heidän lisäksi merkittäviä olivat Protagoras, Theodoros, Prodikos ja Hippias. (Clarke 1996, 2–3.)

vallita tarpeeton erottelu siitä syystä, että Sokrates oli erotellut nämä kaksi alaa toisistaan, vaikka aluksi kyse oli yhdestä ja samasta tieteestä tai asiakokonaisuudesta.⁴⁰³ Käyttämällä Sokratesta esimerkinään Crassus selittää retoriikan ja filosofian jakautumista.⁴⁰⁴

Crassus tarkentaa väitettään filosofian ja retoriikan erkaantumisesta vielä kahdessa kohdassa.

Hinc discidium illud exstitit quasi linguae atque cordis, absurdum sane et inutile et reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam cum essent plures orti fere a Socrate, quod ex illius variis et diversis et in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, proseminatae sunt quasi familiae dissentientes inter se et multum disiunctae et dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos et dici vellent et esse arbitrentur.

Kielen ja ajattelun välillä on siitä lähtien vallinnut eräänlainen järjetön, turha ja paheksuttavakin eripura, kun yhdet opettajat opettavat ajattelemaan oikein, toiset taas puhumaan hyvin. Sokrateesta sai alkunsa monta eri koulukuntaa, koska kukin oppilas omaksui eri aineksia hänen erilaisista, ristiriitaisista ja joka suuntaan rönsyilevistä puheistaan. Siten syntyi eräänlaisia keskenään erimielisiä perhekuntia, jotka olivat aivan erilaisia ja etäällä toisistaan, vaikka kaikki nämä filosofit halusivatkin itseään kutsuttavan sokrateslaisiksi ja pitivät itseään sellaisina. (3.61.)

Hieman myöhemmin hän toistaa hyvin tarkasti edellä esittämänsä ajatuksen. Ciceron päämäärien tarkastelemisen kannalta nämä kohdat ovat merkittäviä: ne ovat ytimekkäitä, selkeitä ja neutraaleja selityksiä syntyneestä tilanteesta.

Namque, ut ante dixi, veteres illi usque ad Socraten omnem omnium rerum, quae ad mores hominum, quae ad vitam, quae ad virtutem, quae ad rem publicam pertinebant, cognitionem et scientiam cum dicendi ratione iungebant; postea dissociati, ut exposui, a Socrate diserti a doctis et deinceps a Socraticis item omnibus; philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam, neque quicquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his aut ab illis hi mutuarentur; ex quo promise haurirent, si manere in pristina communione voluissent.

Kuten sanoin, menneiden aikojen filosofit aina Sokrateeseen saakka yhdistivät puhetaitoon kaikkinaisen ihmisten tapoja, elämänmenoa, hyveitä

---

403 Antiikin kreikkalaisille φιλοσοφία tarkoitti kaikkea tiedon ja viisauden ihannoimista ja tutkimista. Kuitenkin termillä viitattiin myös erityistutkimukseen ja tieteenaloihin, kuten retoriikkaan ja sen tutkimiseen (Ks. Isok. 4.10; Liddell & Scott 1953, s. v. 'φιλοσοφία').

404 Myöhemmin Cicero valittelee *Tusculanae disputationes* -teoksessaan (4.6), että aidosta hienostuneesta Sokrateen perinteestä on tuskin enää mitään jäljellä. Ks. Helttula 2015, 150.

ja politiikkaa koskevan tietämyksen. Sokrates erotti myöhemmin toisistaan kaunopuheiset ja oppineet, ja samoin tekivät sittemmin kaikki sokrateslaiset filosofit. Filosofit alkoivat ylenkatsoa puhetaitoa ja puhujat viisautta, eivätkä kummatkaan kajonneet toisen alaan, elleivät sitten lainanneet jotain toisiltaan. Jos he olisivat halunneet pysyä vanhassa liitossaan, he olisivat voineet yhdessä ammentaa yhdestä ja samasta lähteestä. (3.72)

Crassus vihjaa, että jo Sokrates olisi pannut ilmaisutavassaan (*variis et diversis et in omnem partem diffusis disputationibus*) alulle Akatemian skeptisen perinteen, mikä puolestaan ennakoi sitä, että myöhemmin unelmapuhujaan liitetään juuri Akatemian perinne. Näin vanha liitto palautetaan voimaan. Itse asiassa Akatemian skeptinen perinne sai alkunsa Sokrateen ajattelun tulkitsemisesta. Se oli yritys palata alkuperäisen ajattelun juurille, joten Ciceron Crassuksen suulla esittämä näkemys on sangen oikea. Myöhemmin filosofisessa tuotannossaan Cicero toistaa muun muassa Varron suulla ideansa siitä, että filosofia ja retoriikka ovat yksi ja sama tiede.⁴⁰⁵ Ajatus on keskeinen Cicerolla läpi hänen tuotantonsa, ja hän esittää sen mahdollisesti ensimmäistä kertaa juuri tässä kohdassa.

Crassus myös kritikoit vallitsevaa tilannetta, sitä, että ateenalaiset filosofit opettavat ajattelemaan oikein kun taas rodoslaiset puhetaidonopettajat opettavat puhumaan hyvin. Samalla hän vastaa Scaevolaa ja Antoniuksen aiempiin puheenvuoroihin, joissa he ovat esitelleet reetoreiden ja filosofien ristiriitoja. Cicero ei kuitenkaan tyydy pelkästään historialliseen selittämiseen Crassuksen kautta vaan selostaa syntyneen tilannetta roomalaisiin uskonnollisiin toimituksiin liittyvällä metaforalla. Sen käytöllä hän halunee vedota ja vaikuttaa roomalaisiin lukijoihinsa.

Sed ut pontifices veteres⁴⁰⁶ propter sacrificiorum multitudinem tris viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent instituti, sic Socratici a se causarum actores et a communi philosophiae nomine separaverunt, cum veteres dicendi et intellegendi mirificam societatem esse voluissent.

Entisaikojen ylipapit nimittivät uhritoimitusten suuren määrän vuoksi kolme erityistä pappia pyhien aterioiden täytöntöönpanoa varten, vaikka Numa Pompilius oli asettanut nimenomaan ylipapit hoitamaan kisojen aikaiset uhritoimitukset. Samoin sokrateslaiset filosofit loitonsivat puhujat itsestään ja erottivat nämä yhteisen filosofian nimikkeen yhteydestä, vaikka vanhan

---

405 Cic. ac. 4.

406 Vrt. *veteres illi* (3.72).

ajan viisaat olisivat halunneet puhumisen ja ajattelun välisen erityisluonteisen liiton säilyvän. (3.73.)

Asia kytketään roomalaisille tutumpaan asiayhteyteen, uskontoon ja uskonnollisiin toimituksiin, joka on yksi hyödynnetyistä kirjallisuustopoksista. Crassus käyttää metaforaa, jossa filosofiset koulukunnat liitetään Rooman merkittävimpään pappiskollegioon (*pontifices*). Se oli Numa Pompiliuksen perustama ja siihen kuului aluksi kolme, myöhemmin 16 pappisjäsentä. Tämän kollegion käyttöön metaforassa lienee vaikuttanut se, että se oli roomalaisille tutuin, sillä sen merkitys säilyi aina keisariajalle asti, toisin kuin muiden kollegioiden. Lisäksi se oli myös kaikista pirstoutunein kollegio tehtäviensä osalta.⁴⁰⁷

Sokrates on ikään kuin pappiskollegion johtaja (*pontifex maximus*) ja hänen kahtena avustajanaan voidaan tässä yhteydessä nähdä Platon ja Aristoteles. Myöhemmin filosofian alue jakautui pappiskollegion tehtävien tavoin ja erikoistumisesta seurasi laaja-alaisuuden ja kokonaisvaltaisuuden häviäminen. Metaforaan sisältyy siis myös epäsuorasti erikoistumisen kritikointi, mikä toistuu muuallakin teoksessa.⁴⁰⁸ Mikäli metaforaa halutaan tulkita pidemmälle, voidaan löytää myös yhteyksiä tehtävien tasolta: filosofit olivat kielen (*oratio*) ja mielen (*mens*) vaalijoita, papit puolestaan tämän- ja tuonpuoleisen, ja heidän kuului rakentaa siltaa (*pontifex*) kahden maailman välille aivan samassa mielessä kuin viisaiden miesten tuli vaalia ajatuksen ja puheen yhteyttä. Myöhemmin filosofisen puhujan määritelmän täydellistämisen yhteydessä Crassus liittyy papiston ja filosofien viisauden toisiinsa ilman metaforaa (3.133–4).

5.6 Sokrateesta lähtöisin olevat koulukunnat

Kun Crassus on esittänyt historiallisen katsauksen filosofian ja retoriikan jakautumisesta, hän siirtyy tarkastelemaan filosofisia koulukuntia. Sokrateen perintöä tulkitessaan Crassus keskittyy erityisesti neljän suurimman koulukunnan analysoimiseen. Näin ollen ote tarjoaa jonkin verran tietoa roomalaisten yleisestä suhtautumisesta filosofisiin koulukuntiin tuona aikana sekä paljastaa, minkä verran

---

407 North 2003, 1219–20. Kollegion tehtävä oli huolehtia myös kisojen järjestämisestä (*ludus*), joka on nimitys myös viisauden harjoittamiselle (koulu).

408 Aihetta käsitellään epäsuorasti kohdissa 3.126–132. Erikoistumisen kritiikki on yksi keino argumentoida teoksessa laajasti oppineen puhujan puolesta. Se liittyy myös filosofian tuomiseen osaksi unelmapuhujan osaamisaluetta.

roomalaisilla oli niistä tietoa ja kuinka pelkistynyt heidän kuvansa niistä oli. Yleisesti ottaen roomalaisten tiedot perustuivat lähtökohtaisesti vuoden 161 eKr. lähetystöön, johon Antonius viittasi teoksessa aiemmin.⁴⁰⁹ Koska lähetystön kolme filosofia edustivat suurimpia koulukuntia, se oli myös lähtökohta, jota kautta roomalaiset pystyivät lähestymään koulukuntafilosofiaa. Crassuksen tapa lähestyä koulukuntia on pääosin analysoiva mutta tässä kohdin myös selkeämmin arvottava. Sekä Crassus että myöhemmin Antonius tuntuvat loppujen lopuksi ihailevan samaa miestä oppineen puhujan ideaalina. Aluksi Crassus esittelee filosofian historiaa Sokrateen seuraajista lähtien, kunnes siirtyy yksityiskohtaisemmin käsittelemään koulukuntia (3.62–71).

Ac primo ab ipso Platone Aristoteles et Xenocrates, quorum alter Peripateticorum, alter Academiae nomen obtinuit, deinde ab Antisthene, qui patientiam et duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, dein Stoici, tum ab Aristippo, quem illae magis voluptariae disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit, quam ille et eius posterii simpliciter defenderunt, hi, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati satis faciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicebant, Eretriorum, Erilliorum, Megariorum, Pyrrhoneorum; sed ea horum vi et disputationibus sunt iam diu fracta et extincta.

Ensiksikin Aristoteles ja Ksenokrates saivat opetusta itse Platonilta, ja heistä toinen antoi nimen peripateetikoille, toinen taas Akatemialle. Sittemmin Antistheneen ajattelusta ammensivat ensin kyynikot, jotka olivat Sokrateen puheissa mieltyneitä ennen kaikkea kärsivällisyyden ja mielenlujuuden teemoihin, ja heidän jälkeensä tulivat stoalaiset. Kyreneläisten koulukunta sai myöhemmin alkunsa Aristippoksesta, jota kiinnostivat eniten nautintoa koskevat väittelyt. Aristippos ja hänen seuraajansa puolustivat avoimesti koulukuntaansa, kun taas ne, jotka nykyään pitävät aistinautintoa kaiken mittana, tekevät sen hiukan arastelevammin. Näin he eivät pysty vaalimaan hyvettä, jota eivät ylenkatso, eivätkä puolustamaan aistinautintoa, jota haluavat vaalia. Entisaikoina oli muitakin filosofikoulukuntia, jotka lähes kaikki kutsuivat itseään sokrateslaisiksi, kuten eretrialaiset, erilloslaiset, megaralaiset ja pyrrhonilaiset. Edellä mainitut koulukunnat ovat jo kuitenkin aikoja sitten hajottaneet ja nujertaneet ne ylivoimallaan ja väittelytaidoillaan. (3.62)

Platonia (427–347 eKr.) seurasivat Aristoteles (384–322 eKr.) ja Ksenokrates (n. 400–314 eKr.), joista lähtien vallitsivat peripateetikkojen koulukunta ja Akademia.

---

409 *De orat.* 2.157–161. Vickers (1998, 163) esittää, että lähetystö toi filosofian ja retoriikan välisen riitelevän diskurssin roomalaisille.

Antisthenes (n. 445–365 eKr.) oli sekä Gorgiaan että myöhemmin Sokrateen oppilas ja perusti oman kyynisen koulukuntansa sekä vaikutti stoalaisuuden syntyyn. Hän kirjoitti monista aloista mukaan lukien retoriikasta. Opettajansa Sokrateen tavoin hän uskoi, että hyvettä (*arete*) voi oppia ja että se on tie onnelliseen elämään. Hän painotti opetuksissaan ja koko olemuksessaan ankaraa elämäntyyliä ja vastusti nautintoja. Sokrateen seuraajista hän omaksui opettajansa näkemykset kaikista selvimmin.⁴¹⁰ Myös kyreneläisen eli hedonistisen koulukunnan perustaja Aristippos (n. 435–366 eKr.) tapasi henkilökohtaisesti Sokrateen, mutta häntä opetti myös Protagoras. Hän otti palkkioita opettamisesta ja oli tunnettu ylellisestä elämästään.⁴¹¹

Muista koulukunnista Crassus mainitsee lyhyen aikaa kukoistaneet Sokrateen perua olleet koulukunnat. Eretrialaista koulukuntaa johti Sokrateen oppilas Faidon ja myöhemmin sen siirryttyä Eretriaan Menedemos ja Asklepiades. Erilloslainen koulukunta sai puolestaan alkunsa Erillos Karthagolaisesta, joka oli Zenon Kitionilaisen oppilas. Eukleides Megaralainen oli Platonin oppilas ja perusti megaralaisen koulukunnan, jonka merkittävin oppilas ja kolmas johtaja oli Stilpon (n. 380–300 eKr.). Stoalaisuus sai koulukunnan hyveopista huomattavasti vaikutteita. Pyrrhon (n. 365–275 eKr.) puolestaan perusti skeptisen koulukunnan. Myöhemmin hänen oppilaansa Timon Fleiuslainen (n. 320–230 eKr.), joka oli niin ikään Stilponin oppilas, puolusti Pyrrhonin näkemyksiä Keski-Akatemiaa vastaan.⁴¹²

Crassuksen historiallinen kertomus filosofisista koulukunnista on siitä syystä mielenkiintoinen, että hän linkittää kaikki Roomassakin tuohon aikaan vallinneet koulukunnat historiallisesti suoraan Sokrateesta lähteneeseen perinteeseen. Koulukuntien perustajahahmot ovat olleet tekemisissä myös sofistisen perinteen kanssa. Näin ne pelkästään historiallisista syistä liittyvät *res et verba* -vastakkainasetteluun. Crassus mainitsee lopuksi joitakin pienempiä koulukuntia. Cicero käsittelee myös moraalifilosofisissa teoksissaan näitä koulukuntia, vaikkakin huomauttaa niiden ajan olevan jo ohitse.⁴¹³

---

410 Taylor 2003a, 112. Ks. lisää hyvän käsitteestä Antistheneella (Wilkins 1892, 440–1.)

411 Taylor 2003b, 161.

412 Ks. Wilkins (1892, 441–2), joka selventää koulukuntien hyveoppeja sekä tuo esiin Ciceron muiden teosten viittauksia koulukuntiin.

413 *Ac.* 2.129; *fin.* 2.13.43.

5.7 Mikä koulukunta on lähimpänä unelmapuhujaa

Historiallisen katsauksensa jälkeen Crassus siirtyy käsittelemään (3.63) Rooman tuon ajan keskeisimpiä koulukuntia: epikurolaisia, stoalaisia, akatemialaisia ja peripateetikoita. Puheenvuorossaan Crassus havaitsee yhden koulukunnista seuraavan sokraattista perinnettä. Vaikka otteessa päädytään positiiviseen lopputulokseen, se sisältää voimakasta kritiikkiä muita koulukuntia kohtaan. Myös perinteinen stoalaisuus joutuu kyseenalaistetuksi. Crassus aloittaa epikurolaisista.

Ex illis autem, quae remanent, ea philosophia, quae suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quaerimus et quem auctorem publici consilii et regendae civitatis ducem et sententiae atque eloquentiae principem in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. Nec ulla tamen ei philosophiae fiet inuria a nobis. Non enim repellitur inde, quo agredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi volt, ubi etiam recubans molliter et delicate nos avocat a Rostris, a iudiciis, a curia, fortasse sapienter, hac praesertim re publica. Verum ego non quaero nunc, quae sit philosophia verissima, sed quae oratori coniuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus; sunt enim et boni viri et, quoniam sibi ita videntur, beati; tantumque eos admoneamus, ut illud, etiamsi sit verissimum, tacitum tamen tamquam mysterium teneant, quod negant versari in re publica esse sapientis; nam si hoc nobis atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi.

Yhä olemassa olevista filosofikoulukunnista se, joka on ottanut tunnukseensa nautinnon puolustamisen, saattaa kyllä jostakusta tuntua oikealta, mutta se on varsin kaukana miehestä, jota nyt etsimme ja jonka haluaisimme olevan poliittinen suunnannäyttävä, kansakunnan hallitsemisen johtaja sekä viisauden ja kaunopuheisuuden pääedustaja senaatissa, kansankokouksessa ja julkisissa oikeudenkäynneissä. Emme kuitenkaan halua mitenkään loukata tätä filosofian suuntausta, sillä ei sitä suinkaan häädetä paikalta, jonka se mieli vallata. Lepäilköön se vain puistikossaan missä haluaa, pehmeästi makiillen ja kutsuen meitä viehkeästi pois puhujalavalta, oikeudenkäynnistä tai kuuriasta – mikä on ehkä ihan viisastakin tässä valtiollisessa tilanteessa. En kuitenkaan nyt kysy, mikä filosofinen suuntaus on lähimpänä totuutta, vaan mikä liittyy läheisimmin juuri puhujaan. Jättäkäämme siksi epikurolaiset ilman mitään solvauksia – ovathan he kunnan miehiä ja onnellisiakin, koskapa itse uskovat niin. Kehottakaamme heitä vain pitämään oppinsa hiljaa itsellään kuin mysteerin ikään, vaikka se olisikin lähimpänä totuutta, sillä heidän mukaansa viisaan ei pidä toimia julkisissa tehtävissä. Jos he saisivat meidät ja kaikki ylimyspuolueen jäsenet vakuuttuneiksi tästä, he eivät pystyisi enää itsekään elämään joutilaina, mikä kuitenkin on heidän ihanteensa. (3.63–4.)

Juuri 100–90-luvuilla eKr. Roomassa alkoi epikurolaisen koulukunnan kasvu. Osaltaan siihen oli vaikuttamassa filosofien, kuten Faidroksen, läsnäolo Roomassa. Myös yleinen mentaliteetti alkoi muuttua hyväksyväksi muita filosofisia koulukuntia kohtaan sitä mukaan kuin stoalaisuuden suosio väheni.⁴¹⁴ Kuitenkin epikurolaisuus alkoi saada yleisempää hyväksyntää roomalaisten keskuudessa vasta *De oratore* -teoksen kirjoittamisen aikoihin. Lisääntynyt hyväksyntä näkyi muun muassa siinä, että jotkut epikurolaiset alkoivat saada huomattavia virkoja, kuten olen toisessa luvussa esittänyt.⁴¹⁵

Epikurolaisuus näyttäytyy otteen alussa nautiskelevana koulukuntana, ja lopuksi se esitetään koulukuntana, joka on vallannut itselleen miltei yksipuolisesti vapaa-ajan (*otium*) alueen. Cicero torjuu Crassuksen suulla epikurolaisuuden jokseenkin hienovaraisesti.⁴¹⁶ Asiaan lienee vaikuttanut se, että Cicerolla ja myös Crassuksella oli epikurolaisia ystäviä. Kolmannessa luvussa olen esitellyt Ciceron tunnetuinta epikurolaista ystävää Atticusta. Häneen voidaan nähdä epäsuora viittaus kohdassa, joka käsittelee epikurolaisten poliittista seklusiota: Atticus näki parhaaksi vetäytyä pois poliittisesta elämästä ja Roomasta, sillä yleisesti epikurolaisten keskuudessa pidettiin tärkeänä, ettei viisautta harjoittava mies sekaantuisi politiikkaan.⁴¹⁷ Lisäksi epikurolaisessa koulukunnassa eli sitkeä retoriikan vastustus.⁴¹⁸ Epikurolaisten käsitys oli hyvin kaukana erityisesti Platonin opeista ja Akatemian perinteestä. Myös Crassus kertoo otteessa tehtävästään etsiä miestä, ”jonka haluaisimme olevan poliittinen suunnannäyttävä, kansakunnan hallitsemisen johtaja sekä viisauden ja kaunopuheisuuden pääedustaja senaatissa, kansankokouksessa ja julkisissa oikeudenkäynneissä”.

Seuraavaksi Crassus käsittelee stoalaisia:

Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt; atque hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam virtutem ac sapientiam esse dixerunt. Sed utcumque

---

414 Wilkins 1892, 442.

415 Ensimmäinen roomalainen julkisesti epikurolainen senaattori oli Gaius Velleius (Rawson 1985, 5). Cic. *de orat.* 3.78: *Quid enim meus familiaris C. Velleius adferre potest, quam ob rem voluptas sit summum bonum, ..., hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis...* Kohdassa Crassus kertoo Velleiuksen olevan hänen tuttavansa. Cic. *nat. deor.* 1.15: *...et cum C. Velleio senatore disputantem, ad quem tum Epicurei primas ex nostris hominibus deferebant.*

416 Toisaalla Cicero hyökkää voimakkaasti epikurolaisuutta vastaan arvostellen muun muassa epikurolaista Lucius Calpurnius Pisona (Kennedy 1994, 94).

417 Wilkins 1892, 443.

418 Culpepper Stroup 2010, 28; Clarke 1996, 8.

est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore, valde abhorreat; vel quod omnes, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostes, insanos esse dicunt neque tamen quemquam esse sapientem: Valde autem est absurdum ei contionem aut senatum aut ullum coetum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber esse videatur. Accedit quod orationis etiam genus habent fortasse subtile et certe acutum, sed ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, ieunum, ac tamen eius modi, quo uti ad vulgus nullo modo possit; alia enim et bona et mala videntur Stoicis et ceteris civibus vel potius gentibus; alia vis honoris, ignominiae, praemii, supplicii; vere an secus nihil ad hoc tempus; sed ea si sequamur, nullam umquam rem dicendo expedire possimus.

Stoalasiakaan en moiti vähääkään vaan annan heidän olla aivan rauhassa enkä pelkää heidän vihaansa, koska hehän eivät pysty lainkaan vihastumaan. Itse asiassa jopa kiitän heitä, sillä ainoana kaikista juuri he ovat sanoneet kaunopuheisuuden olevan hyve ja ilmentävän viisautta. Joka tapauksessa heissä on eräs piirre, joka ei alkuunkaan sovi yhteen nyt tavoittelemamme ihannepuhujan kanssa: he väittävät, että kaikki, jotka eivät ole viisaita, ovat orjia, rosvoja, valtion vihollisia ja mielipuolia, mutta toteavat samalla, ettei kukaan ihminen ole viisas. Onhan täysin mieletöntä uskoa kansankokouksen, senaatin istunnon tai minkä hyvänsä ihmisten kokoontumisen järjestäminen sellaiselle, joka ei pidä ketään läsnäolijoista järjellisenä, täysiarvoisena kansalaisena ja vapaana miehenä. Stoalaisten puhetyyli saattaa kyllä olla täsmällinen ja osuva, mutta puhujan kannalta se on kuivakka ja epätavallinen, kansan korviin se taas on vieras, epäselvä, tyhjä, niukka ja joka tapauksessa sellainen, ettei sitä mitenkään voi käyttää tavallisille ihmisille puhuttaessa. Heillä on aivan erilainen näkemys hyvästä ja pahasta kuin muilla ihmisillä tai pikemminkin kansoilla, ja myös kunnialla, häpeällä, palkitsemisella ja rankaisemisella on heille erilainen merkitys. Tähän yhteyteen ei kuulu se, ovatko he oikeassa vai väärässä, mutta jos noudatamme heidän opetuksiaan, emme pysty selvittämään mitään asiaa puhumalla. (3.65–6.)

Siitä huolimatta, että stoalaisuus oli perinteistä filosofiaa Roomassa, ote sisältää voimakasta kritiikkiä.⁴¹⁹ Tulkitsen, että Ciceron osoittama kritiikki kertoo älyllisen ympäristön voimakkaasta murroksesta. Alun perinhän stoalaisuus oli juurtunut roomalaiseen kulttuuriin hyvin huomaamattomasti, mutta kun filosofisten koulukuntien opit alkoivat saada yhä selvemmin näkyvyyttä yhteiskunnassa, alkoi tapahtua samalla myös selkeämmin filosofioiden torjumista ja hyväksymistä. Olen toisessa luvussa tuonut esille ilmiöitä, jotka liittyivät kyseiseen muutokseen ja voimistivat sitä.

---

419 Kennedy 1994, 90.

Crassuksen huomio kiinnittyy stoalaisten käsityksiin kielenkäytöstä ja moraalista. Stoalaiset olivat tunnettuja teorioistaan, jotka koskivat kieltä, logiikkaa, tietoa ja oikeaa toimintaa.⁴²⁰ Huomautus heidän tunteettomuudestaan eli apatiastaan liittyy heidän moraalifilosofiaansa. Stoalaisten mukaan tunteet (*perturbationes, pathe*) olivat järkeä ja luontoa vastaan, ja niinpä he pyrkivät totaaliseen tunteiden hillintään.⁴²¹ Stoalaisten apatia oli yleisemminkin puhujaihannetta vastaan, sillä puhujalta vaadittiin paatosta.⁴²² Puheteoriassaan stoalaiset seurasivat niukkaa puhetyyliä, joka oli seurausta kielen puhtauden vaatimuksesta – mitä vähemmän sanoja, sitä selvempiä ilmaisut ovat ja sitä vähemmän niissä on epätotuutta.⁴²³ Koska ensimmäisellä vuosisadalla alkoi tapahtua siirtymistä vuolaamman puhetyylin, asianismin, suuntaan, Crassuksen stoalaisille esittämä kritiikki liittyy myös ajankohtaiseen muutokseen.⁴²⁴ Cicero esittää stoalaisten puhetyylille kritiikkiä myös muualla.⁴²⁵ Myöhemmin Quintilianus arvostelee heitä samasta asiasta.⁴²⁶

Otteessa esiintyvässä stoalaisuuden kritikoinnissa Crassus myös niputtaa stoalaisuuteen piirteitä, jotka näyttäisivät kuuluvan pikemminkin kyynikoille,⁴²⁷ joilla oli edustajia Roomassakin. Koulukuntien sekoittamiseen on voinut olla syynä se, että antiikin aikana koulukuntaerottelua ei tehty yhtä selvästi kuin modernissa filosofian historiankirjoituksessa. Lisäksi stoalainen ja kyyninen koulukunta olivat erittäin lähellä toisiaan.⁴²⁸ Ensimmäinen roomalainen kyynikoksi tunnustautunut, Marcus Favonius, oli stoalaisen Cato Uticensiksen läheinen ystävä ja ihailija.⁴²⁹ Myöhemmin stoalaisuuden kärkinimi Epiktetos opetti kuuluisaa kyynikko Demonaksia.⁴³⁰

420 Kennedy 1994, 90–1.

421 Wilkins 1892, 443. Cicero tutki stoalaisten tunneteoriaa yksityiskohtaisemmin teoksessaan *Tusculanae disputationes* (3.19): *Sapientis autem animus semper vacat vitio, numquam turgescit, numquam tumet; at irati animus eius modi est: numquam igitur sapiens irascitur. Nam irascitur, etiam concupiscit.*

422 Mahdollisesti teoreettista keskustelua puheen hyveistä ei tunnettu ennen kuin Aristoteleen teoksia päätyi Roomaan 87 eKr. jälkeen. Aristoteleen mukaan puheen hyveitä olivat *ethos, pathos* ja *logos*. (Vickers 1998, 73.)

423 *De orat.* 2.189; *Quint. inst.* 1.12, 11.70, 11.89, 11.181. Crassus arvostelee stoalaisten käyttämää kieltä ilmaisuilla *exile, inusitatum, obscurum, inane, ieiunum*.

424 Teoksessa mainitaan, että vasta hiljattain on alettu käyttää puheen koristelua (2.53).

425 *Fin.* 4.7; *Brut.* 114; *de orat.* 1.229.

426 *Inst.* 10.1.84.

427 Kyynikoihin liitettäviä piirteitä ovat: *vel quod omnis, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostis, insanos esse dicunt, neque tamen quemquam esse sapientem* (3.65) ja *alia vis honoris, ignominiae, praemii, supplicii* (3.66).

428 Reydams-Schils 2005, 38–9.

429 Badian 2003d, 590.

430 Ross & Spawforth 2003, 455.

Otteeseen liittyen stoalaisesta opista roomalaisessa maailmassa voidaan todeta Culpepper Stroupia (2010, 27) mukailleen, että stoalaisen retoriikan vastaanotto myöhäisemmässä vaiheessa tapahtui pikemminkin ideaalisen ja akateemisen maailman puitteissa kuin käytännön, oikeusopin tai politiikan piirissä. Näistä syistä johtuen Cicero hylkää stoalaiset unelmapuhujina mutta tutkii heidän hyveteorioitaan avarakatseisesti filosofisissa teoksissaan myöhemmin. Itsenäisenä filosofiana stoalaisuudelle oli tilaa roomalaisessa yhteiskunnassa, mutta sen aika retoriikan parissa alkoi olla ohitse.

Viimein Crassus siirtyy suoranaisemmin Sokrateelta lähtöisin olevan perinteen tulkittamiseen ja alkaa käsitellä Akatemian ja peripateetikkojen näkemyksiä. Koska hän on käsitellyt näitä koulukuntia jo aiemmin, hän päätyy hyvin suoraviivaisesti johtopäätöksiin.

Reliqui sunt Peripatetici et Academici; quamquam Academicorum nomen est unum, sententiae duae. Nam Speusippus, Platonis sororis filius, et Xenocrates, qui Platonem audierat, et qui Xenocratem Polemo et Crantor nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magno opere dissensit; copia fortasse et varietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas⁴³¹ primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris sermonibusque Socraticis hoc maxime adripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus aut animo percipi possit; quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi aspernatum esse omne animi sensusque iudicium primumque instituisse – quamquam id fuit Socraticum maxime – non quid ipse sentiret ostendere, sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc haec recentior Academia manavit, in qua exstitit divina quadam celeritate ingenii dicendique copia Carneades.

Jäljellä ovat peripateetikot ja akatemialaiset. Akatemialaisilla on yksi ainoa nimi mutta se kattaa kaksi eri suuntausta. Platonin sisarenpoika Speusippos, Platonin oppilas Ksenokrates ja tämän oppilaat Polemon ja Krantor eivät missään suhteessa juurikaan eronneet Aristoteleesta, joka niin ikään oli Platonin oppilas. He eivät tosin yltäneet samalle tasolle kielellisen ilmaisunsa rikkaudessa ja vaihtelevuudessa. Etenkin Polemonin oppilas Arkesilaos omaksui Platonin kirjoituksista ja Sokrateen keskusteluista lähinnä sen näkemyksen, että aistit tai mieli eivät voi havaita mitään varmaa. Arkesilaoksen sanotaan puhuneen hyvin miellyttävästi ylenkatsoen kaikkia aistien ja mielen tekemiä arvioita ja ottaneen ensimmäisenä tavakseen olla paljastamatta omia ajatuksiaan ja sen sijaan kumota muiden keskustelijoiden mielipiteitä. Tämä menetelmä tosin oli varsin sokraattinen. Arkesilaoksesta sai alkunsa uudempi Akademia, jossa Carneades erottui muista jumalaisen nopealla järjenjuoksullaan ja rikkaalla ilmaisutavallaan. (3.67–8.)

---

431 Cicero käyttää Arkesilaoksesta teoksissaan kyseistä muotoa.

Crassus jatkaa edelleen argumentaatiotaan, jossa myöhempien filosofien ajattelu pyritään johtamaan Platoniin ja edelleen Sokrateeseen. Keskustelulinja periytyi Cicerolle luultavasti Akatemian Antiokos Askalonialaiselta, joka keskittyi ajattelussaan erityisesti filosofian ja retoriikan suhteeseen.⁴³²

Polemon (350–267 eKr.) edelsi Akatemian johdossa Krantoria ja Krateesta. Häntä edelsivät puolestaan Speusippos (407–339 eKr.) ja Ksenokrates (396–314 eKr.). Speusippokselta on peräisin Ciceron ajattelussa myöhemmin toistuva näkemys onnellisuuden tavoittamisesta hyveitä harjoittamalla ja hyveen löytymisestä kohtuudesta, jonka Cicero käänsi termillä *modicum*. Kohtuus-ajattelu, joka alkoi näkyä Cicerolla myös kultaisen keskitien (*mediocritas*) ihanteena, alkoi vaikuttaa myös hänen poliittisiin ideaaleihinsa.⁴³³ Speusippos sai vaikutteita myös pythagoralaisilta.⁴³⁴

Ksenokrateelta on peräisin Ciceron käyttämä filosofian kolmijako fysiikkaan, etiikkaan ja logiikkaan.⁴³⁵ Ksenokrateella esiintyy myös muita erotteluita, kuten dikotomiat *doksa–episteme* ja *sofia–fronesis*, joita olen käsitellyt luvussa 4. Ensimmäisen erottelun on nähty olevan keskeinen koko teoksen argumentaatiolinjojen luomisessa, sillä ensimmäisessä siirtymässä Cicero esitti Crassuksen suulla, että kumpikin, retoriikka ja filosofia, ovat epätieteen (*doksa*) kaltaisia, sillä ne kumpuavat käytännöstä. Toisaalta, kun niiden yhteys sitä kautta havaittiin, niitä alettiin puolustaa samankaltaisina tieteinä (*episteme*).⁴³⁶ Jälkimmäinen erottelu näkyy Cicerolla tapana erottaa toisistaan filosofinen viisaus (*sapientia, sofia*) ja valtioviisaus (*prudentia, fronesis*). Cicerolle termi *sapientia* on usein myös kiertoilmaisu puhuttaessa filosofiasta. Olen esittänyt aiemmin tässä luvussa, miten Cicero osoittaa argumentaatioissaan, että pohjimmiltaan roomalaisten valtiomiesten viisaus kumpusi filosofisesta viisaudesta, mikä oli hänen omaperäinen keinonsa tuoda filosofia osaksi roomalaista maailmaa valtiomiesesimerkkien avulla.

---

432 Dillon 1996, 53. Ks. myös Striker 2003a, 110.

433 Ciceron on nähty olleen myös puhetaidon teoriassaan keskitien kulkija, eli sekä attikistinen että asianistinen puhuja (Wood 1988, 160).

434 *De orat.* 2.154; Dillon 1996, 18; Owen & Hornblower 2003, 1434–4.

435 Tämä erottelu esitetään myös *De oratore* -teoksessa (1.68).

436 En ole syventynyt siihen, miten Cicero argumentoi käsitteiden *doksa* ja *episteme* avulla. Mielestäni on kuitenkin ilmeistä, ettei Cicero kykene tekemään sitä tyydyttävällä tavalla, vaikkakin hän saa lähennettyä retoriikka ja filosofiaa sillä tavalla. Argumentointinsa aluksi hän nimittäin lähentää filosofiaa ja retoriikkaa toteamalla niiden olevan *doksan* alaan kuuluvia. Lopulta kuitenkin jää vaikutelma, että ne kuuluvat *epistemen* alaan.

Polemon oli erityisesti kiinnostunut Speusippoksen ja Ksenokrateen antamasta panoksesta etiikan alaan. Hän on tunnettu elämän tasapainoa koskevasta periaatteestaan ja stoalaisesta itsensä hillitsemisen opista. Hän syntetisoi platonismia, peripateettisuutta ja stoalaisuutta, jonka ensimmäisen edustajan Zenon Kitonilaisen (332–263 eKr.) opettaja hän oli. Cicero käänsi hänen stoalaisen terminsä *telos* (päämäärä) latinalaiseen muotoon *summum bonum*.⁴³⁷

Kaikille edellä mainituille Akatemian varhaisille edustajille oli tyypillistä eri filosofisten koulukuntien oppien syntetisointi. He olivat ajattelussaan hyvin lähellä stoalaisia prinssiipejä ja vaikuttivatkin siten myös moniin stoalaisiin ajattelijoihin. He eivät kieltäneet itsekään koulukuntien läheisyyttä: esimerkiksi Antiokhoksen aikana eli näkemys, ettei ole olemassa mitään substantiaalista tekijää, joka erottaisi stoalaisen ja peripateettisen etiikan toisistaan.⁴³⁸ Tämä on saattanut lisätä myös roomalaisten kiinnostusta Akatemian filosofiaa kohtaan. Muutosta on mahdollistanut myös se, että akatemialaiset kykenivät loppujen lopuksi tarjoamaan enemmän retoriikan teorialle kuin stoalaiset. Akatemiassa oli juuri vuosisadan vaihteessa tapahtumassa myllerrys fundamentaalisten kysymysten, kuten tietoteorian, kohdalla. Murros vei Akatemiaa Karneadeesta lähtien yhä enemmän retoriseen suuntaan.⁴³⁹ Otteen loppupuolella Crassus päätyy ylistämään Karneadesta.

Lopulta Crassus arvostelee joko pelkästään retoriikkaan tai filosofiaan erikoistunutta oppineisuutta ja jatkaa:

Sin veterem illum Periclen aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenen sequi vultis et si illam praeclaram et eximiam speciem oratoris perfecti et pulchritudinem adamastis, aut vobis haec Carneadia aut illa Aristotelia vis comprehendenda est.

Jos taas haluatte jäljitellä menneiden aikojen Periklestä⁴⁴⁰ tai Demosthenesta⁴⁴¹ – joka on meille tutumpi lukuisten kirjoitustensa ansiosta – ja jos olette mieltyneet täydellisen puhujan loistavaan ja erinomaiseen

---

437 Dillon 1996, 40–42.

438 Dillon 1996, 40–42.

439 Clarke 1996, 8.

440 Ateenalaista Periklestä (n. 495–429 eKr.) pidettiin yleisesti antiikin ajan suurimpana valtiomiehenä. Valtiomies- ja sotilasneroutensa lisäksi hän pani alulle vertaansa vailla olevan rakennusohjelman Ateenassa.

441 Demosthenesta (384–322 eKr.) pitivät muun muassa Cicero, Dionysios Halikarnassoslainen ja Quintilianus suurimpana kreikkalaisena puhujana. Demosthenes mainitaan yleensä Ciceron suurimmaksi esimerkiksi retoriikan alalla (Kennedy 1994, 128).

esikuvaan ja sen kauneuteen, teidän on omaksuttava joko Karneadeen uudempi tai Aristoteleen varhaisempi puhevoima. (3.71.)

Crassus päätyy suosittelemaan unelmapuhujan filosofiseksi inspiraatioksi Karneadesta ja Aristotelesta. Lisäksi hän ottaa ratkaisevan askeleen eteenpäin ja sitoo kaikki kolme, filosofian, retoriikan ja politiikan, toisiinsa mainitsemalla filosofi Karneadeen lisäksi unelmapuhujan esimerkeiksi valtiomies Perikleen ja puhuja Demostheneen. Ratkaisua voidaan pitää siinä mielessä enemmän retorista kuin filosofis-humanistista perinnettä tukevana, että Demosthenes oli Ciceron esikuva puhumisen tasolla⁴⁴², kun taas Aristoteles tunnettiin antiikin aikana Platonilta periytyvästä Isokrateen vastustamisesta.⁴⁴³ Kuitenkin samalla myös filosofia on tuotu osaksi hyväksytyjä aloja.

Vaikka teoksen keskustelulinja on koskenut pääasiassa retoriikan ja filosofian suhdetta, kolmantena elementtinä on ollut politiikka jo Scaevolän alkupuheenvuorosta lähtien. Kuitenkin Crassuksen loppulausumassa sekin kytketään unelmapuhujan kuvaan suoraan ja lopullisesti. Täydellinen puhuja on siten mies, jolla on Karneadeen filosofinen oppineisuus ja puhujan lahjat, Perikleen valtiomiestäidot ja Demostheneen puhevoima ja -taito.

Hyväksymällä akatemialaisen ja peripateettisen filosofian osaksi unelmapuhujan kouluttautumista ja mallia Crassus ilmentää samalla roomalaisessa yhteiskunnassa tapahtunutta muutosta filosofioiden suuntaan. Kun filosofiat ovat tulleet hyväksytyiksi, Crassus ammentaa niiden opeista jatkossa suoraan esitellessään retoriikan teoriaa (3.108–3.118).

5.8 Puheen ja filosofian lopullinen liitto

Kun filosofian ja retoriikan on määritelty olevan erityislaatuisessa suhteessa keskenään sekä todettu akatemialaisen filosofian olevan substantiaalisen tärkeä unelmapuhujalle, kuva unelmapuhujasta täydennetään lopulta yleisesti. Sitä ennen Crassus ylistää puhetaitoa, lainaa kreikkalaisilta filosofeilta retoriikan teorialle, kritikoit erikoistumista

---

442 Kennedy 1994, 128.

443 Vaikka teoksessa näkyikin Isokrateen perinteiden ihannoiminen, Cicero tuo isokrateslaisia ihanteita huomaamatta esille, eikä Isokrateen vaikutus näy teoksessa kuin sivujuonena. Tämä johtuu siitä, että Isokrateesta pidettiin sofistina ja siten Platonin ja koko filosofisen perinteen vastustajana. Isokrates painotti luontaisten kykyjen, harjoittelun ja käytännön yhteyttä. Hän avasi oman reetorikoulunsa Ateenassa vuonna 393 eKr. (Vickers 1998, 9–10, 160.) Aiemmin on tullut esille Isokrateen vaikutus myös antiikin koulutusideaalin ja *paideia*-ajattelun takana.

sekä etsii Rooman ja Kreikan menneisyydestä laaja-alaisesti oppineita miehiä, joita hän myös rinnastaa keskenään.

Puheen ja filosofian ruumiillistuma, täydellinen puhuja, määritellään lopulta, ennen kuin Crassus esittää teoksen lopulla jäljellä olevat asiat retoriikan teoriasta.

Nunc sive qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiae, philosophum appellare malet, non impediam; dummodo hoc constet neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat, neque inscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam; quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam quam stultitiam loquacem; sin quaerimus quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est; quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est. Sin eos diiungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia; quae quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus adferre videatur.

Minulla ei ole mitään sitä vastaan, jos joku haluaa nimittää puhujaksi sitä, joka antaa meille runsaasti tietoa eri asioista ja puhetaidosta, enkä estä, jos hän kutsuu mieluummin filosofiksi tällaista puhujaa, jolla on sekä viisautta että kaunopuheisuutta. Kunhan vain on selvää, ettei ole syytä ylistää sen enempää sellaisen ihmisen kehnoa ulosantia, jolla on tietämystä mutta joka ei pysty ilmaisemaan sitä sanoin, kuin sellaisen tietämättömyyttäkään, jolla ei ole ajatuksia, vaikka olisi sujuvasanainen. Jos näistä puutteista pitäisi valita toinen, pitäisin parempana vähän puhuvaa viisautta kuin puheliasta tyhmyyttä. Jos tutkitaan, mikä kaikista asioista on hienointa, etusija on annettava oppineelle puhujalle. Mikäli puhujan sallitaan olevan myös filosofi, koko kiista on poispyyhkäisty. Mikäli puhuja ja filosofi halutaan erottaa toisistaan, filosofi on alempiarvoinen, koska täydellinen puhuja hallitsee koko filosofian alan. Filosofiaan sitä vastoin ei välttämättä sisälly kaunopuheisuutta, joka kuitenkin on tavallaan välttämätön lisä filosofien tietämykseen, vaikka he sitä ylenkatsovatkin. (3.142–3).

Otteen alkupuolesta voi saada vaikutelman, että Crassus puhuu enemmän filosofian kuin retoriikan puolesta. Hän esimerkiksi mainitsee vähäpuheisen viisauden paremmaksi kuin puheliiaan tyhmyyden. Kuitenkin hän sen jälkeen määrittelee oppineen puhujan retoriikan ehdoilla. On ilmeistä, että kulttuurihistoriallisten syiden vuoksi unelmapuhuja määritellään lopulta kaunopuheisuuden ehdoilla.⁴⁴⁴ Kuitenkin käy ilmi,

---

444 Aiemmin olen esittänyt, että tutkimuskirjallisuudessa on havaittu Antoniuksen käyttämä akatemialainen *in utramque partem* -argumentaatio muttei Crassuksen, vaikka hän mainitsee käyttävänsä sitä (1.74). Näin ollen hänen osittain ristiriitaisia lausuntojaan voidaan ymmärtää siltä

että unelmapuhujan kohdalla filosofia ja retoriikka elävät erottamattomassa symbioosissa.

Kun unelmapuhuja on määritelty, keskustelu filosofian ja retoriikan suhteesta päättyy. On päädytty lukijaa tyydyttäviin johtopäätöksiin, ja keskustelu on edennyt prosessinomaisesti loppuun. Tämän jälkeen filosofiaan viitataan ja filosofien opeista lainataan suoraan. Filosofiaan liittyvät pejoratiiviset huomautukset vähenevät teoksen edetessä ja loppuvat lähes tyystin teoksen kolmannessa kirjassa, heti kun prosessi sen osalta on edennyt loppuun.

Ennen retoriikan teorian viimeisen osion esittelemistä kuulijat arvioivat Crassuksen puheenvuorossa esiintuotua filosofian puolustamista ja kertovat omat mielipiteensä. Cotta ilmoittautuu Akatemian filosofian kannattajaksi (3.145). Caesar ilmaisee ajatuksensa Crassuksen puheenvuorosta hieman epämääräisemmin mutta ei kuitenkaan torju Crassuksen näkemyksiä (3.146). Sulpicius puolestaan ilmaisee, ettei kaipaa Aristoteleen, Karneadeen tai kenenkään muun filosofin opetuksia (3.147). Huomattavaa on, että filosofian hyväksymistä yksilötasolla koskevat kohdat ovat keskustelijoiden viimeisiä puheenvuoroja teoksessa: ne ovat Cottan ja Caesarin toiseksi viimeinen ja Sulpiciuksen viimeinen puheenvuoro.⁴⁴⁵ Heitä ennen Catulus on vastannut Crassukselle sekä ylistänyt häntä ja kreikkalaisia.⁴⁴⁶ Myöhemmin puolestaan Antonius toteaa viimeiseksi jäävässä puheenvuorossaan löytäneensä sen kaunopuheisen miehen, jonka kirjoittamassaan kirjassa kiisti löytäneensä (3.189).

Puheenvuorot paljastavat eritasoisia hyväksymisasteita, joita esittelin myös luvussa 2 Ciceron käsittelemänä. Koska Cicero kuitenkin pyrkii luomaan synteisiä, hän on luultavasti sijoittanut *De oratore* -teoksen puheenvuoroihin vähemmän kritiikkiä kuin todellisuus olisi suonut. Suurin osa tästä harvinaisen oppineiden roomalaisten joukosta hyväksyy filosofian eritasoisesti: jotkut polttavan palvovasti, osa epämääräisesti, mutta filosofian hyötyjen kieltäjäkin löytyy. Näin ollen keskustelu heijastelee loppuun asti roomalaisen yhteiskunnan kompleksisia piirteitä koskien uusia henkisiä vaikutteita kyseisenä ajanjaksona. Edes argumentoivassa ympäristössä ristiriidat eivät tyystin poistu.

---

pohjalta.

445 Ks. Liite A.

446 3.126–131.

5.9 Johtopäätöksiä

Olen luvussa 5 esitellyt ja analysoinut Ciceron teoksen *De oratore* keskusteluotteita, jotka koskevat filosofian hyväksymistä. Filosofian hyväksyminen opinalana roomalaisessa maailmassa kosketti useita yksittäisiä kysymyksiä, jolloin myös teoksen filosofiaa koskeva keskustelu alkaa lähes huomaamatta siihen ensi katsoen löyhästi liittyvien kysymysten parista. Cicero luo otteissa filosofian apologiansa suurten roomalaisten aikalaispuhujien suulla esitellen historiaa sekä hyödyntäen erinäisiä kirjallisia strategioita. Suurten aikalaisten valitseminen keskustelijoiksi oli tehokas keino vedota auktoriteettiin roomalaisiin. Ciceron kirjallisiin strategioihin kuuluu muun muassa erittäin polveileva ja rikas käsitteiden ja tieteenalojen linkittäminen toisiinsa, mikä modernista lukijasta saattaa vaikuttaa raskaalta mutta mikä kirjoitusympäristössä on ollut mielekästä.⁴⁴⁷ Cicero käyttää teoksessaan myös runsaasti kielikuvia. Vaikka en tutkimuksessani ole syventynyt tutkimaan niiden käyttöä, tulkitseen ne osittain aiheen vaikeudesta syntyväksi oireeksi.⁴⁴⁸ Lopulta Cicero luo synteesin unelmapuhujasta, jossa yhtyvät retorinen taitavuus, filosofinen viisaus ja valtiomieskyvykkyys.

Vaikka Cicero menee teoksessaan äärimmäisen pitkälle kreikkalaisten elementtien hyväksyttämässä, teos säilyttää loppuun asti tiettyjä täysin roomalaisia piirteitä. Argumentaatio rakentuu pääasiassa roomalaisten esimerkkien varaan, mutta ne kyetään nivomaan kokonaisuuteen loistavasti. Myös monien asioiden puolesta argumentointi tapahtuu roomalaisen hyöty- ja käytännöllisyysajattelun pohjalta, ja edelleen monet kreikkalaiset ideaalit saavat selvästi roomalaisen sävyn. Toisaalta teoksessa ilmenee myös täysin roomalaisia piirteitä, joita Cicero ei ole halunnut torjua, tai sitten ne ovat joutuneet alitajuisesti osaksi sitä. Esimerkiksi eräässä kohdassa kidutus hyväksytään normina (2.116), mikä ei kuulunut kreikkalaiseen moraalikoodistoon filosofisessa perinteessä. Myös muita puhujan moraaliiin liittyviä kohtia löytyy.⁴⁴⁹ Kokonaisuutena dialogi näyttäytyy mielenkiintoisena kirjallisena strategiana erityiseltä

---

447 Olen esittänyt, että keskustelu tapahtuu retoriikan kontekstissa ja että siinä tulevat esille monet muutkin hyväksytyt alat, kuten politiikka, oikeusoppi, uskonto ja sotilasajattelu. Näiden lisäksi Cicero hyödyntää teoksen argumentaatioissa dikotomioita, kuten käytäntö–teoria, koulutus–luonnonlahjakkuus, *doksa–episteme*, *sofia–fronesis*, *sapientia–prudencia* ja vapaa-aika–työ.

448 Analyysissä esitin osioita, joissa filosofiaan liittyviä ideoita esitettiin aluksi esimerkiksi metaforisesti tai metonymisesti ja vasta sen jälkeen kirjaimellisesti.

449 Muun muassa kohdat 2.136, 2.239, 3.107.

kulttuurihistorialliselta kaudelta, jonka aikana vaikeasti hyväksyttävä asia kyetään argumentoimaan teknisesti taitavasti ja laaja-alaisesti.

6 Päätäntö

Maisterintutkielmassani olen esitellyt filosofian hyväksymistä ja torjumista toisen ja ensimmäisen vuosisadan eKr. roomalaisessa ympäristössä. Erityisen tarkastelun olen kohdistanut filosofian hyväksymiseen retoriikan kontekstissa Marcus Tullius Ciceron ensimmäisellä vuosisadalla kirjoittamassa teoksessa *De oratore*. Olen aluksi käynyt läpi tutkielmani toisessa luvussa yleisiä kehityslinjoja koskien tieteiden ja aatteiden kulkeutumista Roomaan toisella ja ensimmäisellä vuosisadalla, niiden torjumista, hyväksymistä, adaptaatiota ja vaikutusta. Luvussa on käynyt ilmi, miten vaikea roomalaisten oli hyväksyä joitakin uusia tieteitä. Ilmiö tulee esiin, kun esimerkiksi tarkastellaan kreikkalaisten oppineiden karkotuksia tai yksittäisten roomalaisten, kuten Caton, suhtautumista kreikkalaisiin. Hyväksymiseen liittyvät hankaluudet koskettivat erityisesti kaikista abstrakteimpia tieteitä, joita torjuttiin esimerkiksi käytännöllisen soveltuvuuden, hyötynäkökulmien ja arvopohjaerojen vuoksi. Tästä syystä filosofian tie kulki roomalaisten luo hyväksyntää nauttivien tieteiden, kuten retoriikan, kautta.

Kolmannessa luvussa olen esitellyt Ciceron elämää kontekstualisoiden sen ajallisesti. Olen esittänyt, että Cicero eli merkittävässä vaiheessa, kun huomioidaan kreikkalaisvaikutteiden lisääntyminen Roomassa: hänen isänsä oli murrossukupolven edustaja, hänellä itsellään oli aikakauden merkittävimmät kreikkalaista opillista sivistystä saaneet opettajat, ja hän itse opiskeli laajasti Kreikassa ja kreikkalaisten parissa. Ciceron henkilöhistoria ristesii siten mielenkiintoisella tavalla aikakauden kulttuurihistorian kanssa.

Kahdessa viimeisessä luvussa keskityin transiioajanjakson voimakkaasti leimaamaan mutta merkittävään Ciceron teokseen *De oratore*. Luvussa 5 analysoin Ciceron teoksen filosofiaa koskevan diskurssin aiempien lukujen pohjalta. Lähestymistapa auttoi selittämään, miksi Ciceron teos on rakenteeltaan niin rönsyilevä, laaja-alainen ja itseään toistava. Tästä syystä sitä on myös kritikoitu. Vaikea keskustelu filosofiasta tuo yleisemminkin esiin sen aseman tuona aikakautena. Tutkimukseni tukee sitä, että kreikkalaisen ja roomalaisen kulttuurin välisissä transiioissa esiintyi selviä ja voimakkaita jännitteitä. Ne näkyvät *De oratore* -teoksen osalta sen keskustelijoiden ja lukijoiden suhtautumisella, mikä vaikutti puolestaan teoksen muotoon kirjoittajansa strategioiden kautta.

Teoksesta käy ilmi, että Cicerolla on ollut aivan erityinen tarkoitus perehdyttää yläluokkaisia lukijoitaan filosofian alaan. Samalla tulevat esiin hänen laajat tietonsa filosofisen ajattelun historiasta. Koska filosofiaa ei harrastettu kuin harvojen yläluokkaisten roomalaisten parissa, Cicero on päättänyt aloittaa sen esittelemisen yleisesti tutkitun ja opiskellun alan, retoriikan, parissa. Hän on valinnut asiansa esittäjiksi edellisen sukupolven merkittävimmät roomalaiset puhujat, jotka askel kerrallaan lähtevät hakemaan varovaista ratkaisua kysymykseen filosofian asemasta sen ja retoriikan välisen jännitteen kautta.

Olen esittänyt, että osana kirjallisteknistä ratkaisua Cicero on valinnut teoksensa muodoksi dialogin. Se sallii jopa leikittelyn kreikkalaisten ja heidän ideoidensa kustannuksella. Sen mielipiteitä pursuavassa hengessä ei julisteta mitään vaan selostetaan ja esitetään näkemyksiä, mikä tapahtuu runsaassa kielikuvia ja merkityksiä vilisevässä ympäristössä. Filosofian asemaa koskevan keskustelun analyysissä olen tuonut esiin, että teos sisältää erityisen runsaasti dikotomioita ja käsitteitä, jotka näyttävät ristiriitaisilta mutta joiden kautta kuitenkin päädytään positiivisiin lopputuloksiin. Käsitteiden ja esimerkkien valinnassa Cicero on huomionnut tarkasti roomalaisen yleisön. Toisaalta käsitteiden ja dikotomioiden runsaus kertoo siitä, kuinka useita laaja-alaisia kysymyksiä filosofian hyväksyminen roomalaisessa maailmassa koski. Tutkituissa otteissa keskustelu filosofian osalta on näyttäytynyt teknisesti erittäin vaikealta. Filosofiaa koskeva dialogi katkeaa useaan otteeseen, ja keskustelu siirtyy muihin aiheisiin mutta etenee vääjäämättä loppuun, ja johtopäätöksiinkin päädytään. Joka tapauksessa lukijalle teoksen rakenne näyttää narratiivisesti erittäin haastavalta.

Tutkimuksessani olen nostanut esiin, että Cicero ei kykene seuraamaan kaikkia filosofisia ihanteitaan. Eettinen argumentaatio on teoksessa vaikeaa ja haparoivaa. Puhujan moraaliset hyveet mainitaan, mutta mitään ohjelinjoja oikein toimimisesta ei anneta. Teoksessa painottuu roomalainen reaalipoliittinen puhekulttuuri, ja puhujan toimintaympäristö on yksinomaan Forum. Lisäksi unelmapuhujan olemukseen liitetään myös sotilaallinen ulottuvuus. Kuitenkin dialogi päättyy lopulta suosittamaan, että suuren puhujan täytyy olla laajasti sivistynyt, perehtynyt filosofiaan ja kreikkalaisten ajatteluun.

Teoksen johtopäätökset ovat siinä mielessä merkittäviä, että *De oratore* (55 eKr.) oli historiallisten tietojemme pohjalta ensimmäinen latinankielinen teos, jossa

päädyttiin suosittelemaan filosofiaa ja yhdistämällä se suuren puhujan ideaaliin. Erityisen merkittävänä on nähtävä myös humanismin, eettisten arvojen ja moraalien esiintuominen, vaikka idiomaattisesti niitä ei argumentoidakaan. Toiseksi *De oratore* oli Ciceron ensimmäinen teos, jossa ajatuksia kehiteltiin niin pitkälle, että hän kykeni esittämään niiden pohjalta yhden omaperäisimmistä synteeseistä roomalaisessa maailmassa. Sitä ennen hän oli kirjoittanut teoksen *De inventione*, runoja, kirjeitä ja puheita. Kolmanneksi teos on äärimmäisen merkittävä myös siitä syystä, että filosofisesti sivistyneen ihannepuhujan kuvaan liitetään ensimmäistä kertaa teoreettisesti myös politiikan tärkeys. Koko teoksen ajan keskustelussa kuljetetaan mukana ideaa suuresta valtiomiehestä. Tältä pohjalta on ymmärrettävää, miksi Cicero tuotti seuraavaksi teoksen *De re publica* (54–51 eKr.).

Ciceron teoksen tulkitseminen vasten kreikkalaisperäisten vaikutusten hyväksymistä koskevaa keskusteluperinnettä on ollut hyvin mielekästä. Olen esittänyt, että tästä näkökulmasta teoksen haastavaa muotoa voidaan ymmärtää. Toisaalta on tärkeä nähdä, että teoksen sisältö liittyy myös aivan suoraan kreikkalaisen kulttuurin ja erityisesti filosofian vastaanottoon. Teoksessa viitataan niihin keskeisiin kreikkalaisen kulttuurin hyväksymistä ja torjumista koskeviin piirteisiin, joita olen tuonut esiin tutkimukseni luvussa 2. Siinä käydään läpi reetoreiden ja filosofien karkotuksia, ensimmäisiä kreikkalaislähetystöjä, ensimmäisiä instituutioita, roomalaisten ajatuksia yleisesti ja yksilötasolla, kouluttautumista ja opiskelua sekä muuta yksityiskohtaista keskustelua. Kuitenkin tutkimuksen sivutuloksena on paljastunut, että Cicero korostaa teoksessaan joitakin asioita eri tavalla kuin muissa teoksissaan, minkä olen selittänyt johtuvan kirjallisesta painotuksesta.

Lisäksi olen tuonut esiin, että teoksen kaikki keskustelijat linkittyvät keskeisinä historiallisina hahmoina kyseisten ilmiöiden historiaan Roomassa. Heidät on valittu myös heidän näkemystensä kirjavuuden vuoksi teokseen, sillä he edustavat jakautuneisuutta roomalaisten keskuudessa ja heidän kauttaan teoksen monipolvinen dialogi voidaan esittää. Teoksen Scaevola edustaa vanhempaa roomalaista aatemaailmaa, kun taas pääpuhujat Crassus ja Antonius edustavat uusia vaikutteita tuonutta transitiovaihetta. Puolestaan kukin heistä kolmesta opetti Ciceroa, joten koko toisen vuosisadan kreikkalaisvaikutusten historia periytyi erityisesti juuri heiltä Cicerolle. Ennen kaikkea dialogin osanottajat olivat roomalaisen maailman monilla aloilla toimivia kansalaisia mutta myös oppineita kreikkalaisissa tieteissä.

Erityisesti luvun 2 historiallisissa katsauksissa olen tuonut esille, että teoksen ristiriitainen diskurssi retoriikan ja filosofian välillä oli historiallista perua ja että se siirtyi opettajien välityksellä myös Cicerolle. Tästä syystä on ymmärrettävää, että teoksessa asiaa lähestytään historiallisesti. Alun perin keskustelua kävivät Kreikan puolella Platon ja sofistit, kuten Gorgias. Myöhemmin sen toivat Roomaan ensimmäisen filosofilähetystön Karneades ja Kritolaos, joista edellinen hyväksyi retoriikan itsenäisenä tieteenalana ja jälkimmäinen vastusti sitä. Dialogin osanottajat joutuivat todistamaan samaa keskustelua Ateenassa ja Rodoksella, kun siihen osallistuivat aikakauden merkittävimmät filosofian ja puhetaidon opettajat, kuten Kharmadas, Menedemos, Apollonios ja Poseidonios. Keskustelun jatkumona Cicero lienee nähnyt mahdollisuutensa tehdä lopullisen synteetin filosofian ja retoriikan välille. Olen tuonut esiin, miten hän rinnastaa teoksessa itsensä kreikkalaisen filosofian yhteen suurimmista edustajista, Platoniin. Ciceron teos on siten myös yleisesti filosofian ja retoriikan historian kannalta merkittävä eikä vain roomalaisessa kontekstissa.

Teos antaa yleisesti tietoa kreikkalaisesta filosofiasta sekä sen asemasta Roomassa, mitä voidaan pitää varsin luotettavana. Cicero käsittelee keskeisimpiä koulukuntia mutta myös historiallisesti marginaalisempia. Toisaalta siinä nousevat esiin myös muutokset, jotka olen kyennyt yhdistämään muihin samanaikaisiin aatehistoriallisiin muutoksiin. Erityisesti taustalla näkyy attikismin ja stoalaisuuden väistyminen uuden puheen ja filosofian paradigman tieltä. Havaittavissa on myös juuri 100-luvun alussa tapahtunut akatemialaisen ja peripateettisen – mutta myös epikurolaisen – filosofian vaikutusvallan nousu varsinkin retoriikan teorian parissa. Lisäksi sen valtiomiesajattelun taustalla näkyy aivan selvästi Polybioksen ja Panaitioksen vaikutus. Olen lisäksi tunnistanut lukuisten muidenkin kreikkalaisten ajattelijoiden vaikutuksen teoksen taustalla. Analyysi on myös vahvistanut sitä näkemystä, että kreikkalaisella retoriikan teorialla oli tuohon aikaan vankkumaton asema Roomassa.

Tutkielmani pohjalta nousee esiin kysymyksiä, joita on mahdollista käsitellä jatkotutkimuksessa. *De oratore* on Ciceron merkittävimpiä teoksia, ja useat siinä luodut synteetit vaikuttivat myöhemmin myös Ciceron muussa tuotannossa, kun hän lähti niiden pohjalta jalostamaan ajatuksiaan. Myöhemmin ne periytyivät muille ajattelijaille ja vaikuttivat koko länsimaiseen aatehistoriaan. Laajemmassa tutkimuksessa teoksen käsitteentää pitäisi verrata Ciceron muuhun tuotantoon ja muihin ensimmäisellä

vuosisadalla kirjoitettuihin latinankielisiin tai roomalaisessa ympäristössä kirjoitettuihin retoriisiin teoksiin ja tutkia, miten poikkeuksellinen tämä teos on käsitteiden laajuuden ja merkitysten vuoksi. Yhtenä linjana olisi käsitteiden ja kirjallisten strategioiden tarkempi tarkasteleminen, jotta teosta voidaan paremmin ymmärtää. Toisena linjana olisi käsitteiden tarkasteleminen silmällä pitäen erinäisten ideaalien, kuten valtiomiesihanne, muotoutumista ja rakentumista, sitä, miltä osin voitolle pääsevät kreikkalaiset tai roomalaiset ideaalit. Tämä olisi tärkeää sen vuoksi, että teos oli luomassa esimerkiksi modernin poliittisen ajattelun suuria linjoja. (Länsimaiseen ajatteluun on siten voinut periytyä yllättävän paljon sellaista, jota voidaan selittää tietyn historiallisen ajan ja paikan seurauksena, mutta jota ei tunnisteta.)

Toinen kokonaan erillinen tutkimus olisi syventää luvussa 2 käsiteltyä retoriikan ja filosofian historiallista suhdetta ja selvittää, miten latinan kielen kehityslinjoja voitaisiin selittää tiettyjen paradigmanmuutosten kautta. Tutkimuksessa olisi tarkasteltava latinankielisiä lähteitä ja selvitettävä, mikä roomalaisten ajatuksiin kielestä vaikutti, vaikuttiko taustalla tietyn paradigman kieli-ihanne vai persoonallinen maku ja miten kieli-ihanteet törmäsivät roomalaisen kulttuurin perusarvojen kanssa. Tällaisen sosiolingvistisen tutkimuksen suurena vaikeutena on pidettävä sitä, että kausaalisuhteiden löytäminen on hyvin vaikeaa. Mikä itse asiassa vaikutti mihinkin?

Kolmanneksi asiaa voitaisiin tarkastella päinvastaisesta näkökulmasta kuin ensimmäisessä kohdassa esitin. Tämä tutkimuslinja on puhtaasti filosofian historiallinen: miten roomalainen ympäristö vaikutti siihen, minkälaista filosofiaa Cicero indoktrinoi roomalaiseen maailmaan ja miten tämä vaikutti länsimaiseen ajatustraditioon.

Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt tarkastelemaan asioita laajalla kirjolla, ymmärtämään ja selittämään niitä. Olen lähestynyt teosta *De oratore* uudesta näkökulmasta ja onnistunut selittämään sen kirjallista olemusta. Olen myös pohjustanut uudenlaista tutkimusta, ja sille on avautunut mielenkiintoisia näköaloja.

Lähdekirjallisuus

Varsinaiset lähteet:

M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia fasc. 3 De oratore. Kumaniecki, Kazimierz F. (ed.) 1961: BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft: Leipzig.

Marco Tullio Cicerone Dell'Oratore. Con un saggio introduttivo di Emanuele Narducci (ed.) 1994. Testo latino a fronte. Tredicesima edizione BUR Classici greci e latini dicembre 2016. BUR Rizzoli.

Cicero's De oratore I—III in two volumes. Page, T. E. (ed.) 1942. Revised and reprinted in 1959. Harvard University Press: Cambridge.

Cicero De oratore I—III. Wilkins, Augustus S. (ed.) 1892. Republished by Bristol Classical Press in 2002.

Tutkimuskirjallisuus:

Anderson, William 1964: *Man's Quest for Political Knowledge.* The University of Minnesota Press: Minneapolis.

Annas, Julia 2003: 'Diogenes'. *OCD.* 474.

Arena, Valentina 2010: 'Roman Oratorical Invective'. *A Companion to Roman Rhetoric,* eds William Dominik & Jon Hall. Blackwell Publishing Ltd. 149–160.

Arnim, von 1893: 'Aischines aus Neapolis'. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft,* unter Mitwirkung Zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von Georg Wissowa. J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung: Stuttgart. 1:1063.

Astin, Alan E. & Badian, Ernst 2003: 'Furius Philus, Lucius'. *OCD.* 616.

Atkins, J. W. H. 1952: *Literary Criticism in Antiquity. A Sketch of Its Development.* Volume II. Methuen & Co. Ltd: London.

Badian, Ernst 2003a: 'Antonius, Marcus'. *OCD.* 114–115.

Badian, Ernst 2003b: 'Aurelius Cotta, Gaius'. *OCD.* 222.

Badian, Ernst 2003c: 'Blossius, Gaius'. *OCD.* 245.

Badian, Ernst 2003d: 'Favonius, Marcus'. *OCD.* 590.

Badian, Ernst 2003e: 'Hortensius Hortalus, Quintus'. *OCD.* 728.

- Badian, Ernst 2003f: 'Julius Caesar Strabo Vopiscus, Gaius'. *OCD*. 784.
- Badian, Ernst 2003g: 'Licinius Crassus, Lucius'. *OCD*. 857.
- Badian, Ernst 2003h: 'Licinius Lucullus, Lucius'. *OCD*. 859.
- Badian, Ernst 2003i: 'Livius Drusus, Marcus'. *OCD*. 877.
- Badian, Ernst 2003j: 'Lutatius Catulus, Quintus'. *OCD*. 893.
- Badian, Ernst 2003k: 'Marius, Gaius'. *OCD*. 925.
- Badian, Ernst 2003l: 'Mucius Scaevola, Publius'. *OCD*. 999.
- Badian, Ernst 2003m: 'Mucius Scaevola, Quintus, Augur'. *OCD*. 999.
- Badian, Ernst 2003n: 'Optimates, populares'. *OCD*. 1070–1071.
- Badian, Ernst 2003o: 'Pomponius Atticus, Titus'. *OCD*. 1218.
- Badian, Ernst 2003p: 'Rutilius Rufus, Publius'. *OCD*. 1340.
- Badian, Ernst 2003q: 'Sempronius Gracchus, Gaius'. *OCD*. 1384
- Badian, Ernst 2003r: 'Sempronius Gracchus, Tiberius'. *OCD*, 1384.
- Badian, Ernst 2003s: 'Sempronius Gracchus, Tiberius'. *OCD*. 1384–5.
- Badian, Ernst 2003t: 'Sulpicius Rufus, Publius'. *OCD*. 1455.
- Badian, Ernst & Honoré, Tony 2003: 'Mucius Scaevola, Quintus, Pontifex'. *OCD*. 999.
- Badian, Ernst & Pelling, C. B. R. & Heath, Thomas Little 2003: 'Sulpicius Rufus, Servius'. *OCD*. 1455.
- Baldson, J. P. V. D. 1965: 'Cicero the Man'. *Cicero*, ed. T. A. Dorey. Routledge & Kegan Paul Ltd: London. 171–214.
- Barsby, John 2010: 'Native Roman Rhetoric: Plautus and Terence'. *A Companion to Roman Rhetoric*, eds William Dominik & Jon Hall. Blackwell Publishing Ltd. 38–53.
- Barthes, Roland 1972: *La Retorica Antica. Alle origini del linguaggio letterario e delle tecniche di comunicazione*. (Titolo originale *L'ancienne rhétorique*, traduzione di Paolo Fabbri). Gruppo Editoriale Fabbri, Bompiani, Sonzogno, Etas S.p.A. Milano.
- Bell, Andrew 2013: 'Cicero, tradition and performance'. *The Cambridge Companion to Cicero*, ed. Catherine Steel. Cambridge University Press: Cambridge. 171–180.

- Berry, D. H. & Erskine, Andrew (eds) 2010: *Form and Function in Roman Oratory*. Cambridge University Press: New York.
- Berry, D. H. & Erskine, Andrew 2010b: 'Form and Function'. *Form and Function in Roman Oratory*, eds D. H. Berry & Andrew Erskine. Cambridge University Press: New York. 1–17.
- Bloomer, Martin W. 2010: 'Roman Declamation: The Elder Seneca and Quintilian.' *A Companion to Roman Rhetoric*, eds William Dominik & Jon Hall. Blackwell Publishing Ltd. 297–306.
- Briscoe, John 2003a: 'Aemilius Paullus, Lucius'. *OCD*. 21–2.
- Briscoe, John 2003b: 'Cornelius Scipio Africanus, Publius'. *OCD*. 398.
- Briscoe, John 2003c: 'Porcius Cato, Marcus'. *OCD*. 1224–25.
- Brooks, Edward, Jr. (ed.) 1970: *P. Rutilii Lupi De figuris sententiarum et elocutionis*. E. J. Brill: Leiden.
- Brown, Peter George McCarthy 2003: 'Terence'. *OCD*. 1483–4.
- Cameron, Alan Douglas Edward 2003: 'Licinius Archias, Aulus'. *OCD*. 856–7.
- Cape, Robert W., Jr. 2002: 'Cicero's Consular Speeches'. *Brill's Companion to Cicero. Oratory and Rhetoric*, ed. James M. May. Koninklijke Brill NV: Leiden. 113–158.
- Castrén, Paavo & Pietilä-Castrén, Leena 2000: *Antiikin käsikirja*. Otavan Kirjapaino Oy: Keuruu.
- Chilver, G. E. F. & Griffin, M. T. 2003: 'Porcius Cato, Marcus'. *OCD*. 1225–6.
- Clarke, M. L. 1996: *Rhetoric at Rome. A Historical Survey*, revised and with a new introduction by D. H. Berry. Routledge: London.
- Coffey, Michael 2003: 'Lucilius, Gaius'. *OCD*. 887.
- Coleman, Janet 2000: *A History of Political Thought. From Ancient Greece to Early Christianity*. Blackwell Publishers Ltd.
- Corbeill, Anthony 2002a: 'Rhetorical Education in Cicero's Youth'. *Brill's Companion to Cicero. Oratory and Rhetoric*, ed. James M. May. Koninklijke Brill NV: Leiden. 23–48.
- Corbeill, Anthony 2002b: 'Ciceronian Invective'. *Brill's Companion to Cicero. Oratory and Rhetoric*, ed. James M. May. Koninklijke Brill NV: Leiden. 197–217.

Corbeill, Anthony 2010: 'Rhetorical Education and Social Reproduction in the Republic and Early Empire'. *A Companion to Roman Rhetoric*, eds William Dominik & Jon Hall. Blackwell Publishing Ltd. 69–82.

Corbeill, Anthony 2013: 'Cicero and the intellectual milieu of the late Republic'. *The Cambridge Companion to Cicero*, ed. Catherine Steel. Cambridge University Press: Cambridge. 9–24.

Crawford, Michael C. 2003: 'Twelve Tables'. *OCD*. 1565–6.

Culpepper Stroup, Sarah 2010: 'Greek Rhetoric Meets Rome: Expansion, Resistance, and Acculturation'. *A Companion to Roman Rhetoric*, eds William Dominik & Jon Hall. Blackwell Publishing Ltd. 23–37.

Davies, Glenys 2010: 'Togate statues and petrified orators'. *Form and Function in Roman Oratory*, eds D. H. Berry & Andrew Erskine. Cambridge University Press: Cambridge. 51–72.

Dench, Emma 2013: 'Cicero and Roman identity'. *The Cambridge Companion to Cicero*, ed. Catherine Steel. Cambridge University Press: Cambridge. 122–137.

Derow, Peter Sidney 2003a: 'Laelius, Gaius'. *OCD*. 811.

Derow, Peter Sidney 2003b: 'Polybius'. *OCD*. 1209–11

Dickey, Eleanor & Chahoud, Anna (eds) 2010: *Colloquial and Literary Latin*. Cambridge University Press: Cambridge.

Dillon, John 1996: *The Middle Platonists. A study of Platonism 80 B.C. to A.D. 220*. Booksprint: Bristol.

Dominik, William & Hall, Jon (eds) 2010a: *A Companion to Roman Rhetoric*. Blackwell Publishing Ltd.

Dominik, William & Hall, Jon 2010b.: 'Confronting Roman Rhetoric'. *A Companion to Roman Rhetoric*, eds William Dominik & Jon Hall. Blackwell Publishing Ltd. 3–8.

Dorey, T. A. (ed.) 1965a: *Cicero*. Routledge & Kegan Paul Ltd: London.

Dorey, T. A. 1965b: 'Honesty in Roman Politics'. *Cicero*, ed. T. A. Dorey. Routledge & Kegan Paul Ltd: London. 27–45.

Douglas, A. E. 1965: 'Cicero the Philosopher'. *Cicero*, ed. T. A. Dorey. Routledge & Kegan Paul Ltd: London. 135–170.

Dugan, John 2010: 'Modern Critical Approaches to Roman Rhetoric.' *A Companion to Roman Rhetoric*, eds William Dominik & Jon Hall. Blackwell Publishing Ltd. 9–22.

- Dugan, John 2013: 'Cicero's rhetorical theory'. *The Cambridge Companion to Cicero*, ed. Catherine Steel. Cambridge University Press: Cambridge. 25–40.
- Erskine, Andrew W. 2003: 'Scipionic Circle'. *OCD*. 1369.
- Ferri, Rolando & Probert, Philomen 2010: 'Roman authors on colloquial language'. *Colloquial and Literary Latin*, eds Eleanor Dickey and Anna Chahoud. Cambridge University Press: Cambridge. 12–41.
- Fiehn 1931: 'Menedemos'. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, unter Mitwirkung Zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von Kroll. Alfred Druckenmüller Verlag: Stuttgart. 29: 795.
- Forbes, P. B. R. & Browning, R. & Wilson, N. G. 2003a: 'Crates'. *OCD*. 406.
- Forbes, P. B. R. & Browning, R. & Wilson, N. G. 2003b: 'Tyrannio'. *OCD*. 1567.
- Forcellini, Aegidio (ed.) 1965: *Lexicon Totius Latinitatis*. Tom. IV. Arnaldo Forni: Patavii.
- Fordyce, Christian James & Griffin, Miriam T. 2003: 'Albucius, Titus'. *OCD*. 51.
- Fowler, Peta G. & Fowler, Don P. 2003: 'Lucretius'. *OCD*. 888–90.
- Fox, Matthew 2010: 'Rhetoric and Literature at Rome'. *A Companion to Roman Rhetoric*, eds William Dominik & Jon Hall. Blackwell Publishing Ltd. 369–381.
- Frank, Tenney 1965: *Life and Literature in the Roman Republic*, Fifth printing. University of California Press: California.
- Fritz, von, K. 1932: 'Mnesarchos'. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, unter Mitwirkung Zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von Wilhelm Kroll. Alfred Druckenmüller Verlag: Stuttgart. 30:2272–4.
- Gaines, Robert N. 2002: 'Cicero's Partitiones oratoriae and Topica: Rhetorical Philosophy and Philosophical Rhetoric'. *Brill's Companion to Cicero: Oratory and Rhetoric*, ed. James M. May. Koninklijke Brill NV: Leiden. 445–480.
- Gaines, Robert N. 2010: 'Roman Rhetorical Handbooks'. *A Companion to Roman Rhetoric*, eds William Dominik & Jon Hall. Blackwell Publishing Ltd. 163–180.
- Glare, P. G. W. (ed.) 1982: *Oxford Latin Dictionary*. Oxford University Press: New York.
- Gotoff, Harold C. 2002: 'Cicero's Caesarian Orations'. *Brill's Companion to Cicero: Oratory and Rhetoric*, ed. James M. May. Koninklijke Brill NV: Leiden. 219–271.
- Griffin, Miriam T. 2003: 'Diodotus'. *OCD*. 473.

- Gunderson, Erik (ed.) 2009a: *The Cambridge Companion to Ancient Rhetoric*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Gunderson, Erik 2009b: 'Introduction'. *The Cambridge Companion to Ancient Rhetoric*, ed. Erik Gunderson. Cambridge University Press: Cambridge. 1–23.
- Hall, Jon 2002: 'The Philippics'. *Brill's Companion to Cicero: Oratory and Rhetoric*, ed. James M. May. Koninklijke Brill NV: Leiden. 273–304.
- Hall, Jon 2013: 'Saviour of the Republic and Father of the Fatherland: Cicero and political crisis'. *The Cambridge Companion to Cicero*, ed. Catherine Steel. Cambridge University Press: Cambridge. 215–229.
- Harries, Jill 2013: 'The law in Cicero's writings'. *The Cambridge Companion to Cicero*, ed. Catherine Steel. Cambridge University Press: Cambridge. 107–121.
- Helttula, Anne 2015: 'Interpres mentis oratio: Kääntämisen teoriaa ja käytäntöä Ciceron teoksissa'. *Tullius noster – Kirjoituksia Cicerosta*, toim. Kalle Knaapi & Veli-Matti Rissanen & Minna Seppänen. Faros-kustannus Oy. 144–162.
- Hubbell, H. M. 1968: 'Introduction'. *Cicero De Inventione*, ed. E. H. Warmington. William Heinemann Ltd: London. xi—xxii.
- Ijsseling, Samuel 1976: *Rhetoric and Philosophy in Conflict – A Historical Survey*. Martinus Nijhoff: The Hague.
- Inwood, Brad 2003: 'Panaetius'. *OCD*. 1104.
- Irwin, Terence 1989: *Classical Thought*. Oxford University Press: New York.
- Jocelyn, H. D. 2003: 'Livius Andronicus, Lucius'. *OCD*. 876–7.
- Jones, Peter & Sidwell, Keith (eds) 1997: *The World of Rome. An Introduction to Roman Culture*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Kaimio, Jorma 2015: 'Cicero konsulikaudestaan'. *Tullius noster – Kirjoituksia Cicerosta*, toim. Kalle Knaapi & Veli-Matti Rissanen & Minna Seppänen. Faros-kustannus Oy. 54–62.
- Kaster, Robert A. 2003: 'Varro, Marcus Terentius'. *OCD*, 1582.
- Kaster, Robert A. (ed.) 1995: *C. Suetonius Tranquillus De Grammaticis et Rhetoribus*, (with a translation, introduction, and commentary by Robert A. Kaster). Clarendon Press: Oxford.
- Kennedy, George A. 1994: *A New History of Classical Rhetoric*. Princeton University Press: New Jersey.

Kenney, E. J. (ed.) 1982a: *The Cambridge History of Classical Literature: II Latin Literature*. Cambridge University Press: Cambridge.

Kenney, E. J. 1982b: 'Books and readers in the Roman world'. *The Cambridge History of Classical Literature: II Latin Literature*, ed. E. J. Kenney. Cambridge University Press: Cambridge. 3–32.

Kidd, Ian Gray 2003: 'Posidonius'. *OCD*. 1231–3.

Knaapi, Kalle & Rissanen, Veli-Matti & Minna Seppänen (toim.) 2015a: *Tullius noster – Kirjoituksia Cicerosta*. Faros-kustannus Oy.

Knaapi, Kalle & Rissanen, Veli-Matti & Minna Seppänen 2015b: 'Ciceron teokset genreittäin'. *Tullius noster – Kirjoituksia Cicerosta*, toim. Kalle Knaapi & Veli-Matti Rissanen & Minna Seppänen. Faros-kustannus Oy. 14–16.

Kumaniecki, Kazimierz F. 1961: 'Praefatio'. *M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia fasc. 3 De oratore*, ed. Kazimierz F. Kumaniecki. BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft: Leipzig. v—xl.

Lacey, W. K. 1978: *Cicero and the end of the Roman Republic*. Hodder and Stoughton Ltd: Kent.

Lampinen, Antti: '*Inhumanus ac barbarus*. Cicero ja vieraat kansat'. *Tullius noster – Kirjoituksia Cicerosta*, toim. Kalle Knaapi & Veli-Matti Rissanen & Minna Seppänen. Faros-kustannus Oy. 186–213.

Lévy, Carlos 2010: 'Cicero and the New Academy'. *The Cambridge History of Philosophy in Late Antiquity*, Volume I, ed. Lloyd P. Gerson. Cambridge University Press: Cambridge. 38–52.

Liddell, Henry George & Scott, Robert 1953: *A Greek-English Lexicon*, A New Edition Revised and Augmented throughout by Henry Stuart Jones. 9th Edition. The Clarendon Press: Oxford.

Mason, Jeff 1989: *Philosophical Rhetoric. The function of indirection in philosophical writing*. Routledge: New York.

May, James M. (ed.) 2002a: *Brill's Companion to Cicero: Oratory and Rhetoric*. Koninklijke Brill NV: Leiden.

May, James M. 2002b: 'Cicero: His Life and Career'. *Brill's Companion to Cicero: Oratory and Rhetoric*, ed. James M. May. Koninklijke Brill NV: Leiden. 1–22.

May, James M. 2002c: 'Ciceronian Oratory in Context'. *Brill's Companion to Cicero: Oratory and Rhetoric*, ed. James M. May. Koninklijke Brill NV: Leiden. 49–70.

May, James M. 2010: 'Cicero as Rhetorician'. *A Companion to Roman Rhetoric*, eds William Dominik & Jon Hall. Blackwell Publishing Ltd. 250–263.

- McNelis, Charles 2010: 'Grammarians and Rhetoricians'. *A Companion to Roman Rhetoric*, eds William Dominik & Jon Hall. Blackwell Publishing Ltd. 285–296.
- Merisalo, Outi 2003: *Manu scripta. Länsimaisen kirjan historia keskiajalla (500–1500)*. Kampus Kustannus: Jyväskylä.
- Millar, Fergus 1964: *A Study of Cassius Dio*. Clarendon Press: Oxford.
- Mitchell, Thomas N. 1979: *Cicero, the ascending years*. Yale University Press: New York.
- Moles, J. L. (ed.) 1988: *Plutarch – The Life of Cicero*. Aris & Phillips Ltd: Teddington House, Warminster, Wiltshire.
- Mustakallio, Katariina 2011: *Uskonto ja yhteisö antiikin Roomassa*. Gaudeamus: Helsinki.
- Nisbet, R. G. M. 1965: 'The Speeches'. *Cicero*, ed. T. A. Dorey. Routledge & Kegan Paul Ltd: London. 47–79.
- North, J. A. 2003: 'pontifex/pontifices'. *OCD*. 1219–20.
- Oksala, Teivas 1999: 'Humanitas Ciceroniana och vår tids kulturella brytning'. *Dannelse Humanitas Paideia*, red. Øivind Andersen. Sypress Forlag: Oslo. 245–253.
- Owen, G. E. L. & Hornblower, S. 2003: 'Speusippus'. *OCD*. 1434–5.
- Paterson, Jeremy 1997: 'The Idea of Rome (753–31 BC)'. *The World of Rome. An Introduction to Roman Culture*, eds Peter Jones & Keith Sidwell. Cambridge University Press: Cambridge. 1–48.
- Pelling, C. P. R. 2003: 'Coelius Antipater, Lucius'. *OCD*. 355.
- Powell, J. G. F. 2013: 'Cicero's style'. *The Cambridge Companion to Cicero*, ed. Catherine Steel. Cambridge University Press: Cambridge. 41–72.
- Rabbie, Edwin 2010: 'Wit and Humour in Roman Rhetoric'. *A Companion to Roman Rhetoric*, eds William Dominik & Jon Hall. Blackwell Publishing Ltd. 207–217.
- Rackham, H. 1942: 'Introduction'. *Cicero's De oratore I–III* in two volumes, ed. T. E. Page. Revised and reprinted in 1959. Harvard University Press: Cambridge. ix—xxiii.
- Rawson, Elisabeth 1985: *Intellectual Life in the Late Roman Republic*. Gerald Duckworth & Co. Ltd: London.
- Reydams-Schils, Gretchen 2005: *The Roman Stoics: self, responsibility, and affection*. The University of Chicago Press: Chicago.

- Reynolds, L. D. & Wilson, N. G. 1968: *Scribes and Scholars. A guide to the transmission of Greek and Latin literature*. Third edition. Oxford University Press: Oxford.
- Ridgway, David William Robertson 2003: 'Colonization, Greek'. *OCD*. 362–3.
- Riggsby, Andrew M. 2002: 'The Post Reditum Speeches'. *Brill's Companion to Cicero: Oratory and Rhetoric*, ed. James M. May. Koninklijke Brill NV: Leiden. 159–197.
- Rissanen, Veli-Matti 2015: 'Cicero ja kirjeenkirjoittamisen taito'. *Tullius noster – Kirjoituksia Cicerosta*, toim. Kalle Knaapi & Veli-Matti Rissanen & Minna Seppänen. Faros-kustannus Oy. 163–185.
- Ross, William David & Obbink, D. 2003a: 'Phaedrus'. *OCD*. 1151–2.
- Ross, William David & Obbink, D. 2003b: 'Zeno'. *OCD*. 1635.
- Ross, William David & Spawforth, Antony J. S. 2003: 'Demonax'. *OCD*. 455.
- Salomies, Olli: 'Roomalainen oikeudenkäynti ja Ciceron toiminta asianajajana'. *Tullius noster – Kirjoituksia Cicerosta*, toim. Kalle Knaapi, Veli-Matti Rissanen & Minna Seppälä. Faros-kustannus Oy. 63–117.
- Sandberg, Kaj & Vaahtera, Jyri 2015: 'Ciceron poliittinen ura'. *Tullius noster – Kirjoituksia Cicerosta*, toim. Kalle Knaapi, Veli-Matti Rissanen & Minna Seppälä. Faros-kustannus Oy. 23–53.
- Schofield, Malcolm 2013: 'Writing Philosophy'. *The Cambridge Companion to Cicero*, ed. Catherine Steel. Cambridge University Press: Cambridge. 73–87.
- Sciarrino, Enrica 2010: 'Roman Oratory Before Cicero: The Elder Cato and Gaius Gracchus'. *A Companion to Roman Rhetoric*, eds William Dominik & Jon Hall. Blackwell Publishing Ltd. 54–66.
- Scullard, H. H. 1965: 'The Political Career of a 'Novus Homo''. *Cicero*, ed. T. A. Dorey. Routledge & Kegan Paul Ltd: London. 1–25.
- Scullard, H. H. & Badian Ernst 2003: 'Metrodorus'. *OCD*. 977.
- Sharples, Robert Williams 2003: 'Critolaus'. *OCD*. 410.
- Spawforth, Anthony J. S. & Roueché, Charlotte 2003: 'Pergamum'. *OCD*. 1138–9.
- Steel, Catherine 2010: 'Tribunician sacrosanctity and oratorical performance in the late republic'. *Form and Function in Roman Oratory*, eds D. H. Berry & Andrew Erskine. Cambridge University Press: Cambridge. 37–50.
- Steel, Catherine (ed.) 2013a: *The Cambridge Companion to Cicero*. Cambridge University Press: Cambridge.

- Stockton, David 1971: *Cicero – A Political Biography*. Oxford University Press.
- Striker, Gisela 2003a: ‘Antiochus’. *OCD*. 110.
- Striker, Gisela 2003b: ‘Arcesilaus’. *OCD*. 140–1.
- Striker, Gisela 2003c: ‘Carneades’. *OCD*. 293–4.
- Striker, Gisela 2003d: ‘Charmadas’. *OCD*. 319.
- Striker, Gisela 2003e: ‘Clitomachus’. *OCD*. 349–50.
- Striker, Gisela 2003f: ‘Philon’. *OCD*. 1167.
- Taylor, Christopher C. W. 2003a: ‘Antisthenes’. *OCD*. 112.
- Taylor, Christopher C. W. 2003b: ‘Aristippus’. *OCD*. 161.
- Taylor-Briggs, Ruth 2006: ‘Reading Between the Lines: The Textual History and Manuscript Transmission of Cicero’s Rhetorical Works.’ *The Rhetoric of Cicero in its Medieval and Early Renaissance Commentary Tradition*, ed. Virginia Cox & John O. Ward. Koninklijke Brill NV: Leiden. 77–108.
- Thesleff, Holger 1989: *Platon*. Otava: Helsinki.
- Townend, G. B. 1965: ‘The Poems’. *Cicero*, ed. T. A. Dorey. Routledge & Kegan Paul Ltd: London. 109–134.
- Trapp, Michael Burney 2003a: ‘Apollonios’. *OCD*. 127.
- Trapp, Michael Burney 2003b: ‘Apollonios Molon’. *OCD*. 127.
- Vainio, Raija 1999: *Latinitas and Barbarism according to the Roman Grammarians. Attitudes towards Language in the Light of Grammatical Examples*. Painosalama Oy: Turku.
- Vasaly, Ann 2002: ‘Cicero’s Early Speeches’. *Brill’s Companion to Cicero: Oratory and Rhetoric*, ed. James M. May. Koninklijke Brill NV: Leiden. 71–112.
- Vasaly, Ann 2013: ‘The political impact of Cicero’s speeches’. *The Cambridge Companion to Cicero*, ed. Catherine Steel. Cambridge University Press: Cambridge. 141–159.
- Vickers, Brian 1998: *In Defence of Rhetoric*. Clarendon Press: Oxford.
- Vuola, Aulikki (suom.) 2006: *Cicero Puhujasta*. Gaudeamus: Helsinki.

Wilkins, Augustus S. 1892: 'Introduction'. *Cicero's De oratore I—III*. With Introduction and Notes by Augustus S. Wilkins. Bristol Classical Press: London. 1–72.

Wilkinson, L. P. 1982: 'Cicero and the relationship of oratory to literature'. *The Cambridge History of Classical Literature: II Latin Literature*, ed. E. J. Kenney. Cambridge University Press: Cambridge. 230–294.

Wisse, Jakob 2002a: 'The Intellectual Background of Cicero's Rhetorical Works'. *Brill's Companion to Cicero: Oratory and Rhetoric*, ed. James M. May. Koninklijke Brill NV: Leiden. 331–374.

Wisse, Jakob 2002b: 'De oratore: Rhetoric, Philosophy, and the Making of the Ideal Orator'. *Brill's Companion to Cicero: Oratory and Rhetoric*, ed. James M. May. Koninklijke Brill NV: Leiden. 375–400.

Wood, Neal 1988: *Cicero's Social and Political Thought*. University of California Press: California.

Zetzel, James E. G. 2013: 'Political philosophy'. *The Cambridge Companion to Cicero*, ed. Catherine Steel. Cambridge University Press: Cambridge. 181–195.

Lyhenteet:

OCD = *The Oxford Classical Dictionary*, eds Simon Hornblower & Anthony Spawforth. Third edition. Oxford University Press: Oxford 2003.

Liitteet

Liite A. Puheenvuorojen jakautuminen:

Puheenvuorojen jakautumisen tarkastelemiseksi on merkitty kappaleet, joissa dialogin keskustelija puhuu. Jotkin kappaleet jakautuvat useammalle keskustelijalle. Cicero puhuu minä-kertojana johdannoissa; muutamassa muussa kohdin teosta hän puhuu hän-kertojana.

Cicero minä-kertojana: 1.1–1.27, 2.1–2.11, 3.1–3.16.

Cicero hän-kertojana: 1.28–1.30, 1.110, 1.122, 1.160, 1.262, 2.12, 2.13, 2.229, 3.17, 3.46, 3.52.

Antonius: 1.80–1.95, 1.110, 1.122–1.128, 1.207–1.262, 2.28–2.30, 2.32–2.38, 2.40–2.48, 2.50–2.70, 2.72, 2.73, 2.77–2.123, 2.128–2.151, 2.153, 2.156–2.201, 2.204–2.216, 2.228–2.230, 2.234, 2.290–2.295, 2.298–2.361, 2.364, 3.51, 3.189.

Caesar: 2.16, 2.26, 2.27, 2.59, 2.217–2.227, 2.231, 2.233–2.290, 2.296, 2.297, 2.367, 3.17, 3.18, 3.146, 3.226.

Catulus: 2.13, 2.14, 2.19, 2.20, 2.27, 2.28, 2.31, 2.39, 2.43, 2.47–2.51, 2.54, 2.59, 2.71, 2.74–2.76, 2.126, 2.143, 2.144, 2.152–2.155, 2.179, 2.295, 2.362, 2.363, 2.367, 3.82, 3.90, 3.126–3.131, 3.187, 3.188, 3.225, 3.228.

Cotta: 1.100, 1.101, 1.133, 1.161, 1.163, 2.366, 2.367, 3.144, 3.145, 3.208.

Crassus: 1.29–1.34, 1.45–1.73, 1.78, 1.79, 1.99, 1.101–1.104, 1.107–1.109, 1.111–1.121, 1.129–1.135, 1.137–1.147, 1.149–1.159, 1.165–1.203, 1.206, 1.207, 1.209, 1.263–1.265, 2.13, 2.15, 2.17, 2.18, 2.21–2.25, 2.27, 2.40, 2.49, 2.124, 2.125, 2.127, 2.145, 2.232–2.234, 2.350, 2.365–2.367, 3.18–3.81, 3.83–3.125, 3.132–3.143, 3.148–3.188, 3.190–3.230.

Scaevola: 1.28, 1.35–1.44, 1.74–1.77, 1.105, 1.106, 1.113, 1.160, 1.162, 1.164, 1.165, 1.167, 1.204, 1.265.

Sulpicius: 1.96–1.98, 1.102, 1.131, 1.136, 1.148, 1.205, 1.206, 2.97, 2.202–2.204, 2.231, 2.366, 3.46, 3.47, 3.147.

Liite B. Index Locorum:

Cicero	74
<i>Academica</i>	<i>Orator</i>
1.2	143
2.115	<i>Philippicae</i>
2.129	2.20
4	<i>Pro Murena</i>
<i>Ad Atticum</i>	24
1.75.5	30
4.3	<i>Tusculanae disputationes</i>
4.13.2	2.9
8.19.4	3.19
<i>Ad familiares</i>	4.6
1.9.23	Gellius, Aulus
13.1.2	<i>Noctes Atticae</i>
16.16.2	15.11.2
<i>Ad Quintum fratrem</i>	Horatius
2.10.3	<i>Epistulae</i>
<i>Brutus</i>	2.1.156
14.53	Isokrates
20.79	4.10
114	Iuvenalis
125	<i>Saturae</i>
131	3.62
306	Martialis
313–4	<i>Epigrammata</i>
315–6	5.56
<i>De finibus</i>	Plinius vanhempi
1.1	<i>Naturalis historia</i>
2.13.43	7.89
4.7	Plutarkhos
<i>De inventione</i>	<i>Cicero</i>
1.1.1	2.1
<i>De legibus</i>	<i>Pompeius</i>
2.3	42.5
2.59	Polybios
<i>De natura deorum</i>	<i>Historiai</i>
1.15	5
1.93	Quintilianus
<i>De officiis</i>	<i>Institutio oratoria</i>
1.77	1.12
<i>De oratore</i>	4.1.70
Otteita ei ole kerätty laajuuden vuoksi.	10.1.84
<i>De re publica</i>	10.1.112
1.38–40	11.70
<i>In Pisonem</i>	11.89
	11.181
	Seneca nuorempi
	<i>Dialogi</i>
	10.5.1

Suetonius
De grammaticis
2

De rhetoribus
25.1–3